

LAPINLAHDEN MURTEEN MUUTTUMISESTA

Pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopiston
suomen kielen laitoksessa
helmikuussa 2002

Sari Kukkonen

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Suomen kielen laitos
Tekijä Kukkonen, <u>Sari</u> Helena	
Työn nimi Lapinlahden murteen muuttumisesta	
Oppiaine suomi	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika 18.2.2002	Sivumäärä 126 s. + liitteet (2 kpl)
<p>Tiivistelmä - Abstract</p> <p>Tämä tutkielma on osa Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen murteenseurauhanketta, joka käynnistyi syksyllä 1989. Hankkeessa seurataan murteiden muuttumista kymmenen vuoden välein kymmenessä eri murrealueella edustavassa pitäjässä. Tämä työ käsittää Lapinlahden osuuden seuruun toisella kierroksella. Tutkimusaineisto on kerätty kesällä 2000 haastatteleamalla 16:ta lapinlahtelaista, jotka jakaantuvat kolmeen ikäryhmään: lapset (s. 1988—1992), nuoret (s. 1981—1979) ja työikäiset (s. 1957—1950). Nuorten ja työikäisten ryhmän informantit ovat samat kuin seuruun ensimmäisellä kierroksella vuonna 1991. Tässä tutkielmassa on tarkoitus selvittää, onko lapinlahtelaisten puhekieli vajaan kymmenessä vuodessa muuttunut, ja jos on, niin miten. Tutkielmassa pohditaan myös muutosten syitä.</p> <p>Tutkielmassa tarkastellaan äänne- ja muoto-opillisia murrepiirteitä pääasiassa kvantitatiivisesti vertaillen. Mukana on myös muutamia nykypuhekielen piirteitä. Vertailua tehdään sekä ikäryhmittäin että idiolekteittain. Tärkeänä vertailuaineistona ovat myös ensimmäisen seuruukierroksen tulokset.</p> <p>Parhaiten säilyneitä murrepiirteitä ovat kaikissa ikäryhmissä yleisgeminatio ja yleiskielen <i>d:n</i> vastineet. Tosin <i>d:n</i> käyttö lyhyen vokaalin jäljessä (<i>piän, ees</i>) on lisääntynyt huomattavasti muihin äänneympäristöihin verrattuna. Työikäisillä näiden piirteiden lisäksi švaavokaali on säilynyt vahvana. Nuorilla ja lapsilla taas <i>myö</i>-pronominin käyttö on lisääntynyt, mutta työikäisillä se on vähentynyt. Eniten väistyviä piirteitä ovat leimalliset <i>e:n</i> labialisaatio (<i>tulloo</i>), diftongiutummat (<i>mua, piä; suoloo, leipee</i>), <i>mennä</i>-verbi, ja hieman yllättäen erikoisgeminatio, joka seuruun ensimmäisellä kierroksella todettiin voimistuvaksi piirteeksi. Vaikka yleisesti ottaen puheen voidaan sanoa yleiskielistyneen, joukkoon mahtuu myös informantteja, joiden murteellisuus jopa leimallisissa piirteissä on lisääntynyt. Näin ollen ryhmätulokset eivät kerro koko totuutta yksilöiden kielen muuttumisesta.</p> <p>Tutkielmassa tarkastelluista nykypuhekielen piirteistä pikapuhemuodot <i>mä</i> : <i>mu-</i> ja pronominit <i>toi/noi</i> ovat jonkin verran saaneet sijaa lapinlahtelaisten nuorten ja lasten kielessä. Tosin yksikön ensimmäisen persoonan pikapuhemuotoja on jo vanhastaan tavattu murteessa. Työikäisten puheessa <i>mä</i>-nominatiivia ja <i>toi</i>-varianttia ei juuri esiinny. <i>a:n</i> ja <i>ä:n</i> loppuheitto (<i>täs kyläs</i>) on lapinlahtelaisille tuntematonta, mutta <i>tten</i>-päätteinen genetiivi sen sijaan on lähes yksinomaisen.</p>	
Asiasanat <i>murre, puhekieli, yleispuhekieli, idiolekti, murteenseuruu</i>	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopiston Suomen kielen laitos	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1.	Johdanto.....	1
1.1.	Nykypuhesuomen tutkimisesta.....	1
1.2.	Käsitteiden määrittelyä.....	2
1.3.	Lapinlahden puhekieli tutkimuskohteena.....	4
1.4.	Tutkimuksen tavoitteet.....	6
1.5.	Aineisto.....	7
1.6.	Tarkasteltavat kielenpiirteet	10
2.	Murrepiirteet haastateltavien kielessä.....	12
2.1.	Yleiskielen <i>d</i> :n vastineet.....	12
2.1.1.	Äänneympäristö.....	13
2.1.2.	Sanasto.....	17
2.1.3.	Muita huomioita.....	25
2.2.	<i>ts</i> -yhtymä.....	25
2.2.1.	<i>ts</i> -yhtymä 1. ja 2. tavun rajalla.....	25
2.2.2.	<i>ts</i> -yhtymä kauempana sanassa.....	34
2.3.	Geminaatio.....	36
2.3.1.	Yleisgeminaatio.....	36
2.3.2.	Erikoisgeminaatio.....	43
2.4.	<i>mennä</i> ~ <i>männä</i> -vaihtelu.....	48
2.5.	Monikon 1. persoonan pronomini <i>myö</i> ~ <i>me</i>	52
2.6.	<i>aa</i> :n ja <i>ää</i> :n diftongiutuminen.....	56
2.6.1.	Diftongiutuminen pääpainollisessa tavussa.....	56
2.6.2.	Diftongiutuminen kauempana sanassa.....	62
2.7.	Labiaalistuminen.....	67
2.8.	Švaavokaali.....	70
2.9.	Muita piirteitä.....	77
2.9.1.	<i>saap(i)</i> – presensin yksikön 3. persoonan verbimuodot.....	77
2.9.2.	<i>anta(nu)nna</i> – aktiivin 2. partisiipin essiivi.....	80
2.9.3.	Translatiivin päätte.....	81

3.	Nykypuhekielen piirteet.....	82
3.1.	Vaihtelu <i>minä</i> : <i>minu-</i> ~ <i>mä</i> : <i>mu-</i>	82
3.2.	Vaihtelu <i>tuo, nuo</i> ~ <i>toi, noi</i>	86
3.3.	<i>tten-</i> pääteinen monikon genetiivi.....	90
3.4.	<i>a:n</i> ja <i>ä:n</i> loppuheitto.....	92
4.	Onko puhekieli muuttunut?.....	95
4.1.	Murrepiirteet yksilö- ja ryhmätasolla.....	95
4.2.	Murrepiirteiden hierarkia.....	107
4.3.	Nykypuhekielen piirteiden asema.....	111
4.4.	Kielen muutoksen syiden pohdintaa.....	113
4.4.1.	Ikä, sukupuoli ja muut sosiaaliset tekijät.....	113
4.4.2.	Puheen aiheen vaikutus ja kielelliset tekijät.....	117
5.	Päätäntö.....	119
	LÄHTEET.....	121

LIITTEET

1. Johdanto

1.1. Nykypuhe-suomen tutkimisesta

Nykypuhekielen tutkimisen tarve havaittiin Suomessa 1970-luvulla. Kaupungistuminen ja elinkeinorakenteen muutos olivat aiheuttaneet sen, että ihmisten liikkuminen lisääntyi ja sekoitti myös perinteistä alueellista murrejakoa. Alueellisten erojen lisäksi alettiin kiinnittää huomiota myös kielen sosiaaliseen vaihteluun, jonka tyypillisyytenä pidetään sitä, että kielelliset erot ovat kvantitatiivisia, eivät jyrkkiä joko—tai-eroja kuten perinteisessä dialektologiassa. Sociolingvistisissä tutkimusmenetelmissä kielellisiä eroja selitetään kielenulkoisilla muuttujilla, kuten puhujien iällä, sukupuolella, koulutuksella, ammatilla ja varallisuudella. (Mielikäinen 1980: 1; Paunonen 1982: 40, 58—64.)

Sosiaalisessa vaihtelussa se, millaisen variantin puhuja valitsee, on kytköksissä hänen kielellisiin arvostuksiinsa. Näiden arvostusten on myös katsottu pitkälti määrävän sen, mitkä kielen piirteet säilyvät ja leviävät alkuperäisten esiintymisalueidensa ulkopuolelle ja mitkä taas vähitellen häviävät. (Ks. esim. Mielikäinen 1982: 280—292.) Sosiaaliseen vaihteluun kuuluu **dialektaalisen** eli **käyttäjäkohtaisen** vaihtelun lisäksi myös **diatyyppinen** eli **tilannekohtainen** vaihtelu (Mielikäinen 1982: 282; Paunonen 1982: 35).

Keskeisin suomalaisen tutkimushanke tällä alueella on 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa Turun, Tampereen ja Jyväskylän yliopistojen yhteistyönä toteutettu Nykysuomalaisen puhekielen murros -hanke, jossa pyrittiin selvittämään kaupunkien puhekielten yleisiä linjoja. Haastateltavina oli sekä kaupungissa ikänsä asuneita että sinne muualta muuttaneita. Tutkimuksen tulokset on esitetty kielenpiirteittäin, ja ikä-, sosiaali- ja sukupuoliryhmiä käsitellään piirteille alisteisina. Kielen muutosta kuvataan siis puhujaryhmittäin, joten yksilölliset erot nähdään aina poikkeamana ryhmästä. (Ks. esim. NPM 1—4.)

Aluksi siis sociolingvistinen tutkimus keskittyi ulkomaisen mallin mukaan kaupunkien puhekieleen. Huomiota kiinnitettiin myös muuttajien kieleen. Huomattavin tutkimus tällä alalla on Pirkko Nuolijärven väitöskirja Kolmannen sukupolven kieli (1986), jossa hän käsittelee Helsinkiin muuttaneiden pohjoissavolaisten ja eteläpohjalaisten kieltä mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Sitten sociolingvistisiä menetelmiä on sovellettu myös maaseudulla asuvien kielen tutkimiseen. Esimerkkinä tästä on mm. tämä työ, joka liittyy Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen vuonna 1989

käynnistyneeseen murteenseuruuhankkeeseen. Hankkeessa on mukana kymmenen pitäjää edustamassa eri murrealueita, ja siinä on tarkoitus kartoittaa, miten paikallismurteet kehittyvät. Keskeisenä ajatuksena tässä hankkeessa on päästä näennäisajasta todelliseen aikaan. **Näennäisaikaisella** tutkimuksella tarkoitetaan sitä, että eri-ikäisten puhujien kieltä verrataan keskenään ja näin tehdään johtopäätöksiä kielen muuttumisesta. **Todellisen ajan metodissa** samaa kielenopasta seurataan useiden vuosikymmenten ajan. Näin saadaan selville todella tapahtuvat muutokset. Tämä työ käsittää seuruusta Pohjois-Savon murteisiin kuuluvan Lapinlahden osuuden. Ensimmäisellä kierroksella Lapinlahden aineiston keräsi Annika Heikkinen. Hänen gradunsa valmistui Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksessa vuonna 1992.

Sosiolingvistiikassa oli alkuun vallalla käsitys, että puhekielen erot johtuvat kuulumisesta erilaisiin ikä-, ammatti- ym. ryhmiin. Pian kuitenkin puhekielten erojen selittäminen ryhmiin kuulumisella huomattiin riittämättömäksi. Nykyisin pyritäänkin yhä enemmän yksilökeskeisyyteen. Tavoitteena on selvittää mahdollisimman tarkasti yksilön kielelliset kontaktit ja se sosiaalinen verkko, jossa hän toimii. Myös kielenkäyttäjän menneisyys on tunnettava. Näin tarkkaa taustoitusta pystytään kuitenkin toteuttamaan vain tapaustutkimuksissa. (Palander 2000: 437.) Tämä tutkimus on eräänlainen kompromissi ryhmä- ja yksilötutkimuksen väliltä. Informantteja on vain 15, joten kieltä voi välillä tarkastella hyvin yksilökohtaisestikin. Toisaalta taas haastateltavat jakautuvat kolmeen eri ikäryhmään, joten ainakin suuntaa antavia päätelmiä voidaan tehdä myös eri ikätasoilla.

1.2. Käsitteiden määrittelyä

Nyky-suomen sanakirja (1978 s. v. *murre*) määrittelee **murteen** seuraavasti: ”kielen piirissä jnk määräalueen (maakunnan, pitäjän) asukkaille t. jnk yhteisön jäsenille ominainen kielimuoto, joka äänneasunsa, taivutuksensa, sanastonsa ja lauseopillisen ominaisuuksiensa puolesta eroaa kirja- t. yleiskielestä t. yl. saman kielen muista esiintymismuodoista.” Hieman laajemman määritelmän esittää Paunonen, joka käsittelee murretta sosiolingvistisestä näkökulmasta. Hänen mukaansa murre-termi kattaa alueellisen vaihtelun lisäksi myös sosiaaliset ja jopa idiolekteittaiset erot. Alueellisten ja **sosiaalisten murteiden** keskinäiset suhteet voivat vaihdella, mutta

yleensä alueelliset murteet muodostavat pohjan, joka heijastuu ainakin jonkin verran sen päälle kerrostuneissa sosiaalisissa murteissa. (Paunonen 1982: 36.)

Jo vuosikymmenien ajan on puhuttu **paikallismurteiden** eli **aluemurteiden** tasoittumisesta eli niiden muuttumisesta yleiskielisemmäksi. Tätä muuttumista voidaan kuvata jatkumolla, jonka toisessa päässä ovat paikallismurteet ja toisessa yleiskieli. Paikallismurteeksi voidaan nimittää kielimuotoa, joka on selvästi tiettyjen piirteiden ansiosta tunnistettavissa jonkin alueen murteeksi, esimerkiksi eteläpohjalaisuudet *minkälaanen*, *sanua*, *iliman*. **Aluepuhekielellä** tarkoitetaan yleisesti tasoittunutta murretta. Sen puhuja käyttää esimerkiksi yleisiä savolaisuuksia tai itämurteisuuksia (*sannoo*, *en tiiä*), mutta tarkempaa alaryhmää ei voida määrittää. Tällaista puhetta jotkut pitävät murteena ja jotkut eivät. Murteen ja aluepuhekielen raja onkin häilyvä. Aluepuhekielten ja yleiskielen väliin jää monia kielimuotoja, jotka sisältävät murteiden laajalevikkisimpiä äänne- ja muotoasuja ja jotka valtaavat alaa muilta puhekielen muodoilta. Näitä puhekielen muotoja voidaan nimittää **yleispuhekieleksi**, jos puhekielellä tarkoitetaan normittamatonta puhuttua kieltä. **Yleiskieli** taas on äänne- ja muotorakenteeltaan normitettua, eikä sitä juuri käytetä yksilömurteena. (Mielikäinen 1986: 16.)

Kaikkia puhekielen muotoja ei kuitenkaan voida lokeroida edellä mainittuihin ryhmiin. On huomattava, että vaikka murteet tasoittuvatkin, ne eivät muutu suoraan normitetun yleiskielen mukaisiksi. Esimerkiksi muuttoliikkeiden seurauksena syntyy sekamurteita, jotka eivät mahdu näihin ryhmiin. Lisäksi tämä nelijako perustuu pelkästään käyttäjäkohtaiseen eli **dialektaaliseen** vaihteluun. Sociolingvistisissä tutkimuksissa on osoitettu, että suomalaisillakin puhekieli vaihtelee myös tilanteittain eli **diatyyppisesti**. Virallisissa tilanteissa puhe on kirjakielisempää ja puhujakohtainen vaihtelu pientä. Epävirallisissa tilanteissa taas puhujakohtaiset vaihtelut ovat suuret. (Mielikäinen 1986: 16; Paunonen 1982: 36, 100.)

Harri Mantila (1997:6) kiistää käsityksen, jonka mukaan vanhojen tasoittuvien kansanmurteiden tilalle tulisi yhtenäinen puhesuomi. Vaikka toisaalta alueelliset erot lievenevät, tilalle syntyy uusia puhekielen varieteetteja, jotka voivat poiketa toisistaan enemmänkin kuin vanhat murteet. Varieteettiajattelun sijaan Mantila puhuu kielenpiirteiden erilaisesta asemasta. Pohjoissuomalaisen puhekielen sociolingvistinen variaatio-tutkimusraportissa hän esittää kielenpiirteiden jaon viiteen eri ryhmään. (Sociolingvistiikan termistön ongelmallisuudesta ks. myös Hurta 1999: 56—60.)

Ensimmäinen ryhmä ovat **yleiset ja neutraalit puhekielen piirteet**, joita ovat mm. passiivimuodon käyttö monikon 1. persoonan funktiossa (*me mennään*), yksikkömuodon käyttö monikon 3. persoonassa (*he tulee*) ja *i*-loppuisen diftongin jälkikomponentin kato (*punanen*). Toisen ryhmän muodostavat **laaja-alaiset puhekielisyydet**. Näiden piirteiden maantieteellinen levinneisyys on niin laaja, etteivät ne leimaa jotain tiettyä murrealuetta tai noudata välttämättä itä- ja länsimurteiden rajaa. Laaja-alaiset puhekielisyydet ovat viime aikoihin asti olleet ekspansiivisia, mutta nyt niiden leviäminen on tyrehtynyt. Maaseudulla nämä piirteet elävät voimakkaampina kuin kaupungeissa, ja varsinkin kaupungeissa naiset käyttävät niitä miehiä vähemmän. Tällaisiksi piirteiksi pohjoissuomalaisessa puhekielessä on nimetty yleisgemiaatio ja švaavokaali (*lukkee, kolome*). Kolmanteen ryhmään kuuluvat **yleistyvät puhekielisyydet**, jotka nykyään elävät voimakasta leviämisvaihetta. Nuoret käyttävät näitä piirteitä usein enemmän kuin vanhat. Esimerkkejä tällaisista piirteistä ovat jälkitavujen *A*-loppuisten vokaalilyhtymien monoftongiutuminen (*puuroo, korkee*), katoedustus *t*:n heikon asteen vastineena, *tt ts*-lyhtymän vastineena ja *A*:n loppuheitto. Neljäs ryhmä ovat **leimautuneet ja kartettavat aluepuhekielisyydet**, jotka mielletään tietyn maakunnan tunnusmerkeiksi. Nämä piirteet ovat leimautuneet ja lähes kadonneet alueensa kaupungeista, ja maaseudullakin varsinkin nuoret karttavat niitä. Savolaismurteista tällainen piirre on pitkän *a*:n ja *ä*:n diftongiutumisen (*mua ~ moa, piä ~ peä*). **Elävät paikallisuudet** muodostavat piirteiden viidennen ryhmän. Nämä piirteet ovat alueensa kaikkien ikä- ja sukupuoliryhmien käytössä ja saattavat olla jopa ekspansiivisia. Pohjoissuomalaisessa puhekielessä tällaisia ovat mm. Tornion murteen *h*-metateesi (*kolhmeen*), pohjoispohjalaisten *tekkiin, tulliin* –tyypin imperfektit ja persoonapronomininit *mie* ja *sie*. (Mantila 1997: 11—23.)

Tässä tutkimuksessa käytän paljon termejä **murteellisuus** ja **nykypuhekielisyy**s. Ensin mainituilla viitataan paikallismurteen piirteisiin ja jälkimmäisillä piirteisiin, jotka Mantilan jaottelussa kuuluvat lähinnä yleistyviin puhekielisyyksiin.

1.3. Lapinlahden puhekieli tutkimuskohteena

Lapinlahti sijaitsee Ylä-Savossa 25 km:n päässä Iisalmesta ja 60 km:n päässä Kuopiosta (ks. liitettä 1). Kunta on perustettu vuonna 1874, ja sen asukasluku oli vuonna 2000 noin 7 800. Naapurikuntia ovat Iisalmi, Pielavesi, Varpaisjärvi, Siilinjärvi ja Maaninka.

Lapinlahti tunnetaan Paavo Ruotsalaisesta, Halosen taitelijaveljeksistä sekä maitotaloustuotteistaan. Valion tuotantolaitokset työllistävät paikkakunnalla 300 henkeä. Toinen merkittävä tuotantosuunta ovat keittiökalusteet, joita valmistaa Suomen alan suurin yritys Mellano Oy. Vuoden 1998 lopussa kunnan työssäkäyvistä 20,7 % saa toimeentulonsa maa- ja metsätaloudesta, 32,5 % jalostuksesta ja 46,9 % palvelualalta. (Lapinlahti 2001: 1—2.)

Martikkalan kylä sijaitsee noin 16 kilometriä Lapinlahden keskustasta länteen. Kylällä on pitkät maanviljelysperinteet, ja ainakin haastattelemani maanviljelijän kertoman mukaan EU:sta huolimatta maatalous on yhä elinvoimaista:

tällä kylällä ei oo, hyvi-, hyvi sillä läjilla, iham muutama tila on tietysti, tietystit tuota, jäänyyp pöjs mutta tuota., niij kun tämä Martikkalan, kylä nii tämä on, aika semmonen, lypsyvaltanen, kylä ollu iät ja ajat että tiälä om maitoo tuotettu ja, ja kyllä niij kun, sanosin sillai että, ne tilat jotka on, semmosi(a elin-, -voimasi(a ollun ni, ne on, laajentanuv vähäsej ja tällä läjilla että kyllä ne on niij kun, tulevaisuu(essakkiiv varmastki kuvi(oissa mukana iha, että iham muutama sanotaa että kolome neljä tillaa on ehkel lopettanu.

SK: Se o aika hyvin sitte, säilyneet että monella kylällä ov varmastip paljo enem-
mäh hävinny.

no kyllä on, kyllä on ja sitten, on, tällä kylällä on niij ku nuori(a, isänti(ä esmeks nyt on tullu, kol^omen neljäv vuen ajkana ni, kol^omeen neljään tilalle, että, tilallen niin nuoret isännät ja tällä läjilla nii, kyllä se niij ku aika paljo saneloo että se, jatkuvuus on, niij kun taattu.

Toimivien maatilojen lisäksi kylällä on myös paljon tiloja, joista maanviljelys on lopetettu ja joiden asukkaat käyvät muualla töissä. Tästä hyvänä esimerkkinä ovat mm. kahden haastateltavan perheet. Parin haastateltavan mukaan kylällä on varsin vilkas seuratoiminta. Kylätoimikunta, maatalous-, nuoris- ja metsästysseurat tekevät paljon myös yhteistyötä. Haastatteluissa esiin tulleita projekteja ja tapahtumia ovat mm. nuorisoseurantalon katon korjaus, jokatalvisten kansallisen tason hiihtojen järjestäminen, pilkkikilpailut, kesäteatteri ja teräsmieskilpailut.

Murremaantieteellisesti Lapinlahti kuuluu savolaismurteiden laajan alueen keskiosiin, pohjoissavolaisiin murteisiin (ks. esim. Rapola 1990). Pro gradu -työssään *Lapinlahden murteen säilymisestä eri ikäpolvilla* Annika Heikkinen (1992) on tarkastellut 11:tä äänne- ja muoto-opillista kielenpiirrettä kvantitatiivisesti vertaillen. Nämä piirteet ovat joko laajalevikkisiä itämurteisuuksia tai leimallisia

savolaismurteellisuuksia. Murteellisuuksien vertailukohtana ovat yleiskieliset vastineet, ja tarkastelua on tehty ikäryhmittäin ja idiolekteittain. Lapinlahden puhekieltä käsitellään myös kokonaisuutena. Heikkinen pitää lapinlahtelaisten murretta elinvoimaisena, sillä kaikkien kvantitatiivisesti tutkittujen piirteiden murteellisuus on vähintään 60 %. Parhaiten säilynyt piirre oli yleiskielen *d:n* vastineet, jossa murteellisuus oli yli 90 %. Geminaatio oli myös hyvin vahva piirre. Yleisgeminaatio oli parhaiten säilynyt murteellisuus koululaisten ryhmässä, ja erikoisgeminaatio selvästi voimistuva piirre koko yhteisössä. Työikäisillä parhaiten säilynyt piirre oli švaavokaali (*talavi*) ja eläkeläisillä labiaalistuminen (*tulloo*). Selvästi väistyvä piirteenä oli taas esimerkiksi aktiivin 2. partisiipin essiivi (*antanunna*).

1.4. Tutkimuksen tavoitteet

Tämän tutkimuksen päätavoitteena on selvittää, onko Lapinlahden puhekieli muuttunut vajaassa kymmenessä vuodessa, ja jos on, niin miten. Heikkisellä (1992: 19) oli tutkimuksessaan 15 haastateltavaa, joista muodostui kolme yhtä suurta ryhmää: koululaiset, työikäiset ja eläkeläiset. Tässä tutkimuksessa työikäisten ja koululaisten (= nyk. nuorten) ryhmän informantit ovat täysin samat kuin Heikkisellä. Lisäksi mukaan on otettu uusi lasten ryhmä. Erityisen kiinnostavaa on tarkastella juuri nuoria. Oletukseni on, että heidän kielensä on muuttunut enemmän kuin työikäisillä. Toisaalta myös uuden lasten ryhmän kieli poikennee viimekertaisten koululaisten kielestä. Pyrin tässä työssä hahmottamaan myös eri murrepiirteiden asemaa. Selvitän, ovatko ne piirteet, jotka Heikkinen on todennut elinvoimaisiksi, vielä voimissaan ja ovatko mahdollisesti jotkin piirteistä hävinneet kokonaan.

Murrepiirteiden lisäksi tarkastelussa on myös joitakin nykypuhekielen piirteitä, joiden on arveltu leviävän nykypuhesuomeen alueellisesta murretaustasta riippumatta (ks. Silvennoinen 1980b: 51). Tällainen tarkastelu tarjoaa hieman toisenlaisen näkökulman kieleen, sillä näitä piirteitä voidaan pitää eräänlaisina prestiisivariantteina, joiden voisi olettaa saavan sijaa ainakin nuorten kielessä. Nämä piirteet ovat sellaisia, joiden levikkialue vanhastaan on melko kaukana Lapinlahdesta, mutta esimerkiksi median puhekielistymisen voisi olettaa edistävän näiden piirteiden leviämistä.

Alueellisen ja sosiaalisen vaihtelun rinnalle on Mielikäisen (2000: 16) mukaan syntynyt melko vahva tilanteinen vaihtelu. Mitä enemmän ihmiset joutuvat tekemisiin

julkisen kielen kanssa, sitä enemmän puhetilanteiden ja -aiheiden vaikutus kieleen vahvistuu. Vaikka tässä tutkimuksessa ei ole mahdollisuutta havainnoida eri puhetilanteita, voidaan niiden vaikutusta välillisesti tarkastella puheenaiheen kautta. Hypoteesini on, että virallisemmista asioista, kuten työstä tai koulutuksesta, puhuttaessa haastateltava on taipuvainen valitsemaan yleiskielisen variantin, kun taas lapsuusmuistoista ja harrastuksista kerrottaessa murteellisuudet tulevat voimakkaammin esille.

1990-luvulla murteiden arvostus on ollut nousussa. Kenties kasvava kansainvälistyminen, kaupungistuminen ja byrokratisoituminen koetaan uhkiksi, jonka vastapainoksi halutaan korostaa oman lähipiirin erityisyyttä mm. murteen kautta. Eri murteilla on julkaistu milloin sarjakuvia, milloin Raamatun tekstejä, ja murteita on käytetty eri tavoin myös joukkoviestimissä. Savolaiset ovat olleet kääntäjinä etujoukkoa yhdessä eteläpohjalaisten kanssa. Onko tällaisella murrebuumilla sitten vaikutusta puhuttuun kieleen? Monet murrekäännöksistä sisältävät paljon mm. sellaisia sanoja, jotka ovat ainakin nuoremmille lukijoille täysin outoja ja vaikeuttavat tekstin ymmärtämistä. Tuskin siis murrekatekismuksia tai -kalevalaa lukemalla kukaan palaa puheessaan täysin vanhaan aluemurteeseen, mutta menneiden sukupolvien sanankäytön arvostus voi kuitenkin lujittaa omaa kielellistä identiteettiä. (Ks. myös Mielikäinen 2000: 16.)

1.5. Aineisto

Tutkimusaineistoni hankin elokuussa 2000 haastatteleamalla 16:ta lapinlahtelaista, joista 11 oli ollut mukana jo seuruun ensimmäisellä kierroksella. Aloitin työn soittelemalla kielenoppaille ja sopimalla haastatteluaikoja. Haastateltavien yhteystietoja sain Kotuksesta, Annika Heikkiseltä sekä puhelinluettelosta. Yllätyksekseni tavoitin melko hyvin edelliskerran kielenoppaat. Etukäteen olin ajatellut, että silloiset lapset, nykyiset parikymppiset, ovat varmaan muuttaneet muualle ja vanhukset kuolleet. Vanhusten kohdalla arvaukseni osuikin oikeaan, sillä viidestä tavoitin vain yhden. Sen sijaan kaikki työikäiset (5) ja nuoret (5) olivat vielä Lapinlahdella. Uuden lasten ryhmän löytäminen sujui helposti kyläkoulun opettajan avustuksella. Kriteerinä oli, että lapset ovat ikänsä asuneet Lapinlahdella ja heidän vanhempansa ovat lapinlahtelaisia tai lähikunnista syntyisiä. Lisätoiveena esitin, että he olisivat melko puheliaita. Viisi lasta löytyikin näillä kriteereillä helposti. Kahden lapsen vanhemmat ovat molemmat syntyperäisiä

lapinlahtelaisia, ja kolmella toinen vanhemmista on kotoisin Iisalimesta ja toinen Lapinlahdelta. Nuorten ryhmässä kielenoppaiden vanhemmat ovat lapinlahtelaisia lukuun ottamatta kahta äitiä, joista toinen on syntynyt Keiteleeltä ja toinen Vieremältä.

Kaikki haastateltavat suhtautuivat myönteisesti asiaani. Joidenkin työikäisten kanssa tosin oli hankala löytää sopivaa haastattelu-aikaa heidän työkiireidensä vuoksi. Yksi nuorten ryhmän pojista ei muistanut ollenkaan olleensa mukana viime kerralla, ja sain tehdä hänelle hyvin tarkan selvityksen tarkoitukseni.

Valmistauduin haastatteluihin listaamalla mahdollisia puheenaiheita. Apuna käytin Yli-Paavolan aiheenmukaista asiakortiston luokitusjärjestelmää (1970: 83—98), Pirkko Nuolijärven teoksessaan *Kolmannen sukupolven kieli* käyttämää haastattelukysymyssarjaa (1986: 339—342) sekä omaa mielikuvitustani. Käytännössä puheenaiheet olivat hyvin arkisia: haastateltavan työ, koulunkäynti, perhe, harrastukset jne. Etukäteen jännitin eniten lasten haastatteluja ja sitä, miten puheenaiheita heidän kanssaan riittää. Hätävaraksi otin mukaani joitakin kortteja ja muita kuvia, joista tiukan paikan tullen voisi etsiä jutun juurta. Niitä minun ei kuitenkaan tarvinnut käyttää.

Nauhoitin haastattelut mini disk -laitteella, jonka käyttö oli minulle uutta. Mini disk -levyiltä sain siirrettyä haastattelut omalle tietokoneelleni litterointia varten. Tein haastattelun kunkin haastateltavan kotona. Vain yhtä nuorten ryhmän tyttöä haastattelin heidän perheensä kesämökillä, joka sijaitsi Keiteleellä. Kaikki nauhoitukset onnistuivat ensi yrittämällä. Itse olen kotoisin Keiteleeltä, joka luetaan myös kuuluvaksi pohjoissaavolaisiin murteisiin, ja omasta mielestäni käytin haastatteluissa suurin piirtein yhtä murteellista kieltä kuin haastateltavani. Joidenkin lasten ja nuorten kanssa minusta tuntui, että käytin murteellisempaa kieltä kuin he, vaikka tietysti puhe mukautui aina hieman haastateltavan mukaan.

Haastattelut ovat kestoltaan 31—45 minuuttia. Olen litteroinut ne käyttäen puoli-karkeasta transkriptiosta hieman yksinkertaistettua versiota. Tutkimukseen analysoitavaksi olen ottanut kultakin haastateltavalta haastattelun ensimmäiset 30 minuuttia. Seuraavasta asetelmasta näkyvät haastateltavista muodostetut ryhmät vuosina 1991 ja 2000.

1991		2000
koululaiset (K)	s. 1988—1992	lapset (L)
työikäiset (T)	s. 1979—1981	nuoret (N)
eläkeläiset (E)	s. 1950—1958	työikäiset (T)
	s. 1908—1929	

Koska edelliskerran eläkeläisten ryhmästä on uutta aineistoa vain yhdeltä kielenoppaalta, en ota sitä huomioon tutkimuksessani. Haastateltavista käytän koodia, joka ilmaisee henkilön ryhmän, sukupuolen ja syntymävuoden. Esimerkiksi NN-79 on vuonna 1979 syntynyt nuorten ryhmään kuuluva nainen ja TM-58 vuonna 1958 syntynyt työikäisten ryhmään kuuluva mies. Koska vuonna 1989 syntyneitä tyttöjä on aineistossa kaksi, käytän heistä koodeja LN-89a ja LN-89b. Nuorten ja työikäisten ryhmän haastateltavat ovat siis täysin samat kuin Heikkisellä vuonna 1991 (ks. Heikkinen 1992: 19). Työikäisillä jopa koodit ovat samat.

Lasten ryhmän kielenoppaat (s. 1992—1988) jännittivät haastattelua, mutta yleensä tunnelma vapautui pian. Lasten ryhmän vanhemman pojan vanhemmat halusivat jäädä kuuntelemaan haastattelua, mikä aluksi tuntui minusta oudolta. Vanhempien läsnäolo ei mielestäni kuitenkaan vaikuttanut haastattelutilanteeseen. Kerran äiti puuttui haastatteluun kuiskaamalla pojalle luokkaretkikohteen nimen, jota tämä ei muistanut. Myös ryhmän nuorimmalla oli äiti taustatukena. Poika oli juuri ennen haastattelua saanut haavan sormeensa ja oli hieman itkuinen, kun saavuin paikalle. Äidin läsnäolo loi turvallisuuden tuntua, ja hänestä oli hyötyä myös minulle, sillä hän esitti tarkentavia lisäkysymyksiä, joiden avulla muuten vähäsanainen poika saatiin kertomaan vähän enemmän. Lasten ryhmän vanhimman tytön pikkuveli halusi tulla kuuntelemaan haastattelua. Yllättävän hiljaa hän maltoikin olla, vaikka tuli lopussa kiehnäämään sisarensa kylkeen. Veli puuttui pari kertaa haastattelun kulkuun, kun haastateltava ei muistanut opettajan nimeä eikä ukin kalastusvälinettä, katiskaa.

Kaikki lasten ryhmän informantit käyvät parinkymmenen oppilaan Martikkalan kyläkoulua. Neljä lapsista asuu maatilalla, tosin heistä kahdella toinen vanhempi ja yhdellä molemmat vanhemmat käyvät töissä kodin ulkopuolella. Viidennenkin kielenoppaan koti on toisen vanhemman kotipaikka, mutta tilalla ei enää harjoiteta maanviljelystä. Maanviljelijöiden lisäksi lasten vanhempien ammatteja ovat esimerkiksi kehitysvammaohjaaja, hitsaaja, kauppias ja hammaslääkäri. Yleisimpiä puheenaiheita tässä ryhmässä ovat kouluun liittyvät asiat, kuten lempiaineet, koulun juhlat ja retket, meneillään olevan kesäloman vietto, harrastukset sekä vuotuiset juhlat, kuten joulukuuhuhannus ja uusi vuosi.

Nuorten ryhmässä (s. 1981—1979) kaikki kolme tyttöä ovat muuttaneet Martikkalasta Lapinlahden keskusta. Yksi heistä asuu siellä äitinsä ja sisarensa ja kaksi poikaystävänsä kanssa. Kaikki ovat parin viimeisen vuoden aikana kirjoittaneet ylioppilaaksi. Yksi tytöistä olikin juuri viikkoa ennen haastattelua muuttanut

Jyväskylään opiskelemaan viestintää. Pojista toinen on myös tuore ylioppilas, ja lähitulevaisuuden suunnitelmiin kuuluvat armeija sekä opinnot Joensuun yliopiston metsätieteellisessä tiedekunnassa. Toinen pojista taas on käynyt Peltosalmen maatalousoppilaitoksen ja palannut sen jälkeen töihin kotitalalleen, jonka hän aikanaan aikoo ottaa nimiinsä. Nuorten ryhmissä puheenaiheina ovat kouluajan muistot, tulevat tai meneillään olevat opinnot sekä harrastukset. Kummallakin pojalla on mielenkiintoinen harrastus, jenkki-autot, ja tämän lisäksi nuoremmalla rata-ammunta, joista riittää paljon kerrottavaa. Tytöt taas kertovat esimerkiksi lukemistaan kirjoista ja liikuntaharrastuksistaan.

Työikäisten ryhmässä (s. 1958—1950) yksi nainen on muuttanut Martikkalasta Lapinlahden keskusta, muut ovat pysyneet paikoillaan. Myöskään mainittavia ammatinvaihdoksia ei ole tapahtunut, vain lypsykoneenasentajasta on tullut konepuuseppä. Muut ammatit ovat maanviljelijä, emäntä, rakennusurakoitsija sekä hoitoalan työntekijä. Miesten mieluisin puheenaihe on oma työ. He eivät innostu kertomaan kovin laveasti lapsuusmuistoista tai kouluajoista kuten naiset. Melkein kaikilla haastateltavilla on lisäksi jokin harrastus, josta he myös puhuvat mielellään. Tällaisia ovat esimerkiksi harrastajateatteri, tanssiminen, käsityöt ja matkailu.

Haastateltavista TN-55 ja TM-50 ovat aviopari, ja NN-81 on heidän kolmilapsisen perheensä esikoinen. TN-57 ja TM-51 taas ovat entinen aviopari, ja NM-80 on heidän vanhempi tyttärensä. LN-89b:n isänisä on ollut mukana seuruun ensimmäisellä kierroksella eläkeläisten ryhmässä.

Tekstissä olen kursivoinut kaiken kielenaineksen, myös pidemmät lainaukset haastateltavien puheesta. Sen sijaan haastattelijan repliikkejä ei ole kursivoitu. Lihavoinnilla osoitan kustakin esimerkistä huomioitavat kohdat. Välimerkeistä huomautettakoon, että lainauksissa merkintää „ käytetään silloin, kun puhunnos jää kesken ja puhuja aloittaa toisin tai uudesta asiasta. Taulukoissa ryhmien keskiarvot on aina laskettu absoluuttisista frekvensseistä.

1.6. Tarkasteltavat kielenpiirteet

Kvantitatiiviseen tarkasteluun olen valinnut suhteellisen suurtaajuisia ja savolaismurteille tyypillisiä — lähinnä fonologisia — piirteitä, joista osa luokitellaan laaja-alaisiksi ja osa leimautuneiksi (alue)puhekielisyysiksi. Murrepiirteiden valintaa

ovat ohjanneet Heikkisen (1992) tekemät valinnat, sillä aikomukseni on suorittaa vertailuja ryhmien ja idiolektien kesken. Esimerkinomaisesti käsittelen myös muutamia muita pienifrekvenssisempiä piirteitä. Kvantitatiivisesti käsittelemäni murrepiirteet ovat seuraavat:

- yleiskielen *d*:n vastineet *piän, mejän, kaheksan*
- yleisgeminaatio *tekkee, kallaa*
- erikoisgeminaatio *oekkeesttaan*
- švaavokaali *kolome, valakee*
- *mennä*-verbi *männöö*
- pitkien vokaalien diftongiutumisen *mua, piä; ennee, rahhoo*
- *ts*-yhtymä *kahtoo, ite*
- *e*-vartaloisten verbien labialisaatio *tulloo, lähtöö*
- monikon 1. persoonan pronomini *myö*

Jokaisesta piirteestä kerron tarkemmin kunkin luvun alussa. Näiden lisäksi käsittelen suppeammin aktiivin 2. essiivipartisiippiä (*anta(nu)nna*) sekä preesensin yksikön 3. persoonan verbimuotoja (*saapi*). Käsittelemättä sen sijaan jäävät Heikkisellä mukana olleet diftongireduktio (*laeva*) ja liudennus (*tul'*). Liudennus on piirre, jota ei näissä ikäryhmissä enää juuri ole, ja diftongireduktio on tyypillinen vähittäinen ääntenmuutos, jonka tutkiminen luotettavasti on vaikeaa. Diftongireduktiota esiintyy lapinlahtelaisilla vielä jonkin verran, mutta varsinkin lasten ja nuorten ryhmässä se käy harvinaisemmaksi.

Murrepiirteiden lisäksi olen halunnut ottaa mukaan myös nykypuhekielen piirteitä, koska ne edustavat toisella tavalla puhekielen muuttumista. Nämä nykypuhekielisyydet on useissa tutkimuksissa havaittu ekspansiivisiksi, mutta eivät kuulu vanhaa Lapinlahden paikallismurteeseen. Nyt haluan selvittää, missä määrin ne ovat kotiutuneet lapinlahtelaisten kieleen. Mukaan otetut nykypuhekielen piirteet ovat:

- yksikön 1. persoonan pronominin pikapuhemuodot *mä : mu*¹
- pronominit *toi, noi*
- monikon genetiivin päätte *-tten (maitten, kavereitten)*
- *a*:n ja *ä*:n loppuheitto (*niit, täs kyläs, et, mut*)

¹ Näitä pikapuhemuotoja tavataan myös vanhastaan murteessa (esim. Kettunen 1940a: 112 ja 113).

Tarkoitukseni oli ottaa mukaan myös 3. infinitiivin illatiivi (*tekeen*), mutta niitä ei aineistossa ollut yhtä inessiivitapausta lukuun ottamatta. Pois jäävät myös *iA*-yhtymät (*kaikkii*, *mäkii*), joista aineistossa on yhteensä neljä nykypuhekielistä esiintymää kahdella lasten ryhmän tytöllä.

eläinsatuja yleensä, ool luku. sitte oη kaikkii kirjoja lue, missä on, kertoo yleensä. Juho pitää nii 'älyttömästil lehmistä että, pitää ollaj joku lehmäjuttu - - (LN-88)

jossaiv vuorella käyti, että siellähä oli niit mäkii ja tollasi(a) paljo, vuoreja, vuori(a) [naurahtaa]. (LN-88)

SK: Minkälaisia näytelmiä teillä oη joulujuhlassa ollu?
noo ne yleensä l iityy semmosiij joulu, juttuihi että, on yleesäj joulupukkii esittää jokij ja muori(a) ni, - - (LN-88)

ootappas kum minä en niitä tanssi(en) nimi(ä) ootan no, Karjalaη katrilli ja Ruotsiη katrilli Viitasaarelta ja Tikkuristi ja, Tilulilulei ja mitä kaikkii niit ~on (LN-89a)

Piirteiden keskinäistä hierarkiaa pyrin valottamaan mm. implikaatioasteikoilla. Tällä tavoin saadaan käsitys siitä, mitkä piirteet lapinlahtelaisilla yleensä sekä eri ikäryhmillä ja yksilöillä ovat väistyviä tai säilyviä.

2. MURREPIIRTEET HAASTATELTAVIEN KIELESSÄ

2.1. Yleiskielen *d*:n vastineet

Suomen murteissa *t*:n astevaihtelun vastineet ovat idässä *v*, *j*, *h* tai *kato* ja lännessä *r* tai *l* (Rapola 1990: 33—34). Yleiskielen *d*:n vastineiden käsittelyssä on erotettava tapaukset, joissa *d* esiintyy *t*:n heikkoasteisena vastineena niistä, joissa se ei esiinny. Laskelmistani olen jättänyt huomiotta seuraavat ryhmät:

- a. vieraskieliset erisnimet, esim. *Heidi*, *Bond*, *Nintendo*, *Daplin*, *Edam*
- b. vierasperäiset sanat, esim. *dementia*, *adventti*, *video*, *direktiivi*
- c. slangisanat *pändi* ja *divari*
- d. *d*-äänteen nimen sanassa *seedee* = CD-levy.

2.1.1. Äänneympäristö

a) *d*:n vastineet lyhyen vokaalin jäljessä

Taulukosta 1 käyvät ilmi lyhyen vokaalin jälkeisten *d*:n ja sen itämurteisten kato- tai siirtymä-äänne-edustusten absoluuttiset frekvenssit sekä prosenttiosuudet. Laskelmista olen jättänyt pois sanat, joissa ei ole astevaihtelua. Tällaisia ovat *setän* ja *tätin*, joihin palaan myöhemmin, sekä ilmaus *ratav varressa*.¹ Pois olen jättänyt myös ilmaukset *etempänä* ja *pitemmällä*. Sen sijaan ne *setä-* ja *täti-*sanat, joissa astevaihtelua esiintyy, olen ottanut mukaan. Muihin tutkimuksiin verrattaessa on huomioitava, että tässä laskelmassa on otettu mukaan *todella-* ja *todistus-*sanat, jotka esimerkiksi Heikkinen (1992: 81) ja Silvennoinen (1980a: 96) ovat jättäneet pois.

Taulukko 1. *t*:n heikkoasteiset vastineet lyhyen vokaalin jäljessä

Haastateltava	<i>Ø, j, v</i>		<i>d</i>		Yht.
	f	%	f	%	
LM-92	0	0,0	1	100,0	1
LN-89a	6	85,7	1	14,3	7
LN-89b	5	35,7	9	64,3	14
LN-88	7	70,0	3	30,0	10
LM-88	2	22,2	7	77,8	9
L yht.	20	48,8	21	51,2	41
NN-81	11	55,5	9	45,0	20
NM-81	8	72,7	3	27,3	11
NN-80	5	62,5	3	37,5	8
NM-80	5	100	0	0	5
NN-79	9	56,3	7	43,7	16
N yht.	38	63,3	22	36,7	60
TM-58	4	44,4	5	55,6	9
TN-57	6	75,0	2	25,0	8
TN-55	15	50,0	15	50,0	30
TM-51	6	66,7	3	33,3	9
TM-50	3	60,0	2	40,0	5
T yht.	34	55,7	27	44,3	61
Kaikki yht.	92	56,8	70	43,2	162

Taulukosta 1 näkyy, että lapinlahtelaisten nuorten ja työikäisten *t*:n heikkoasteiset lyhyen vokaalin jälkeiset vastineet ovat vielä itämurteisella kannalla. Lasten ryhmässä

¹ *rata*-sanana mainitsee vaihtelemattomaksi myös Palander (1996: 264) Savonlinnan seudun välimurteissa.

sen sijaan yleiskielinen edustus on hieman yli puolet, 51,2 %. Murteellisimmalla kannalla ovat nuoret, joilla itämurteisten varianttien osuus on 63,3 %. Työikäisten murteellisuus on seitsemisen prosenttiyksikköä alhaisempi.

Taulukossa 2 vertailen *t*:n heikkoasteisia vastineita ikäryhmittäin vuosina 1991 ja 2000 (vuoden 1991 luvut ks. Heikkinen 1992: 82).

Taulukko 2. *t*:n heikkoasteisten vastineiden murteellisuusprosentit lyhyen vokaalin jäljessä vuosina 1991 ja 2000

	1991		2000		
	f	%	f	%	
			20	48,8	Lapset
Koululaiset	20	71,4	38	63,3	Nuoret
Työikäiset	38	84,4	34	55,7	Työikäiset
Eläkeläiset	93	93,9			
Kaikki	151	87,8	92	56,8	Kaikki

Kuten taulukosta 2 voidaan todeta, kaikkien kieli on tässä suhteessa yleiskielistynyt. Eniten murteellisten varianttien osuus on vähentynyt työikäisten ryhmässä, kolmisenkymmentä prosenttiyksikköä, ja vähiten nuorten ryhmässä, alle kymmenen prosenttiyksikköä. Koko aineiston murteellisuusprosentteja verrattaessa on huomioitava, että mukana oli viimeksi eläkeläisten ryhmä, joka nosti murteellisuuden osuutta.

b) *d*:n vastineet pitkän vokaaliaineksen jäljessä

Taulukosta 3 käyvät ilmi pitkän vokaaliaineksen jälkeiset *t*:n heikkoasteiset variantit lapinlahtelaisten puheessa. Laskelmista olen jättänyt pois *äiti*-sanon silloin, kun se ei osallistu astevaihteluun.

Taulukko 3. *t*:n heikkoasteiset vastineet pitkän vokaaliaineksen jäljessä

Haastateltava	<i>Ø, j, v</i>		<i>d</i>		Yht.
	f	%	f	%	f
LM-92	9	100,0	0	0,0	9
LN-89a	29	90,6	3	9,4	32
LN-89b	39	88,6	5	11,4	44
LN-88	33	76,7	10	23,3	43
LM-88	17	94,4	1	5,6	18
L yht.	127	87,0	19	13,0	146
NN-81	29	78,4	8	21,6	37
NM-81	17	68,0	8	32,0	25
NN-80	12	66,7	6	33,3	18
NM-80	15	93,8	1	6,2	16
NN-79	40	90,9	4	9,1	44
N yht.	113	80,7	27	19,3	140
TM-58	27	77,1	8	22,9	35
TN-57	18	100,0	0	0,0	18
TN-55	18	90,0	2	10,0	20
TM-51	19	90,5	2	9,5	21
TM-50	22	81,5	5	18,5	27
T yht.	104	86,0	17	14,0	121
Kaikki yht.	344	84,5	63	15,5	407

t:n heikkoasteiset vastineet pitkän vokaaliaineksen jäljessä eivät poikkea yhtä paljon kymmenen vuoden takaisesta kuin lyhyen vokaalin jäljessä, kuten taulukosta 4 voi havaita (vuoden 1991 luvut ks. Heikkinen 1992: 87). Työikäisten ryhmässä prosenttiosuus on melkein sama, mutta nuorilla murteellisten edustusten osuus on vähentynyt kymmenen prosenttiyksikköä. Toisaalta taas verrattaessa viimekertaista koululaisten ryhmää nykyiseen lasten ryhmään murteellisuus on nyt vain kolme prosenttiyksikköä alhaisempi. (Heikkinen 1992: 87.)

Taulukko 4. *t*:n heikkoasteisten vastineiden murteellisuusprosentit pitkän vokaaliaineksen jäljessä vuosina 1991 ja 2000.

	1991		2000		
	f	%	f	%	
			127	87,0	Lapset
Koululaiset	119	90,2	113	80,7	Nuoret
Työikäiset	126	85,7	104	86,0	Työikäiset
Eläkeläiset	155	99,4			
Kaikki	400	92,0	344	84,5	Kaikki

c) *d:n* vastineet *ht*-yhtymässä

Yleiskielen *d:n* vastineeksi *ht*-yhtymän heikossa asteessa tulee murteessa kysymykseen vain kato, esimerkiksi *lähteä* : *lähen*, *lahti* : *lahen*. Lapinlahtelaisten puhekielessä kadon rinnalla esiintyy jonkin verran *d:tä*, joskaan ei kaikilla. Taulukosta 5 näkyvät lapinlahtelaisten *t:n* heikkoasteisten vastineiden absoluuttiset frekvenssit ja prosenttiosuudet.

Taulukko 5. *t:n* heikkoasteiset vastineet *ht*-yhtymässä

Haastateltava	<i>Ø, j, v</i>		<i>d</i>		Yht.
	F	%	f	%	f
LM-92	5	100,0	0	0,0	5
LN-89a	14	100,0	0	0,0	14
LN-89b	18	94,7	1	5,3	19
LN-88	23	100,0	0	0,0	23
LM-88	13	92,9	1	7,1	14
L yht.	73	97,3	2	2,7	75
NN-81	32	100,0	0	0,0	32
NM-81	17	85,0	3	15,0	20
NN-80	17	100,0	0	0,0	17
NM-80	11	100,0	0	0,0	11
NN-79	26	89,7	3	10,3	29
N yht.	103	94,5	6	5,5	109
TM-58	46	95,8	2	4,2	48
TN-57	36	100,0	0	0,0	36
TN-55	31	100,0	0	0,0	31
TM-51	39	92,9	3	7,1	42
TM-50	26	96,3	1	3,7	27
T yht.	178	96,7	6	3,3	184
Kaikki yht.	354	96,2	14	3,8	368

Murteellinen edustus *ht*-yhtymissä on varsin vankka. Prosenttiosuudet ylittävät selvästi 90 kaikissa ikäryhmissä. Murteellisuus tässä aineistossa on samaa luokkaa kuin Heikkisen (1992: 92) aineistossa. Tuolloin tosin 100 %:n murteellisuus oli kolmea informanttia lukuun ottamatta kaikilla, mutta nyt noin puolella haastateltavista. *d:tä* käytetään selvästi vähemmän *ht*-yhtymässä kuin vokaalien jälkeisissä tapauksissa. Tämä murrevarianttien suosio juuri *ht*-yhtymässä voi Heikki Leskisen (1974: 366) mukaan selittyä siitä, että *ht* : *h* -vaihtelu ei tunnu yhtä radikaalilta kuin *t* : *Ø*. Vastaavanlaisia

tuloksia on saatu myös esimerkiksi tutkittaessa jyvaskyläläisten ja Helsinkiin muuttaneiden savolaisten ja pohjalaisten kieltä (Silvennoinen 1980a: 102; Nuolijärvi 1986: 112). Katomuodot ovat levinneet länsimurteiden puolellekin. Ainakin Helsingin ja Tampereen nuorten on havaittu käyttävän vanhempia enemmän katomuotoja tietyissä *ht*-yhtymäisissä sanoissa, kuten numeraaleissa *yhdeksän* ja *kahdeksan*. (Jonnen-Niilekselä 1982: 124, Paunonen 1995: 51.)

2.1.2. Sanasto

a) Lyhyen vokaalin jäljessä

Lyhyen vokaalin jäljessä olevista *d*-tapauksista suurtaajuisin Lapinlahden aineistossa on *pitää*-verbi, yhteensä 25 esiintymää. Työikäisten ryhmässä suurempi taajuus on ainoastaan *kutoa*-sanalla ja sen johdoksilla *kudonta* ja *kudonnainen*, mutta nämä kaikki esiintyvät saman informantin puheessa. *pitää*-verbin heikkoasteisissa muodoissa on yhtä tapausta lukuun ottamatta aina kato. Yleiskielen mukainen tapaus on lasten ryhmän LN-89b:llä. Hänen puheessaan on ennen tätä kaksi katotapausta.

SK: Ootko sinä käyny diskoissa?

*en oom minä mut meillä koulussa järjestetää iham päivädisko, semmonem päivällä **pietään** semmonen niij ku naami(aistej) kanssap pidetääm mutta em mää niij kum muute ook käynyk ku, (LN-89b)*

*mutta muute, **piettiil** lommaa. (TM-51)*

*tai mä **piinkiim** Martikkalassa ne juhlat ja, (NN-81)*

kutoa-verbi johdoksineen on mielenkiintoinen ilmiö, sillä sen käyttäjä TN-55 käyttää sekä yleiskielen mukaisia että murteellisia katovariantteja. Substantiiviesiintymissä on aina *d*, kun taas verbeissä esiintyy kato. Vain yksi verbi-ilmaus on yleiskielen mukainen *kudottiin*. Substantiiveista suurin osa on yhdyssanoja: *kankaankudonta*, *kudontapiiri*, *kudontaohje* ja *kudontakäsityöjuttu*. Kudontakäsityöt ovat TN-55:n harrastus, mutta hän on myös toiminut jonkin aikaa kudonnanopettajana, joten sanasto on eräänlaista ammattitermistöä ja ehkä siksi yleiskielistä. On kuitenkin

huomattava, että *kutoa*-verbi esiintyy ammattiyhteydessäkin useimmiten murteenmukaisena.

*vaan kansalaisopiston kudontapiiriä vein, eri kylillä, --
päivät neuvottii asiakkaita ja illalla sitten, kudottiin, niin ku, itelle tienistiä niin,--*

Pällikkäällä kuottiim paljo seinäraanuja siihe aikaa ihav villa-, villaraanuja ja,

Seuraavasta asetelmasta käyvät ilmi *d*:n vastineet lyhyen vokaalin jäljessä sanoittain.

\emptyset, j, v		<i>d</i>	
<i>ees</i>	17	-	
<i>piettiin</i>	24	<i>pidetään</i>	1
<i>oota</i>	10	<i>odota</i>	1
<i>veen</i>	8	<i>veden</i>	3
<i>käen</i>	6	<i>käden</i>	2
<i>veän</i>	3	<i>vedän</i>	6
<i>kuottiin</i>	7	<i>kudottiin</i>	1
-		<i>kudonta</i>	9
-		<i>sodan</i>	7
-		<i>edelleen</i>	7

Lasten ryhmässä *ede*-vartaloisista sanoista esiintyy vain *ees*, nuorilla ja työikäisillä on lisäksi *edelleen* sekä yhden kerran *edellinen*, *eessä*, *eestä* ja *etempänä*. *Edes*-sana esiintyy aina murteellisesti *d*:ttömänä, *ees*. Työikäisten ryhmän ainoa tapaus on muodossa *ies*. Huomattavaa on, että *ees* esiintyy vain viiden kielenoppaan puheessa ja vain kahden informantin puhe sisältää tapauksista 12. Nuolijärven mukaan (1986: 109) *ees* ja *oottaa* ovat leksikaalistuneet eivätkä enää leimaudu murteellisiksi. Tässäkin aineistossa voidaan havaita, että nämä sanat saavat *pitää*-verbin ohella enemmän murteellisia edustuksia kuin muut. Vain kerran esiintyy yleiskielinen *odota*. Tämä on ainoa TM-50:llä esiintyvä *odottaa*-sana ja liittyy armeija-aikojen muisteluun. Yleiskielisen muodon selittää se, että haastateltava referoi vääpelin puhetta eikä siis tavallaan kerro itse. Vääpeli edustaa armeijasysteemiä, johon kuuluu tietty säntillisyyttä myös kielellisesti.

vääpeli sano että koko pataljoonasta ei lähek kukkaam muu lomillek ku sinä. että sano vielä että -- määv vähä, tuota, täj odo-, odotas se 'aikaa kul lähet lomalle että kul lähteivät tuosta pihasta pöjs --

b) Pitkän vokaaliaineksen jäljessä

Seuraavaan asetelmaan on koottu yleisimmät pitkän vokaaliaineksen jälkeiset *t:n* heikkoasteiset vastineet. Kaikkiaan näitä tapauksia oli 60 eri sanassa.

\emptyset, j, v		<i>d</i>	
<i>tiiä-</i>	68		
<i>käy(v)ä</i>	54		
<i>mei(j)än</i>	51	<i>meidän</i>	2

me-pronominin genetiivin ja *tietää*-verbin kadolliset taivutusmuodot ovat käytössä myös länsimurteissa, joten niitä ei voida pitää leimallisina itämurteisuuksina (Paunonen 1995: 42—43). Mielenkiintoista on huomata, että aineiston kahdessa yleiskielisessä tapauksessa kyseessä ei ole tavanomainen *me* + nomini -rakenne, kuten *meijäl luokka* tai *meijäm perhe*, vaan *me*-sanaa seuraa partikkeli tai postpositio.

kyllä se [mummi] joskus pelaakim meidäη kanssa kaikellaista, jos jaksaa, vielä jonkiv verra. (LN-88)

no meitä nyt tai siinä saarella, meidäl lisäksi nii, pysyviä asukkaita on kaks muuta perhettä, - - (NN-81)

LN-88:lla kyseessä on koko haastattelun ainoa *me*-sanan genetiivi, mutta NN-81:llä esiintyy puheessaan lisäksi viisi murteellista *meijän*-muotoa sekä murteelliset *teijän* ja *heijän*, joita ei monella informantilla esiinny lainkaan.

ysiluokalla vähä hanjaluuksi akiim meijäl luoka-, tai sillä opettajalla ja meijäl luokalla oli että, - - (NN-81)

Yleiskieliset muodot ovat nuorilla ja työikäisillä yleisimpiä kirjakielisissä sanoissa, kuten *työnhoidollinen*, *liiketalouden*, *hyödyntää* ja *lainsäädäntö*. Tosin aineistosta löytyy myös *terveyvehhoitoala*, *muovot* ja *investoija*. *UtU*-johtimisissa verbeissä on sekä yleiskielisiä että murteellisia variantteja. *d*:ttömissä muodoissa on yleensä lisäksi myös geminaatio, esimerkiksi *ilmottauduin*, *omistaudui*, *varaudenttii*, *pukkeuvuttii*, *hakkeuvun*, *soppeuvuin*. Lapset käyttävät yleiskielisiä muotoja esimerkiksi sanoissa *hoidetaan*, *viedää*, *tiedossa*, *oppilaide*, *joidenki*, *raudat* ja *syvyydeltä*. Kukin sana esiintyy vain kerran.

Seuraavaksi käsittelen erikseen lapinlahtelaisilla melko yleisen *vuosi*-sanana heikkoasteisia muotoja. Seuraavasta asetelmasta käyvät ilmi esiintymät yksilöittäin.

	\emptyset, j, v		d	
LN-89a	-		vuoden	3
LN-89b	-		vuoden	3
Yht.	-			6
NM-80	vuen	1		-
NN-79	vuojen	2		-
	vuoen	2		
NM-81	vuoen	3	vuoden	2
	vuen	1		
NN-81		-	vuoden	4
Yht.		9		6
TN-57	vuojen	1		-
TN-55	vuojen	1		-
TM-51	vuoen	2		-
	vuen	1		
	vuuen	1		
TM-50	vuen	5	vuoden	1
TM-58	vuojen	7	vuoden	5
	vuen	1		
Yht.		19		6

Vuosi-sanana yleiskielisyys näyttäisi ryhmittäin katsottuna korreloivan suoraan ikään. Lasten ryhmän kaikki kuusi tapausta ovat yleiskielisiä, nuorilla 15 tapauksesta kahdeksan on murteellisia ja kuusi yleiskielisiä ja työikäisillä 25 tapauksesta vain kuusi on yleiskielisiä. Tarkemmin tarkastellen asia ei kuitenkaan ole näin yksiselitteinen. Esimerkiksi nuorten ryhmästä löytyy pelkästään yleiskielinen, pelkästään murteellisia sekä molempia käyttävä kielenopas.

- - *serkul luona nyt kävir ratsastamassa ja että ratsastusta oon harj-, harrastanuk kohta **vuode**.* (LN-89a)

*minä olin, yhen, **vuem** pois töissä olin, mut kävin tässä.* - - (TM-51)

*kaheksanvotä vuotta täyttää tuossa ens **vuojem** puolella että semmone, teräsmummo oiĳkee [naurahtaa]. (NN-79)*

Molempia muotoja esiintyy kummankin työikäisen miehen sekä toisen nuorten ryhmän pojan puheessa. Vain toisen miehen tapauksessa vaihtelua voi selittää puheenaiheella. Muiden kohdalla ei yhtä selvää selitystä ole havaittavissa.

*vakuutusyhtiö kieltäyty maksamasta korvauksia ja se johti sitte, noiv **vuoden** kuluttua siitä johtu si-, johti sitte η konkurssiin, jonka jälkeeen tämän yritykse' 'osti sitte Pyhäntä- Pyhännär rakennustuote joka toimii Pyhännällä ollaan o- 'osa sitä konserni(a) oltu **vuojesta** yheksänkymmentäkaks sitte.*

*- - sitte vii-, viimesellä **vuolla**, kerkesi Siuron Seppo nykyne, Iisalame η kaupun η η h hallitukse m puheejjohtaja olla 'oppilaana et.*

*olin todellakin siinä **puheli** 'yhistyksellä parilla **vuodella** - - (TM-58)*

TM-58 käyttää yleiskielisiä variantteja puhuessaan työasioista ja murteellisia variantteja puhuessaan teatteriharrastuksesta ja kouluasioista. Vain yhden kerran murteellinen variantti on lipsahtanut myös työasioihin. Viimeisessä esimerkissä konkretisoituu hyvin myös huomio siitä, että *ht*-yhtymässä murteelliset variantit ovat yleisempiä kuin vokaalien jäljessä.

*- - vaan, jos ne [= heinät] nyt säilyy esmes pyöröpaalissa, yli, **vuoden** niin, vöjhan niitä sitten jos, muuttaa sitä tuotantoo, ens **vuolla** että ei tiet tuorerrehu(a) niim paljon, jos sitä sillai pystyy sitten, tasottammaa. (TM-50)*

TM-50:n yleiskielinen tapaus esiintyy hänelle tyypillisessä puheenaiheessa, maataloudessa. Samassa ilmauksessa esiintyy myös murteellinen muoto. TM-50:llä on vastaavaa yleiskielisen ja murteellisen ilmauksen vuorottelua samassa repliikissä myös esimerkiksi *mennä*-verbissä.

*- - tavallaan, ympäri vuo-, ympäri **vuoen** ammun, iha että pittää vaam päästä - -*

*nyt om mennyp pari tuhatta laukausta, tällev **vuolle**.*

SK: No oliko se sitte iso hyppy siirtyä, yläasteelle tuonne kirkonkylää?
*no ei se itse asiassa ollu et mull -oh hyviä kavereita oli ni η kuv **vuodev** vanhempia,- -*

sitä on tulluh harrastettu@ tosi pitkään sitä kalastusta.

SK: Minkälaisilla vehkeillä?

noo on ne aina vaa, vuos vuodelta parantunu että [naurahtaa], - - (NM-81)

NM-81:llä murteelliset muodot esiintyvät hänen kertoessaan harrastuksestaan, rata-ammunnasta, sekä kotitilansa kohtalosta. Yleiskieliset muodot taas esiintyvät yläasteelle siirtymisestä ja kalastuksesta kerrottaessa.

Jyväskyläläisten puhekielitutkimuksessa *vuosi*-sanan heikkoasteisissa muodoissa yleiskieliset variantit olivat murteellisia variantteja yleisimpiä eläkeläisnaisia lukuun ottamatta kaikilla. Katotyyppin harvinaisuutta selitettiin sillä, että se aiheuttaa hankalasti ääntyvän kolmen vokaalin yhtymän, *vuoen*. (Silvennoinen 1980a: 101.) Lapinlahtelaisilla tätä muotoa kuitenkin esiintyy. Tosin joillakin informanteilla se on lyhyemmässä muodossa *vuen*. *j*:llistä varianttia *vuojen* tavataan yleisesti savolaismurteiden länsiosissa, keski-, pohjois- ja peräpohjalaisissa murteissa sekä osissa Kainuuta ja Etelä-Savossa Mikkelin seudulla. Pohjoissavolainen edustus on Kettusen mukaan *vuon*. (Kettunen 1940a: kartta 77; Mielikäinen 1981a: 70—71).

c) *ht*-yhtymässä

Yleiskieliset tapaukset ovat *ht*-yhtymässä työikäisillä lähes poikkeuksetta kirjakielisiä sanoja, kuten *vakuutusehdoissa*, *suhdanne* ja *työnjohdollisia*. Nuorilla yleiskieliset sanat ovat *viha-rakkaussuhde*, *puhdistaa* ja *Juhdin* (genetiivi nimestä *Juhti*) ja lapsilla *hiihdosta* sekä *lähdöt*. Oikeastaan vain *hiihdosta* on tavallinen arkinen sana, joka esiintyy yleensä murteellisena. *puhdistaa*-verbiä käytetään kuvaannollisessa merkityksessä kerrottaessa rata-ammuntaharrastuksesta. *lähdöt*-sana taas esiintyy ravien yhteydessä. Kyseessä eivät siis ole mitkä tahansa lähdöt, vaan raviurheilutermi.

pääsee niiη ku, no sa-, arjesta irti, voi niiη ku ajatella ihan, aino@astaan sitä suoritusta, ei tartte aattellan [!] nuita ar-, arje 'asi@oita, tavallaam puhdistaa, ajatuksi@, et se on tosi loistava,. (NM-81)

no, siellä nyt kuninukuusraveissa mitä oli nii siellä on aina se että, on aina tämmöset ruu@at on siellä ja, niiη kus siellä ne, lähdöt siellä saa veikata, ja, - - (LN-89b)

Kaikilla informanteilla esiintyy puheessa ainakin kerran paikkakunnan nimi heikkoasteisena. Kahta tapausta lukuun ottamatta se on aina murteellisessa asussa *Lapillahe-*. Toinen *d*-tapaus on NN-79:llä. Haastattelussa esiintyy *Lapinlahti*-nimen heikkoasteinen vastine yhteensä kymmenen kertaa.

*oliha se aika jännää aikaa sillo että sitä ootettii ihan kuk kuuta nousevaa et kup päästään sinne, **Lapinlahden yläasteelle** että on se niih hieno paikka ja muuta mutta, kyllä minä siellä viihyij ja ei se nyt mikkääs semmonen, suunnatom muutos ollu että.*

*olin tuossa **Lapillahe**n kunnalla ja, terveyskeskusev fysioterapiassa oli kuukäyven töissä ja niin ku.,*

***Lapillahej** judoseura on ihan, meillä o omat tilat siellä ja.*

NN-79 käyttää yleiskielistä muotoa kertoessaan siirtymisestään pienestä kyläkoulusta kirkonkylään yläasteelle. Mielikuvaa hienosta ja suuresta koulusta hän luo lausumalla koulun nimen mahdollisimman huolitellusti. Myös puheen intonaatiosta välittyy sama, hieman ironisoiva mielikuva. Huoliteltu lausuminen kuvastuu myös siitä, että *n* sanan keskellä jää assimiloitumatta. Samassa puheenvuorossa olevat muut ilmaukset, esimerkiksi *viihtyä*-verbi, pysyvät puhujalle tyypillisissä murteellisissa muodoissa. Lisäksi on huomionarvoista, että nimi esiintyy NN-79:llä virallisemmissakin yhteyksissä, kuten kunnan ja urheiluseuran nimen osana, murteellisessa muodossa.

Toinen *d*-tapaus on TM-58:llä. Hänelläkin on lisäksi seitsemän murteellista *Lapillahe*-ilmausta. Yleiskielinen tapaus esiintyy kysymyksessä, jonka TM-58 esittää haastattelijalle aloittaessaan selittää kyläkoulun sijaintia.

tässä, mistäs päin sinä tulit?

SK: Minä --

***Lapilahdelta** vai?*

SK: No minä tulin sieltä Martikkalansaaresta ja sitten tulin niin ku tuolta Pielaveelta tulin, Viannasta käännyin ja.

Mahdollisesti siis siinä, ettei ilmaus esiinny tavanomaisessa kerronnassa, vaan juuri haastattelijalle suunnatussa kysymyksessä, voi olla syy yleiskieliseen muotoon. Luultavasti TM-58 haluaa jotenkin, ehkä tiedostamattomasti, varmistua siitä, että ilmaus on tarpeeksi selkeä ja ymmärrettävä. Itse en kuitenkaan koe puhuneeni haastateltavaani

yleiskielisemmin, vaan usein jopa päinvastoin. Silti edustan tutkijana haastateltavalle tiedemaailmaa, johon kuuluu yleis- tai jopa kirjakielisyyttä.

Haastatteluissa esiintyvät luvut *yksi*, *kaksi*, *viisi*, *kuusi*, *kahdeksan* ja *yhdeksän* ovat aina heikkoasteisina murteellisessa muodossa. Suurtaajuisissa numeraaleissa *yheksän* ja *kaheksan* itämurteinen variantti on levinnyt länsimurteidenkin alueelle (Suojanen & al. 1976: 41). Esimerkiksi Helsingin puhekieleen on levinnyt katoedustusta juuri numeraaleissa *yksi*, *kaksi*, *yhdeksän* ja *kahdeksan* sekä esimerkiksi verbeissä *lähteä*, *tehdä*, *nähdä* ja *tahtoa* (Paunonen 1995: 45, Jonninen-Niilekselä 1982: 124). Tässä aineistossa ainoa yleiskielinen tapaus on NN-81:llä oleva elokuvan nimi *Yhdeksäs portti*.

Heti haastattelun alussa haastateltavilta kysytään syntymäaikaa, joten usein jo siinä tulee ensimmäinen lukuilmaus. Lukusanat ilmaisevat yleensä ikää, luokkaa tai kellonaikaa. Lisäksi työikäiset miehet käyttävät puheessaan paljon vuosilukuja kertoessaan, milloin jotakin on tapahtunut.

SK: Millonkas sinä oot syntyny?
seittemäs kuu~~e~~ta seitkytyheksä. (NN-79)

Hessu ol sitten, yhent~~e~~sta kahent~~e~~sta, et kyllähäm myö nii~~n~~ kuj jo silläläella osattij jo, vähä olla, iteksee että ei niin tarvinnuv vahti~~a~~. (TN-57)

sitä kuj joka aamu nous kuu~~e~~lta ja sitä ol vasta viije' 'äikaa 'illalla kotona että. (TM- 58)

se täis olla että meillä alako täyspäinosestim mennä~~j~~ joskus, kaheksa~~n~~kymmentäseittä~~mä~~ kaheksakytkaheksan, se homma ja, sithä se meni, öö yheksä~~n~~kymmentäy~~ks~~kö me perustettiin tästä, liikkeestä nin, osakeyhtiö, (TM-51)

2.1.2. Muita huomioita

äiti, setä ja tati

Heikkisen (1992: 81, 86) aineistossa sukulaisuussanat *äiti*, *setä* ja *täti* ovat heikossa asteessa esiintyneet vaihtelemattomina lukuun ottamatta yhtä *tädin*-muotoa. Kyseiset sukulaisuussanat on havaittu usein vaihtelemattomiksi myös Savonlinnan seudun välimurteissa sekä osissa Etelä-Savo (Mielikäinen 1981a: 100; Palander 1996: 264). Omassa aineistossani työikäisillä sanat (*äiti* 7 esiintymää, *täti* 2) ovat edelleen vaihtelemattomia, mutta lapsilla on jo enemmän yleiskielisesti vaihtelevia tapauksia: *tädin* 3 esiintymää, *tätin* 1, *sedän* 2, *äidin* 2 ja *äitin* 2. Yksilöittäin tarkastellen huomataan, että vain yhdellä lapsella kaikki tapaukset ovat yleiskielisesti vaihtelevia. Sen sijaan kahdella tytöllä on vaihtelematon *äitin*, mutta kuitenkin *sedän* ja *tädin*. Nuorten puheessa esiintyy näiden sukulaissanojen heikkoja asteita vähän, vain kahdesti *sedän* ja kerran *äitin*. *äidinkieli*-sana esiintyy kaikilla ryhmillä yleiskielisessä muodossa, ja sen olen laskenut mukaan taulukoihin.

2.2. *ts*-yhtymä

Yleiskielen *ts*-yhtymälle on murteissa monenlaisia vastineita. Laajalevikkisimmät ovat savolaismurteiden *ht* : *t* sekä *ht* : *h* (*mehtä* : *metän*, *mehtä* : *mehän*), lounaismurteiden ja länsiusmaalainen *tt* : *t* (*mettä* : *metän*) sekä hämäläinen *tt* : *tt* (*mettä* : *mettän*). (Ks. esim. Rapola 1990: 38—40, Kettunen 1940a: kartta 8.) Lapinlahti on siis vanhastaan kuulunut *mehtä* : *metän* -vaihtelualueeseen. Tosin Kettusen (1940a) kartan nro 8 mukaan lähiseudulla esiintyisi myös *mehtä* : *mehän* -vaihtelua. Tätä ovat kuitenkin kritisoinet mm. Mielikäinen (1981: 132) ja Heikkinen (1992: 113).

2.2.1. *ts*-yhtymä 1. ja 2. tavun rajalla

Lapinlahden aineistossa on *ts*-yhtymän murteellisia variantteja ensi tavun jäljessä sanoissa *itse*, *katsoa*, *metsä*, *seitsemän*, *kutsua*, *etsiä*, *veitsi*, *katsastus* ja *viitsiä*. Näiden lisäksi esiintyy muutama aina yleiskielisellä kannalla oleva sana. Nämä ovat *ruotsi*, jota

käytetään sekä maan että oppiaineen nimenä, kirjan nimi *Neiti Etsivä* sekä puhekieliset *nahkarotsi* ja *peltitötsä*. Viimeksi mainitut esiintyvät kumpikin vain kerran ja molemmat toisella nuorten ryhmän pojalla. Olen koonnut suurifrekvenssisten sanojen *itse*, *metsä* ja *katsoa* esiintymät taulukoiksi, mutta muita käsittelen vain esimerkinomaisesti.

a) *seitsemän*

Numeraalista *seitsemän* en ole tehnyt taulukkoa, sillä se esiintyy aina muodossa *seittemän*. Tästä numeraalista on lapsilla kuusi, nuorilla yhdeksän ja työikäisillä peräti 34 esiintymää. Muutaman kerran vuosilukua ilmaistaessa esiintyy myös lyhennettyä muotoa, esimerkiksi *seitkytneljä*. Itämurteista *seihtemän*-tyyppiä esiintyi vielä Heikkisen (1992: 117) aineistossa, joskin yhtä lukuun ottamatta kaikki tapaukset olivat eläkeläisten ryhmässä. *seittemän* on ollut yleisin muoto tästä numeraalista myös esimerkiksi jyvaskyläläisten puhekielessä (Silvennoinen 1980a: 112), Mikkelin seudulla (Laalo 1998: 110) ja Sysmän lukiolaisilla (Palander 1982: 173). Alla esimerkkejä molemmista tapauksista.

*se on niij ku kuuskytä kysymystä ja, kuus saa mennäv vääri. jos mennee **seittemän** ni, se joutuu uusinnan tekemää.* (LM-88)

*minä kävi ekaluokalta asti, pianotunneilla ja, semmoset **seittemäv** vuotta soiti 'iha 'aktiivisestis silloj ja, - - (NN-79)*

*no sit minä sàjn sen työpàikaj ja, se ol **seitkytneljä**, - - (TN-55)*

*se ol Maaniηηaη Kasinolla, yks, kesäkuun, kaheksas päivä **seitevviis**,* (TN-55)

*mikähän se òjs, jokka is **seitkytä**-, -luvulta oleva Skaani(a - - (NM-80)*

b) *itse*

Taulukkoon 6 on merkitty Lapinlahtelaisten *itse*-sanon frekvenssit vahvassa ja heikossa asteessa ikäryhmittäin.

Taulukko 6. *ts*-yhtymän edustus *itse*-pronominissa

Ryhmä	Vahva aste		Heikko aste		Yht. f
	<i>ih</i> -	<i>it</i> -	<i>it</i> -	<i>ie</i> -	
<i>itse</i>					
L	-	1	1	14	16
N	2	1	9	17	29
T	3	-	-	38	41
Yht.	5	2	10	69	86
%	71,4	28,6	12,7	87,3	(100)

Heikkisen (1992: 115) aineistoon verrattuna *itse*-sanon esiintymät ovat moninaisempia. Tässä aineistossa *itse*-sanon frekvenssi on 85, kun se Heikkisellä oli vain 55. Yhtenä syynä tähän voi olla *itse*-sanon sisältävien fraasien, kuten *itse asiassa*, käytön lisääntyminen. Heikkinen ei mainitse fraaseja lainkaan, mutta tässä aineistossa niitä on parisenkymmentä. Taajin muoto on edelleen heikkoasteinen *ite*, joka Heikkisellä (1992: 115) oli lähes yksiomainen. Tämän rinnalle on nuorten ja lasten ryhmässä tullut yleiskielinen *itse*. Nuorilla tämä yleiskielinen muoto esiintyy neljällä kielenoppaalla. Yksi tapaus on sanassa *itsepuolustus*, joka on uusi nykykielinen sana ja siksi yleiskielinen (ks. Silvennoinen 1980a: 106). Muut yleiskieliset tapaukset ovat aina fraasissa *itse asiassa*. Varsinkin NM-81 käyttää usein tätä fraasia (11 esiintymää), joskin kahdesti se on myös murteellisesti *ite asiassa*.

ooj joo että tässä on ite asiassa muutamiä semmosiä että, on, on jehkkiä että naapurissa on Kadillakki ja, - -

- - mitä nyt kerrav viikossa on käyty, naapuri on kansa, järvellä, että on ite asiassa tullu yllättäväh hyvi että syö aika hyvin nyt, - -

itse asiassa tekniikka, ja sitten k-, tämä käytäntö, ja teoria, tavallaa että kyllä minuä kiinnostaa tämmönen tekniikka alakin - -

*no itse asi(assa minä eη kyllä paljo muuta kerinny että, meni oikkeestaan näissä—
sitten niitä pakollisi(a töitä, - - (NM-81)*

Murteelliset muodot ovat haastattelun keskipaikkeilla, joten mistään alkukankeudesta tai -virallisuudesta ei yleiskielisten muotojen kohdalla voida puhua. Murteellisia muotoja haastateltava käyttää kertoessaan jenkkiauto- ja kalastusharrastuksistaan, kun taas yleiskieliset muodot liittyvät kouluun ja työhön sekä rata-ammuntaharrastuksesta kertomiseen.

Lasten ryhmän ainoa tapaus taas esiintyy LN-88:lla, kun tämä kehottaa haastattelijaa:

*semmonen Korke(asaaripeli sitä ei ool löytyny enää kovim paljo siit se om pitäny
semmosta, peli siinä ni, eläimiä yritetään niη kuk kerätäs sillei jännästi
[naurahtaa]. se on semmonej jännä [naurahtaa] mä osaa oikee sitä ees selittää,
pitäs ihan **sinu 'itse**k kokeillas sitä jos et ook kokeillu.*

Tässä voitaneen tehdä sama huomio kuin Lapinlahti-nimestä (ks. lukua 2.1.2) eli että haastattelijaa puhuteltaessa kielenopas ehkä huomaamattaan yleiskielistää puhettaan. Yleiskielistämisen syyksi tarpeen ilmaista itseään selvästi vieraalle kuulijalle tuo esiin myös Laalo (1998: 114).

Lopuksi esimerkkejä vahva-asteisista *itse*-sanon muodoista.

SK: Onko sinu tyt-, tytöt sittek käsityöihmisiä?
*no, valitettavasti ei mut **ihteen** suan syyttee että ne ei oo silleen niin, mittää että
minä en oo niitä sillai,. (TN-55)*

*tämäki o esime'kiks minu ite- **ihteni** tekemä [näyttää arkkua, joka on lattialla]
siinä meni kaks vuotta, tehessä että. (NM-81)*

SK: No mites sille [= Aku Ankalle] sittek kävi?
*no, no ei se iha,. kerkes se Pelle Pelotoj justtiisa, tai,. ommaa **itteesä**. (LM-92)*

*ne [= opettajat] ei ylä(asteella pystyt tuomaa **itteessä**k kovim paljo esillek kun
nijem pittää sitä pentulaumaa, käskee - - (NM-81)*

Kuten näistä esimerkeistä ilmenee, murteellisella muodolla puhuja viittaa omaan persoonaansa, mutta *itte*-variantilla johonkin toiseen henkilöön. Selvimmin tämä tulee esiin nuorten ryhmän nuoremmalla pojalla, jolla esiintyy haastattelussa kumpikin tapaus.

c) *metsä*

Taulukkoon 7 olen koonnut *metsä*-sanan esiintymät eri muodoissaan. Mukaan olen ottanut myös johdannaisen *metästys* sekä yhdyssanat, kuten *hirvemmetästys*, *metsätieteellinen*. Koska esiintymiä on verraten vähän, en ole laskenut esiintymien prosentuaalisia osuuksia.

Taulukko 7. *ts*-yhtymän edustus *metsä*-sanassa

Ryhmä	Vahva aste		Heikko aste		Yht. f
	<i>metsä</i>	<i>mehtä</i>	<i>metsän</i>	<i>metän</i>	
L	-	-	2	5	7
N	4	1	-	16	21
T	3	2	-	3	7
Yht.	7	3	2	24	36

Kuten *itse-*, myös *metsä*-sanassa heikkoasteinen *t*:llinen muoto on aineiston suurifrekvenssisin. Yleiskielisen ja murteellisen muodon suhde ei ole kymmenessä vuodessa juuri muuttunut. Sen sijaan vahvassa asteessa *mehtä*-muoto on ollut tuolloin yksinomainen. (Heikkinen 1992: 119.) Tosin on huomioitava, että tässä aineistossa kaikki vahva-asteiset *metsä*-muodot ovat yhtä lukuun ottamatta yhdyssanan osia: *metsätiedettä*, *metsätieteellinen*, *metsäala*, *metsäkoneenkulettaja*, *metsäpuolen*, ja erisnimi *Metsärinne*. Vaikka *metsä*-sana yksinään on yleensä murteellisessa muodossa, virallisävyisissä tai asiatyylisissä yhdyssanoissa se usein on yleiskielinen. Samoin on useimpien erisnimien laita. (Silvennoinen 1980a: 106; Laalo 1998: 110.) Arkisemmissä yhdyssanoissa, kuten *jänismetällä*, *asu* on murteellinen. Tästä esimerkkejä alla.

tavallaa että kyllä minua kiinnostaa tämmönen tekniika alakin, että ei ihav vaa, kaavojem pyörittelyä ja paperilla toimintaa että, että kyllä ihan niiη ku, metässä ja käytännössä, kansa. että onhan tuolla metässäkit tullur riehuttua aina, (just) raivausta ja just naapurissa on tuo, metsäkonneeηkulettajaks ope-, opiskeli tuota, (NM-81)

no, kettumetällähän nyt on suurim piirtei äina koko kylä 'isännät ja, ja ja,- - jänismetällä nyt äina kavereittenη kansat tai iteksee ollu 'että. (NM-80)

metässä seikkäeliin, siellä käveltiij ja, et ja,. tehtiim majoja mehtääj ja. (TN-57)

Mielenkiintoinen on TM-51:n yleiskielinen tapaus, joka esiintyy harrastuksista kerrottaessa.

metässä liikkumista aika paljo, ylesäj ja sittev veneilyä, sittet talavella on kelekkailu nyt tulluj ja, tämmöstä, kaikkee, kaikkee tämmöstä mitä täällä nyt pystyy harrastammaa^h heleposti, on, *metsät* lähellä ja, vesi ol lähellä että, vettäkip pitki, pääsee melekeem minnev vaan täältä.

SK: No metästätkö tai kalastatko sinä sitte?

no minä kalastam—*metästä*m minä en olle nkaam mulla ei oo asettakaa että, minä kalastan kyllä, jo n kiv verra että. (TM-51)

Samassa puheenvuorossa on sekä murteellinen ja yleiskielinen muoto. Yleiskielisen muodon syy jää arvoitukselliseksi. Omista harrastuksista kertominen laajenee tässä yleisemmäksi harrastusmahdollisuuksien esittelyksi. Tässä yhteydessä haastateltava ehkä mieltää *metsät* jonkinlaiseksi virkistysalueeksi, joista konnotoituu yleiskielinen muoto. Mutta kun taas palataan harrastamisessa yksilötasolle, käyttöön tulee jälleen murremuoto.

d) *katsoa*

Alla olevaan taulukkoon 8 on koottu lapinlahtelaisten *katsoa*-verbien frekvenssit ikäryhmittäin. Mukana ovat myös verbit *ylenkatsoa* ja *katsella*.

Taulukko 8. *ts*-yhtymän edustus *katsoa*-verbissä

Ryhmä	Vahva aste		Heikko aste	Yht. f
	<i>kattoa</i> f	<i>kahtoa</i> f	<i>kato-</i> f	
L	10	4	14	28
N	4	8	6	18
T	3	14	4	21
Yht.	17	26	24	67
%	39,5	60,5	100,0	(100)

Heikkisen aineistossa (1992: 122) *katsoa*-verbi oli yhtä *tt*-tapausta lukuun ottamatta aina murteellisessa muodossa. Länsisuomalainen *kattoa*-tyyppi on siis vajaassa kymmenessä vuodessa yleistynyt, varsinkin lasten ja nuorten puheessa. *kattoa*-tyypin yleisyys nuorilla on havaittu tutkimuksissa myös Jyväskylän seudulla (Silvennoinen

1980a: 110—111) ja Mikkelin maalaiskunnassa (Laalo 1998: 112). Päivi Tuikkala (1997) on artikkelissaan koonnut tutkimuksia, lähinnä opinnäytetöitä, joissa on käsitelty pohjalais-, itä- ja hämäläismurteiden *ts*-yhtymän vastineita. Itämurteita artikkelissa edustavat tutkimukset Juuasta, Kajaanista, Suomussalmelta ja Keiteleeltä. Tuikkala toteaa (1997: 87), että *ht* on säilynyt yllättävän vahvana niillä alueilla, missä se kuuluu vanhaan murrepohjaan. Kuitenkin keskipohjalaisissa ja itäisissä murteissa *ht*:n edustus on hienoisessa laskussa. Parhaiten *ht*:n väistyminen näkyy Kajaanin ja Suomussalmen nuorilla, joilla tilalle tulee juuri *tt*.

Seuraavassa esimerkkejä *katsoa*-verbin edustuksista.

no siinä ol se vanaha mummu sitte nii η ku, vähä perrää η kahtomassa. (TN-57)

pääasi @ssa Saksassa oltii, käytii η kattoo Ludvik toisel linnaa - - (LN-88)

- - kysy se itali @läinej joskus multa että mistä minä oo 'oppinun näih hyvin puhummaa 'e η lanti @ niim minä sanoi että kattomalla amerikkaläisi @ elokuvi @ niiv väitti että se η kuulee kans että. (TM-58)

Seuraavasta asetelmasta käy ilmi, miten *katsoa*-verbin vahvan asteen murteelliset ja yleiskieliset muodot ovat jakaantuneet yksilöittäin.

LM-92	<i>kahto-</i>	NN-80	<i>kahto-</i>	TN-57	<i>kahto-</i>
LN-89a	<i>kahto-</i>	NM-80	<i>kahto-</i>	TN-55	<i>kahto-</i>
LN-89b	<i>kahto-</i>	NN-79	<i>kahto-</i>	TM-51	<i>kahto-/katto-</i>
LM-88	<i>katto-</i>	NN-81	<i>kahto-/katto-</i>	TM-58	<i>kahto-/katto-</i>
LN-88	<i>katto-</i>	NM-81	<i>katto-</i>	TM-50	-

Kuten asetelmasta näkyy, länsisuomalaisen *tt*-variantin käyttäjiä on joka ikäryhmässä, myös työikäisissä. Murteellisuus tässä sanassa näyttää siis olevan hyvin idiolektisidonnaista. *katsoa*-sanana frekvenssit ovat valitettavasti varsin vähäiset juuri työikäisillä miehillä, joilla esiintyy vaihtelua vahvassa asteessa, joten kummankaan tyyppin yleisyydestä ei voi tehdä päätelmiä. Epäselväksi siis jää, missä määrin länsisuomalainen *kattominen* on juurtunut lapinlahtelaismiesten kielenkäyttöön.

Sen sijaan NN-81 käyttää *katsoa*-verbiä useammin, 11 kertaa. Hän puhuu paljon elokuvista, missä yhteydessä *katsoa*-verbi esiintyy luonnollisesti taajaan. *tt*-variantti on

yleisempi, kahdeksan esiintymää, kun taas murteellisia muotoja on vain kolme. Puheenaihe ei näytä vaikuttavan muodon valintaan, vaan NN-81:n puheessa vilahtelevat kummatkin edustukset sekaisin.

SK: Katot sä yleesä paljo sitte et jos oot lukuuj jonkuk kirjan nii siitä tehtyä elokuvan?

*no kyllä tulee niij kus sillee että mielejkiinnosta **katottu** mut ylleesä on sittes se käsitys että kirja om parempi ku elokuva, että nii tota no, Krishamiñ kirjoista mitä elokuvia on tehtyn niin niitä mä ooñ **kahtonu**. tähä,. oom mä, ne kaikki ooñ **kahtonum** mitä on niij kut tehty, mut sitte nii tota,.*

*en ook **kattonuk** ku se yheñ kerran se elokuva että oli et tulihan se, telkkarista mut sillom mää en sitä, jostain syystä pystynyñ **kattomaan** ni, se oj joteñkii ollus siis semmonen tosi vaikuttava siinä o aina jäänyñ mielee sellanev vanñkilakohtaus, - - (NN-81)*

Vaikka tämän esimerkin perusteella näyttää siltä, että puhuja käyttää *tt*-varianttia kieltomuodossa ja murteellista varianttia myönteisessä muodossa, muista aiheista puhuessaan NN-81:llä on *tt*-variantti myönteisessäkin muodossa. Esimerkki on asunnonhankinnasta.

*tuli niij kun niitä soittoja joku kolme neljä ja me sovittii et no me käyää sunnuntaina **kattomassa** ja.*

e) *etsiä, kutsua, viitsiä*

kutsua-verbi esiintyy aineistossa vain kuudesti. Lasten ryhmässä kutsuminen liittyy yleensä syntymäpäivänvietosta kertomiseen. Tässä tulevat hyvin näkyviin idiolektiset erot.

*no melekeeñ käikki kaverit nu-, käikki kaverit minä ooñ **kuhtunu** 'ajna. (LM-92)*

SK: No, vietätkö sinä synttäreitä millä lailla?

*no, oom mä tähä astik kyllä pitäny että kavereita aina **kuttunuj** ja, kilpailuita pi'äj ja. (LM-88)*

SK: No onko sulla sitte aina paljo kavereita synttäreillä?

- - em mää taija enää seiskalle ni, en, taija enää **kutsu** av vieraita enää, että. (LN-88)

etsiä-verbi esiintyy aineistossa kuudesti: kahdesti murteellisena *ehtimään*, kolmesti muodossa *ettiä* ja kerran yleiskielisesti *etsiä*.

sitte, sai vaan kiireellä ruetak kaksi oo ettimääj ja muuta että, - - (NN-81)

- - *jottain töitä kait sitä ruppee ehtimää sitte jos ei, pääsek kouluu.* (NN-80)

SK: Minkälaisia kilpailuja teillä on?

noo välillä on semmosia että, yritetään etsiä joku tavara pitää just (siihe), - - (LN-88)

viitsiä-verbi esiintyy vain kahdesti TN-58:lla. Toinen tapaus on heikkoasteinen *viittii* ja toinen vahva-asteinen *viitti*.

on siihem pyritty tekemään semmosta, että sen nyt viittii aikuisetkik kahtooj ja - - (TN-58)

Taulukkoon 9 olen koonnut kaikki 1. ja 2. tavun rajalla esiintyvät *ts*-yhtymäiset sanat ja niiden asut heikossa ja vahvassa asteessa. Luvut ovat absoluuttisia frekvenssejä. Erona kymmenen vuoden takaiseen tilanteeseen on vahvassa asteessa *tt*-muodon lisääntyminen varsinkin *katsoa*-verbissä sekä yleiskielisen muodon lisääntyminen heikkoasteisessa *itse*-sanassa. Kun vuonna 1991 vahvan asteen *tt*-tapauksia oli ilman *seittemän*-sanoja vain kolme, on niitä nyt 24. (Ks. Heikkinen 1992: 125.)

Idiolektisesti tarkasteltuna yleiskielen *ts*-yhtymän vastineiden käyttö on varsin mielenkiintoista. Murteellisimmat yksilöt johdonmukaisesti *kahtovat*, *kuhtuvat* ja menevät *mehtään*. Nuoremmissa ikäryhmissä sen sijaan esiintyy vaihtelua. Nuorten ryhmässä on tyttö, joka *ettii* ja *kattoo*, mutta menee kuitenkin *mehtään*. Lasten ryhmässä taas yksi poika *ettii*, *kuttuu* ja *kattoo*, mutta *metästää* sekä tyttö, joka *kahtoo* ja *kuhtuu*, mutta jonka isä harrastaa *metsästystä*. Jyväskylän nykypuhekielen tutkimuksessa havaittiin, että savolaismurteinen *mehtä* : *metän* on vaihtumassa läntiseen tyyppiin *mettä* : *metän*. *metsä*-sanana lisäksi tutkimuksessa olivat mukana sanat *katsoa* ja *etsiä*. (Mielikäinen 1982: 286.) Näyttäisi siltä, että tämä muutosprosessi on levinnyt jo Lapinlahdellekin verbeihin, mutta ei ylety vielä substantiiviin *mehtä* asti. Muutoin murteellisen tytön yleiskieliselle *metsästys*-ilmaukselle selityksenä voisi olla se, että

metsästyksen on miehinen ja siksi hänelle vieras asia, josta helposti käytetään yleiskielistä varianttia.

Taulukko 9. Yleiskielen *ts*-yhtymän vastineet sanoittain

Sana	Vahvan asteen mukainen asema			Yht. f	Heikon asteen mukainen asema		Yht. f
	<i>ts</i>	<i>tt</i>	<i>ht</i>		<i>ts</i>	<i>t</i>	
<i>itse</i>	-	2	5	7	10	14	24
<i>seitsemän</i>	-	47	-	47	-	-	-
<i>metsä</i>	7	-	3	10	2	24	26
<i>katsoa</i>	-	17	26	43	-	24	24
<i>kutsua</i>	1	1	3	5	-	1	1
<i>etsiä</i>	1	3	2	6	-	-	-
<i>viitsiä</i>	-	1	-	1	-	1	1
Yht.	9	71	39	119	12	64	76
Yht. %	7,6	59,6	32,8	100,0	15,8	84,2	100,0

2.2.2. *ts*-yhtymä kauempana sanassa

Ensi tavua kauempana *ts*-yhtymä esiintyy *itse*-vartaloisissa verbeissä sekä prolatiivimuodoissa. Lapinlahden aineistossa esiintyvät seuraavat *itse*-verbit:

<i>hallihte</i>	1
<i>valihte</i>	2
<i>tarvihte-</i>	7
<i>tartte-</i>	8

Lähes kaikki tapaukset ovat murteellisia *ht*-muotoja. Kaikissa ryhmissä esiintyy myös *tart(t)e*-muotoja, joita tosin voidaan pitää leksikaalistumina ja jotka ovat yleisiä muuallakin nuorten kielessä (ks. Nuolijärvi 1986: 126, Paunonen 1995: 69—70 ja Laalo 1998: 109). Verbien lisäksi TM-51:llä esiintyy kahdesti *itse*-verbin tekijännimijohdos, *urakoitsija*. Seuraavassa esimerkkejä *ts*-yhtymistä kauempana sanassa.

minu ei tartte aika ai-, hirmu aikasiŋkaah herätäk kouluunŋkaak ku tota, niil lähellä on ni, ei tarttel linja(autooh herätä. (LN-89a)

siinä aina melkee seŋ kymppitonin tarttee ennen ku, pääsee ees kiinni asuntoo. (NN-81)

niiη kul lukiõssa oppii kaikkee muuta ja sitteη kuitenniit tekniikkaaki, hallihteē että se o iham minusta hirmu hyvä, hirmu hyvä se kerho ollu että, - - (NM-81)

*se ol tuota, kækkee vuan talõessa, käyny, piikomassa ja pessyp pyykkiä ja, tämmöstä, kækkee mittee niiη kun, talolliset **tarvihti**, - - (TN-57)*

no sittem minä, oliη kaiviηkoneurakoitsijana sej jälkeen, useita vuosi(a), - - (TM-51)

Prolatiivimuotoja aineistossa on vain neljä ja ne ovat kaikki murteellisia:

SK: Entäs siinä vesipeleissä mitäs niissä pittää tehdä?

*no, niissä pittää, ajellas semmosilla veskootterilla, männäk kenttiä **läpite**. (LM-92)*

*suapi sinnes siimav vartee yllesä ajettu(a) ku se ei uskallas siitä siima, **läpite**, peri(a)atteessa niiη ku 'äijattaa se kettu ja. (NM-80)*

*läjvareittihäm männöö tiältä Nerkoon kanavalta, ja sit, männöö niiη kun tämän saaren, tuolta **itäpuolite**, - - (TM-50)*

*myö kuunneltiiv vua sieltä, siellä kahviõ sisällä ku ihmiset kulki **ohitej** ja sano että, - - (NN-79)*

Prolatiivien vähäisyyteen saattaa vaikuttaa se, että varsinkin nuoret käyttävät prolatiivien sijaan lyhyempiä muotoja *yli, ohi* ja *läpi* (Laalo 1998: 109).

Verrattaessa *ts*-yhtymän esiintymiä vajaan kymmenen vuoden takaiseen tilanteeseen on huomattavissa murteen tasoittumista. Murteellista *seihtemen*-tyyppiä ei enää esiinny, ja yleiskieliset sekä läntiset *tt*-muodot ovat saaneet lisää edustusta lapinlahtelaisten puheessa. Vallitsevinta murteellinen edustus on kauempana sanassa esiintyvissä tapauksissa, kuten *tarvihti* ja *valihti*. Idiolektien erot tulevat hyvin esiin *ts*-yhtymässä, sillä kielenoppaat käyttävät muutama poikkeustapausta lukuun ottamatta melko säännöllisesti joko murteellisia tai *tt*-varianttia ja yleiskielen muotoja. Tarkoitteen mukaista vaihtelua esiintyy lähinnä *metsä*-sanassa, jossa asiatyyliset yhdyssanat saavat yleiskiellisen edustuksen, vaikka muutoin murteellinen tyyppi vallitsisikin.

2.3. Geminaatio

2.3.1. Yleisgeminaatio

Yleisgeminaatio on laaja-alainen murrepiirre, jossa yksinäiskonsonantti on pidentynyt lyhyen painollisen tavun jäljessä, esimerkiksi *kalaa* > *kallaa*, *opettamaan* > *opettamaan*. Yleisgeminaatiota tavataan kaikissa itämurteissa ja suuressa osin keski-, pohjois- ja peräpohjalaismurteita sekä osissa hämäläismurteita ja lounaisia siirtymämurteita. (Kettunen 1959: 2; Nahkola 1987: 1.)

Taulukkoon 10 olen laskenut lapinlahtelaisten kaikki yleisgeminaatiotapaukset. Mukana ovat sekä frekvenssit että prosentuaaliset osuudet. Joissakin tutkimuksissa on laskelmista jätetty pois esimerkiksi uudehkot lainasanat, kuten *musiikki*, *minuutti*, *poliisi* ja *vapaa*, koska ne eivät geminoidu (ks. esim. Silvennoinen 1980: 89; Kortelainen 1999: 26). Itse olen ottanut kyseisen tyyppiset sanat mukaan laskelmiin, koska ne joidenkin puheessa geminoituvat. Tosin useimmiten nämä sanat ovat juuri niitä, jotka pudottavat vahvimmin murteellisella kannalla olevien prosenttilukuja. Päädyin tähän ratkaisuun myös siksi, että Heikkinen (1992: 28) on omassa työssään ottanut mukaan uudissanat, joten näin ollen voin tehdä paremmin vertailua silloiseen tilanteeseen. Yleisgeminaatio on lapinlahtelaisilla hyvin fonemaattistunut, sillä lähes kaikki yleisgeminaatat ovat täyspitkiä (ks. tarkemmin Nahkola 1987: 37—38). Taulukossa 9 en ole erotellut eri kestoasteita, sillä muita kuin täyspitkiä on vain pari esiintymää.

Kuten taulukosta 10 näkyy, yleisgeminaatio on lapinlahtelaisilla verrattain vahva, jopa lasten ryhmässä murteellisuusaste on lähes 60 %. 1990-luvun alkuun verrattaessa ei suuria muutoksia ole tapahtunut. Tuolloin lasten ja eläkeläisten ryhmissä murteellisten varianttien osuus oli 90—95 % ja työikäisillä noin 75 % (Heikkinen 1992: 29). Huomattavin muutos on siis se, että nykyisellä lasten ryhmällä yleisgeminaatio on nelisenkymmentä prosenttiyksikköä alhaisempi kuin 1990-luvun lapsilla. Tosin on huomioitava, että ryhmätarkastelu ei taaskaan kerro koko totuutta. Yleisgeminaation puuttuminen lähes kokonaan LN-88:lta vääristää kokonaislukua. Kolme murteellisinta lasten ryhmän informanttia ovat yleisgeminaatioiltaan samaa tasoa kuin vuoden 1991 koululaiset. Työikäisillä ja nuorilla on tapahtunut vain vähäistä yleiskielistymistä. Idiolekteittain tarkasteltuna suurimmalla osalla yleisgeminaation osuus on pysynyt melko lailla ennallaan eli muutos jää alle kymmeneen prosenttiyksikköön. Vain NN-

81:llä yleisgemmaation osuus on pudonnut reilummin, 85,9 %:sta 72,9 %:iin (ks. Heikkinen 1992: 29).

Taulukko 10. Yleisgemmaatio

Haastateltava	Geminoituneet		Geminoitumattomat		Yhteensä
	f	%	f	%	
LM-92	56	100,0	0	0,0	56
LN-89a	83	89,2	10	10,8	93
LN-89b	66	94,3	4	5,7	70
LN-88	10	7,1	131	92,9	141
LM-88	32	49,2	33	50,8	65
L yht.	247	58,1	178	41,9	425
NN-81	102	82,9	21	17,1	123
NM-81	62	73,8	22	26,2	84
NN-80	82	91,1	8	8,9	90
NM-80	91	100,0	0	0,0	91
NN-79	129	89,0	16	11,0	145
N yht.	466	87,4	67	12,6	533
TM-58	45	49,5	46	50,5	91
TN-57	92	97,9	2	2,1	94
TN-55	76	91,6	7	8,4	83
TM-51	25	33,8	49	66,2	74
TM-50	68	90,7	7	9,3	75
T yht.	306	73,4	111	26,6	417
Kaikki yht.	1019	74,1	356	25,9	1375

Laakko (1997: 68—69, 73) on tarkastellut yleisgemmaation esiintymistä sen vanhoilla tukialueilla pohjalais- ja savolaismurteissa ja havainnut sen olevan varsin elävä piirre. Geminaatio on erityisen vahvaa maaseudulla, missä myös nuorilla geminoitumisprosentit ovat korkeita (ks. myös Lyytikäinen 1991: 30). Geminaation vahvuutta tässä aineistossa osoittaa se, että parissa tapauksessa sitä on käytetty epätyypillisesti nyky(puhe)kielissä sanoissa.

isäkiim metästää ni, mäkkiiv vähäm metästän ni, siitä oon kiinnostunu että. (LM-88)

oon tykännyl liikkuu(i) ihan, aina, ja käyn lenkillä ja, tanssimassa ja tee-, teev vaikka mitä että nykyvään nyt, nyt oov vuojem päivät harrastanuj juddoo, elikkä semmone uus laji tullu että. (NN-79)

Lasten ryhmän pojalla yleisgemaatio on tarttunut pikapuhemuotoon *mä*, jota hän suosii puheessaan. Tämä on merkittävä havainto siksikin, että LM-88 on tässä piirteessä lasten ryhmän toiseksi yleiskielisin, yleisgemaation osuus on hänellä hieman alle 50 %. Nuorten ryhmän tytöllä taas on geminoitunut uudehko urheilulajinimi *judo*. Jälkimmäisessä tapauksessa on mielenkiintoista myös se, että geminoitunut äänne on yleiskielinen *d*, jonka yleensä korvaa kato, *j*, *v* tai *h*. Tässä sanassa tosin äänneympäristö on sellainen, etteivät perinteiset *d*:n vastineet tule kysymykseen, vaan korvaavaksi äänneeksi tulisi luonnollisimmin *t*. Sen käyttö taas voisi hämärtää sanan merkityksen.

Näiden nuorten ja lasten ikäryhmissä esiintyvien gemaation ekspansiivisuutta osoittavien esimerkkien vastapainoksi löytyy myös merkkejä yleisgemaation taantumista. Nahkolan (1987: 91) mukaan puhujat omaksuvat yleiskielen kanssa kosketuksissa ollessaan siitä prestiisivariantteja. Aluksi nämä muodot ovat passiivisia ja niitä käytetään vain muodollisimmissa tilanteissa. Vähitellen nämä yleiskieliset muodot valtaavat alaa myös vapaammassa tyyllilajeissa, ja murteellinen vaihtoehto alkaa saada kielteisen leiman. Tällöin puhuja käyttää eräänlaista sekaedustusta, jossa on kumpiakin variantteja. Seuraava sukupolvi saattaa sitten jo omaksua pelkästään yleiskielisen muodon sen prestiisiaseman vuoksi. Tällaisia taantuvan yleisgemaation edustajia tässä aineistossa ovat juuri työikäiset miehet TM-51 ja TM-58, joilla kummallakin yleisgemaatio on vähentynyt 1990-luvulla kymmenisen prosenttiyksikköä.

kolome^v vuue aikana nyt niin, kuus rivitaloo, ja, nyt ov viimeinen talo menossa, viimeⁱstely osalta, että, se valamistuu tuossa, mm no elo syys lokakuussa ilimeisestil lokakuul loppuun, jotaki, on luovutus sitten, siinäki että. sit Lapillahella on alakutelijöissä toinen on,. sinnet tullee kaks taloo nii toinen on ihan,. ei oom muuta ku just pohja aukastu että siellä oη kaikki,. toine alotettiin siitä asetelmasta keväällä ja se on nyt, jo pitkältir runkovaiheessa, (TM-51)

e- siit ~ov vaikee kertoo enneη ku näkkee, ei sitä usko että se on tosi. koska siltä-, sellasista maista harvoin tullee, suuri(a lähetyksiä sieltä, paikallisista asukkaista miten ne asuu, että kyllä se on, ihan toisellaineη kurttuuli [! metateesi], ihan täysi. (TM-51)

SK: No saako sittet tuolta ulukomailta niin kuv vinkkejä työhö tai, jos kiertää,? no kyllähän siellä aina jotaim mutta se tahtoo se työ unohtuak ku sinnem männee että ei sitä, sillä tava-, kyllähän sielä, asi^aa kuulee, aina, ja näkkee mutta, ei sitä sillä tavalla samaistat tännes sitä, - - (TM-51)

aikalailta monellaisten koneitten kanssa oon ollut tekemisissä että, et et, minä muummuassa, hyvi' **usseim** minä, tuuraan taukoja ajan **usseimmilla**,. nehä 'on tietokone(ohjattuja **seeänseekoneita** [= CNC-koneita] **puuntyöstökoneita**, **koneita** nin tuota, tuuraan taukoja ja, (TM-58)

SK: Missä sinä kävit armeijan?

Kajaanissa, oikeestaam pari kuukautta ensim Mikkelissä mutta, siinä välissä isäni sitte, sairastu vähä ja meillä oli tätä **maataloutta** vielä nim minä sitte 'anoiη **Kajaaniij** ja pääsin sinnes sillä varjolla että se oli,. helepommat nuo kulukuhteyvet,. (TM-58)

mutta se on nuoresta pittääη kut touhuuaa noitten **tietokoneitten** kanssa niin nehän on semmosia että, ei sitä tarvinnu **'ossoo lukkeekkaak** ku 'osas jo käyttää kommodore kuusnelosta [Commodore 64] tämä nuorim pòika [naurahtaa] et.

SK: kyllä.

se on se maailma niin, täysin se' 'eηlanniv varassa että, sitä joutuu käyttämääj ja, eikä siinä **mittää**. (TM-58)

TM-51:llä yleiskielinen variantti on jo hallitseva, ja sitä esiintyy perinteisesti tällä alueella geminoituvissa sanoissakin, kuten *taloo*, *jotain* ja *keväällä*. Geminaatio on pitänyt pintansa sellaisissa leksikaalistumissa kuin *tullee*, *sannoo*, *mittään* ja *tekkee* (vrt. Silvennoinen 1980: 91; Nuolijärvi 1986: 57). Puheenaiheella ei sen sijaan näytä olevan juuri merkitystä valitulle muodolle. TM-58:lla antigeminaatio ei ole vielä yhtä pitkällä. Hänellä yleisgeminaatiota esiintyy puolessa tapauksista, ja yleiskieliset muodot liittyvät työtermistöön (*kone-*) tai ovat koko aineistossa yleensä yleiskielisissä muodoissa esiintyvissä sanoissa (*Kajaani*, *talous*). Esimerkiksi seuraavan polven yleiskielistyjästä sopii LN-88, jolla on enää vain muutama yleisgeminaatiotapaus.

SK: Joo. Millä sinä aina menet sinne, käytkö sinä ussein sielä?

noo **ylleensäm** minä menem pyörällä sinne, on sinne aika pitkä matka sinnek *ku^m* melkein sama matka kuk koulullen ni. menen **yleensä** nip pyörällä sinne.

ainaki Swiit wäli kirjoja yritäl löytää tosi **useim** mut kun ne on niin suosittuja että, **yleensä** ne oη kaikki lainattu melkee että, - -

SK: Joo. No tuota, mm, onks sun mummo ja pappa vielä, elossa?

on mulla, tuolla on nii **asuu** nii, mummi ja ukki mutta, sitten ni, tuolla Iisalmess^a päi 'o-, **ellää** vaam mum mummi että ukki oη kuollu .

SK: Käytkö sinä ussein siellä Iisalmen mummon luona?

käym minä aika **ussei**, silloη *ku^p* pääsee nii yritäη käy^vä.

SK: Mitä te mummon kanssa teette?

noo yleensä se on nii etä [!], se yleensä nii ei jaksak kovim paljo enää tehäp paljo asioita et. se ov vähä siinä,. kyllä se joskus pelaaki meidän kanssa kaikellaista, - -

Yleisgemaatiomuodot esiintyvät LM-88:n haastattelun alkupuolella sekä silloin, kun puhutaan isovanhemmista. Ehkäpä mummon ja ukin todennäköisesti murteellinen puheenparsi saa haastateltavan puheeseenkin pujahtamaan muutaman murteellisen variantin.

a) Pääpainollisen tavun jälkeinen gemaatio

Lapinlahtelaiset käyttävät yleisgemaatiota kaikkiaan lähes sadassa eri sanassa. Seuraavaan asetelmaan olen koonnut ne pääpainollisen tavun jälkeisen gemaation sanat, jotka saavat yli kymmenen esiintymää. Luvut ovat frekvenssejä.

	Geminoitunut	Geminoitumaton	Yhteensä
<i>ylleesä</i>	66	12	78
<i>tullee/tulloo</i>	61	14	75
<i>mittään</i>	68	5	73
<i>ennää/ennee</i>	61	8	69
<i>pittää</i>	50	7	57
<i>jottai</i>	49	7	56
<i>konnee-</i>	20	17	37
<i>mennee/männee/</i>			
<i>männöö</i>	26	3	29
<i>assuu</i>	20	2	22
<i>kevvää-</i>	18	4	22
<i>ossaa/ossoo</i>	17	1	18
<i>sannoo</i>	15	1	16
<i>ussei/ussee</i>	8	7	15
<i>lukkee</i>	13	1	14
<i>tekkee</i>	6	8	14
<i>mikkää</i>	12	1	13
<i>tehhään</i>	10	2	12
<i>sattaa/sattoo (numer.)</i>	12	0	12
<i>ommaa/ommoo</i>	8	2	10
<i>kokkeilla</i>	9	1	10
Yht.	549	103	652 (47,3%)

Suuritaajuisimmat sanat ovat samoja kuin Heikkisellä (1992: 36) ja muissakin tutkimuksissa (vrt. esim. Silvennoinen 1980: 91 ja Nuolijärvi 1986: 57). Poikkeuksena tosin aineiston suuritaajuisin *yleensä*, jonka geminoitumisesta löytyy päinvastaisiakin

tutkimustuloksia. Esimerkiksi Kortelainen (1999: 26) on Varkauden paperityöläisten kieltä tutkiessaan jättänyt *yl*-alkuiset sanat laskematta, koska ne eivät geminoidu kertaakaan. Nahkola (1987: 204) on todennut *yleensä*-sanana geminoitumisen harvinaiseksi hämäläismurteissa ja Lyytikäinen (1991: 59) kuopiolaisilla koululaisilla.

Erona Heikkisen tuloksiin on se, että suuritaajuisilla sanoilla on melko paljon myös geminoitumattomia esiintymiä. Kuitenkin ainoastaan *tehdä*-verbissä ne ovat geminoituneita tapauksia yleisempiä. Geminoitumattomat variantit tosin selittyvät aika pitkälti siitä, että sanoja suosivat muutamat yleiskieliset informantit. Esimerkiksi LN-88 lisää sanan *yleensä* useimpien kertomiensa asioiden yhteyteen. Samoin monet asiat *tulee*.

noo mykykeitto em mä oo (siitä) yhtää, sitä tulee joka vuosi mutta em minä siitä oop pitänyk koskAAN EttÄ.

SK: Onko teillä sit jotaki ruuan-, ruokateemaviikkoja tai semmosia?

no on niit joskus olluj joo. em ma o meinaam muistaa oikeem mitä niit kaikkee o. kyllä niit tulee kaikkee tommosi(a).

SK: Minkälaisia näytelmiä teillä o joulujuhlassa ollu?

noo ne yleensä liiyy semmosiij joulu, juttuihi että, on yleesäj joulupukkii esittää jokij ja muori(a) ni, - -

Yleiskielisten *kone*-sanojen suuren frekvenssin takana taas on TM-58, joka käyttää sanaa peräti 12 kertaa. Mukana on myös ammattiin liittyvä virallissävynen johdos *koneellistaa*.

joo sehä oli sitä voimakkaar rakentamise 'äikaa kaheksaηkätäluku täynnä että, eteηki kaheksaηkätäluvu 'alaku että sehä oli todella voimakasta koneellistamista sillo. sillo 'oli, tilakoko-, koot paljom pienempiä kun nyt että ne oli vähä erityyppisiä ne koneet mutta, kyllä niitä silloη koneellistettiin paljo.

Kortelaisen tutkimukseen verrattuna *yleensä*-sanana lisäksi *kevät*-sana muodostaa poikkeavan tuloksen. Varkautelaisilla *kevät*-sanana paradigmoissa geminaatio on harvinainen, kun taas lapinlahtelaisilla se on yleinen (ks. Kortelainen 1999: 31).

Yleisimpiä sanoja, joissa lapinlahtelaisilla ei ole geminaatiota, ovat uudehkot lainasanat, kuten *musiikki* (10 esiintymää), *reviiri*, *kivääri*, *minuutti*, *tomaatti*, *vapaa-*, *poliisi* ja *siviili*; erisnimet, kuten *Kajaani* (8), *Hämeenlinna*, *Sireen*, *Aveen* ja *Ateena*; virallissävysiset sanat, kuten *(maa)talous* (6), *vakuutus*, *puheenjohtaja* ja *poliittinen*

sekä oppiaineiden nimet *kuvaamataito* ja *fysiikka*. Näissä sanoissa poikkeuksen tekee vain LM-92, jolla on variantit *mussiikki* ja *Hämmeenlinna*.

a) Sivupainollisen tavun jälkeinen geminaatio

Sivupainollisen tavun jälkeisiä geminaatiotapauksia on aineistossa huomattavasti vähemmän kuin pääpainollisen tavun jälkeisiä, niiden osuus jää noin kymmeneen prosenttiin kaikista tapauksista. Sivupainollisen tavun jälkeiset geminaatiot eivät esiinny yhtä selkeästi vain tietyissä sanoissa, kuten pääpainollisen tavun jäljessä olevat tapaukset. Enemminkin voidaan erottaa tiettyjä muotoryhmiä, kuten

liitepartikkelit <i>kin</i> ja <i>kAAn</i> ¹	54	<i>kanojakkii, todellakkaa, jyviäkkää</i>
3. inf:n illatiivi	33	<i>kalastammaa, asentammaa, haluammaa</i>
illatiivi	11	<i>pakastimnee, Martikkallaa, ravintollaa</i>
passiivin preesens	10	<i>lannotettaa, kasvatettaa, yritettää.</i>

Näiden lisäksi aineistossa on vielä joitain hajanaisia sanaesiintymiä muista muotoryhmistä, esimerkiksi: *mahollisuus, opettajjaa, vanhempinnee, asustellee*. Taulukkoon 11 olen koonnut ikäryhmittäin yleisgeminaatiotapaukset luokiteltuna pää- ja sivupainollisten tavujen jälkeisiin tapauksiin.

Taulukko 11. Yleisgeminaatio pääpainollisen ja sivupainollisen tavun jäljessä

	Pääpainollinen tavu					Sivupainollinen tavu					Kaikki yht.
	<i>kk</i>		<i>k</i>		<i>yht.</i>	<i>kk</i>		<i>k</i>		<i>yht.</i>	
	f	%	f	%	f	f	%	f	%	f	f
L	220	56,4	170	43,6	390	27	77,1	8	22,9	35	425
N	407	88,1	55	11,9	462	59	83,9	12	16,9	71	533
T	266	70,9	109	29,1	375	40	95,2	2	4,8	42	417
Yht.	893	72,8	334	27,2	1227	126	85,1	22	14,9	148	1375

Heikkisen (1992: 35) tutkimuksessa tavuasemalla ei ollut vaikutusta geminoitumiseen, eroa oli alle prosenttiyksikkö. Tässä aineistossa kuitenkin geminaatio on noin 13 prosenttiyksikköä yleisempi sivupainollisen tavun jäljessä. Muissa tutkimuksissa on saatu tästä asiasta ristiriitaisia tuloksia. NPM:n Jyväskylän esitutkimusraportissa yleisgeminaation havaittiin säilyneen paremmin sivu- kuin pääpainollisen tavun jäljessä, mutta varsinaisessa osatutkimusraportissa ei tätä eroa ollut (Mielikäinen 1976: 104;

¹ Ryhmästä on karsittu kaikki loppukahdenteiset tapaukset, kuten *minullekkii* ja *kahtonukkaa*

Silvennoinen 1980: 95). Helsinkiin muuttaneilla savolaisilla pääpainollisen tavun jälkeiset geminaatiotapaukset olivat huomattavasti yleisempiä kuin sivupainollisen tavun jälkeiset (Nuolijärvi 1986: 60). Palander on havainnut tutkimuksissaan, että Liperissä ja Heinävedellä geminaatio on yhtä vahvaa kummassakin tavuasemassa, mutta Juvalla ja Rantasalmella sivupainollisen tavun jäljessä geminaatiota on yli 10 prosenttiyksikköä enemmän. Tämä selittyy sillä, että Juva ja Rantasalmi ovat lähellä yleisgeminaation reunaa ja piirre on nuorilla muuttumassa leimaavaksi. (Palander 1988: 240.) Nahkola (1987: 185) on havainnut hämäläismurteissa sivupainollisen tavun jälkeisen geminaation olevan hiukan vahvempaa kuin pääpainollisen. Sivupainollisessa tavussa geminaatio on huomaamattomampi kuin pääpainollisessa tavussa. Lisäksi tietoinen kontrolli vaikuttaa sanan alussa herkemmin kuin lopussa, ja siksi geminaatio säilyy paremmin sivupainollisessa asemassa. (Nahkola 1987: 186; ks. myös Palander 1988: 240.)

Lapinlahdella tavuaseman mukainen ero yleisgeminaatiossa on samaa luokkaa kuin Rantasalmella ja Juvalla, vaikka se ei sijaitsekaan geminaatioalueen reunalla. Ryhmittäin katsottuna voidaan huomata, että suurin ero pääpainollisen ja sivupainollisen tavun jälkeisissä tapauksissa on työikäisillä, lähes 25 prosenttiyksikköä, ja vähäisin nuorilla, viitisen prosenttiyksikköä. Lasten ryhmä pääsee lähelle työikäisiä 21 prosenttiyksiköllään. Luultavasti työikäiset tiedostavat parhaiten geminaation murteellisuuden ja siksi kontrolloivat sen käyttöä juuri pääpainollisen tavun jäljessä. Nuorilla tämä kontrolli ei ole vielä yhtä voimakasta, ja lapset taas ovat ottaneet mallinsa suoraan aikuisilta. Voidaanko siis päätellä, että yleisgeminaation suurempi osuus sivupainollisen tavun jäljessä kieli osaltaan geminaatioilmiön väistymisestä?

2.3.2. Erikoisgeminaatio

Erikoisgeminaatiossa konsonanti pidentyy pitkän vokaaliaineksen edellä pitkän painollisen tavun sekä kaikkien painottomien tavujen jäljessä, esimerkiksi *olkaa* > *olkkaa*, *tuntumaa* > *tuntummaa*, *oikeestaan* > *oikkeestä*. Itämurteiden erikoisgeminaatio on geminaatioilmiöistä nuorin. Siksi se on kaikkialla vielä vakiintumatonta ja sen kestossa on suuria vaihteluita. Erikoisgeminaatiota pidetään yleisgeminaation laajentumana, sillä sen levikkialue on kokonaan yleisgeminaation

levikkialueen sisäpuolella ja sen esiintymisehdot kattavat yleisgemmaation ehdot, mutta väljemmin. (Nahkola 1987: 59; Palander 1987a: 11.)

Tässä tutkimuksessa murrepiirteistä juuri erikoisgemmaatio on ollut minulle hankalin. Sen eri kestoasteita on ollut vaikein erottaa toisistaan. Toisin kuin Heikkinen (1992: 40) en ole kuullut erikoisgemmaatiota juuri lainkaan täyspitkänä gemmaattana, vaan suurin osa tapauksista on lyhytalkuisia gemmaattoja ja pidentyneitä yksinäiskonsonantteja. Tämän vuoksi en ole taulukossa 12 erotellut erikoisgemmaation eri kestoasteita, vaan laskenut vain niiden yhteismäärän sekä prosentuaalisen osuuden.

Taulukko 12. Erikoisgemmaatio

Haastateltava	Geminoituneet		Geminoitumattomat		Yhteensä
	f	%	f	%	
LM-92	38	54,3	32	45,7	70
LN-89a	5	2,0	248	98,0	253
LN-89b	12	5,7	200	94,3	212
LN-88	0	0,0	234	100,0	234
LM-88	12	6,4	176	93,6	188
L yht.	67	7,0	890	93,0	957
NN-81	0	0,0	340	100,0	340
NM-81	27	10,2	239	89,8	266
NN-80	41	18,8	177	81,2	218
NM-80	71	46,4	82	53,6	153
NN-79	45	15,2	252	84,8	297
N yht.	184	14,4	1090	85,6	1274
TM-58	77	28,7	191	71,3	268
TN-57	70	29,3	169	70,7	239
TN-55	12	5,7	199	94,3	211
TM-51	39	15,9	207	84,1	246
TM-50	14	7,1	184	92,9	198
T yht.	212	18,2	950	81,8	1162
Kaikki yht.	463	13,6	2930	86,4	3393

Taulukkoon 13 olen koonnut sekä vuonna 1991 että vuonna 2000 mukana olleiden haastateltavien erikoisgemmaatiotapaukset (vuoden 1991 luvut ks. Heikkinen 1992: 41).

Taulukko 13. Erikoisgminaatiotapaukset vuosina 1991 ja 2000

	1991		2000		
	f	%	f	%	
KN-81	61	29,0	0	0,0	NN-81
KM-81	84	80,0	27	10,2	NM-81
KN-80	72	45,0	41	18,8	NN-80
KM-80	75	90,4	71	46,4	NM-80
NN-79	164	74,9	45	15,2	NN-79
TM-58	190	64,4	77	28,7	TM-58
TN-57	167	69,9	70	29,3	TN-57
TN-55	126	47,3	12	5,7	TN-55
TM-51	149	60,3	39	15,9	TM-51
TM-50	103	58,9	14	7,1	TM-50

Kuten taulukosta 13 voidaan todeta, murteellisuuden osuus on vähentynyt huomasti. Työikäisten ryhmässä kuitenkin yksilöiden välinen murteellisuusjärjestys on säilynyt ennallaan ja yleiskielisyminen on prosentuaalisesti katsottuna tasaisempaa, 36—51 prosenttiyksikköä. Nuorissakin ryhmän murteellisin ja yleiskielisin ovat säilyttäneet paikkansa, mutta erot yleiskielistymisessä ovat vaihtelevampia. Nuorimmilla tytöillä murteellisuus on vähentynyt alle 30 prosenttiyksikköä, kun taas nuoremmalla pojalla luku on peräti 70.

Palanderin (1987a: 200) mukaan erikoisgminaatio voi yleisen murteellisuuden vähetessä joko taantua, pysyä ennallaan tai vahvistua. Vahvistuminen tulee kyseeseen lähinnä gminaation vahvoilla alueilla. Kettusen (1959: 2) mukaan Lapinlahti kuuluu keskeisiin erikoisgminaatioalueisiin, mutta Palanderin (1987c: 332) erikoisgminaation vahvuutta indekseihin (5 astetta) ilmentävässä kartassa Lapinlahti ei kuulu vahvimpien alueiden joukkoon, vaan sen indeksi on toiseksi alhaisin. Sekä taantuvista että vahvistuvista erikoisgminaatioista on havaintoja eri tutkimuksissa. Esimerkiksi Juuassa ja Kiimingissä erikoisgminaatio on taantumassa, mutta Liperissä sen asema on edelleen vahvistunut, vaikka murre muuten on yleiskielistymään päin. Yli-li on poikkeuksellinen, sillä siellä erikoisgminaatiota esiintyy nuorilla, jotka muuten ovat yleiskielisempiä kuin vanhat. Vanhoilla taas ei erikoisgminaatiota ole juuri lainkaan. (Hamari 1997: 175—176.)

Seuraavat esimerkit havainnollistavat lapinlahtelaisten erikoisgminaation käyttöä.

ja **muutenkii** että on varmaa **'ainakiis** sijjaisuuksi(a) aluks että tietysti ne, vakituiset työpaikatha on kiven takana, mutta tuota, sittep pitää **kahtoo** että onko, esimerkiksi jossaim muualla **Euroopassa** tai, tai, lähempänä tässä Eteläsuomessa paremmat näkymät mutta, kyllä minä usko että niitä aina välillä **löytyy** semmosia, **ainakkii** alussa jos ei löyvyn nii sittep pitää **lähtee** opiskelomaaj jottaim muuta vielä tässä että [naurahtaa]. (NN-79)

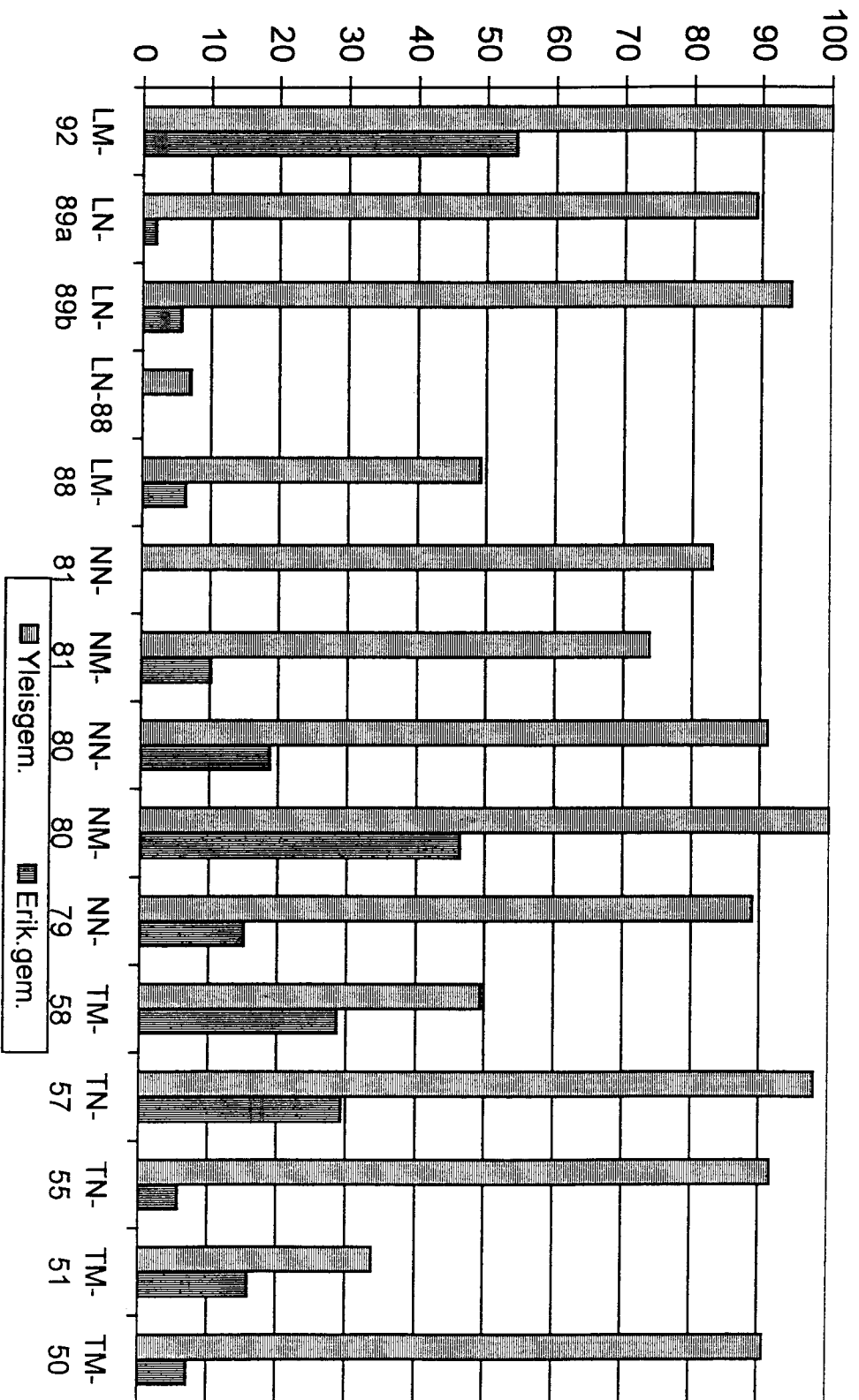
pyriiään työtä, vai-, **kiertämään** siinä **vajhtamaan** siinä ni että nyt oon sitte iham palottelusahaajana tämän viikkoo. (TM-58)

SK: Oliko se [= yläasteelle siirtyminen] minkäläinen muutos?
no eepä se **oikkeestää**, sen kummallisempi vähä aikasemmin ruwetah **herreemää**, [tuhauttaa] eipä siinä muuta **oikkeestaa** ollukkaa. (NM-80)

SK: Joo, no minkälaisia ruokia työ niistä [= kaloista] sitte tiettee?
savustetaa, sitte, **suolataan** ja, ja **paistetaan**. enemmän ehkä savustetaaj ja, semmosta, kyllä **lahnaakik** kyllä saa myös että, se on kevväällä iham parasta. (LM-88)

Kuviossa 1 olen havainnollistanut yleis- ja erikoisgemiaation suhdetta esittämällä jokaisen haastateltavan murteellisten muotojen prosenttiosuudet kummastakin piirteestä. Kaikilla informanteilla yleisgemiaatio on selvästi yleisempi kuin erikoisgemiaatio. Vuonna 1991 TM-58:lla ja TM-51:llä erikoisgemiaatioiden prosentuaalinen osuus oli ollut suurempi kuin yleisgemiaatioiden (Heikkinen 1992: 47). Tälläkin kertaa näillä yleiskielisimmillä miehillä erikoisgemiaatiota on suhteellisesti enemmän kuin muilla. Heikkinen (1992: 48) on selittänyt ilmiötä tiedostamisen kautta. Miehet pyrkivät huoliteltuun puheeseen, joten he karsivat siitä paremmin tiedostamansa yleisgemiaation, kun taas vähemmän tiedostettu erikoisgemiaatio on jäänyt jäljelle.

Kuvio 1. Yleis- ja erikoisgeninaation prosentuaaliset osuudet yksilöittäin

2.4. *mennä ~ männä* -vaihtelu

mennä-verbi on vanhastaan erotellut itä- ja länsimurteiden puhujat. Lännessä sanotaan *mennä* ja idässä *männä*. (Vrt. Kettunen 1940a: kartta 142.) Vokaalivaihtelua *e ~ ä* tavataan *mennä*-verbin lisäksi myös johdoksissa, kuten *meno ~ mänö*. Seuraavaan taulukkoon 14 olen koonnut yksilöiden *mennä*-tapaukset sekä heidän käyttämänsä yksikön kolmannen persoonan muodon. *mennä*-verbin preesensin yksikön kolmannelta persoonastahan voidaan kaikkiaan muodostaa kahdeksan erilaista muotoa (Palander 1987b: 43), joissa voi esiintyä kaikkiaan kolmea savolaismurteiden kielenpiirrettä: labiaalistuminen, geminaatio ja *e ~ ä* -vaihtelu. Taulukon lukuihin olen laskenut mukaan myös johdokset *meno*, *menetellä* ja *menestys*.

Taulukko 14. *mennä ~ männä* -vaihtelu

Haastateltava	<i>männä</i>		<i>mennä</i>		Yht. f	Prees y. p. 3. variantti
	f	%	f	%		
LM-92	5	100,0	0	0,0	5	<i>männöö</i>
LN-89a	0	0,0	5	100,0	5	<i>mennee</i>
LN-89b	0	0,0	3	100,0	3	<i>mennee</i>
LN-88	0	0,0	14	100,0	14	<i>menee ~ mennee</i>
LM-88	0	0,0	12	100,0	12	<i>menee ~ mennee</i>
L yht.	5	12,8	34	87,2	39	
NN-81	0	0,0	25	100,0	25	<i>mennee</i>
NM-81	3	18,7	13	81,3	16	<i>männee ~ mennee</i>
NN-80	1	12,5	7	87,5	8	<i>mennee</i>
NM-80	7	100,0	0	0,0	7	<i>männöö</i>
NN-79	0	0,0	10	100,0	10	<i>mennee</i>
N yht.	11	16,6	55	83,3	66	
TM-58	5	29,4	12	70,6	17	-
TN-57	19	100,0	0	0,0	19	<i>männöö</i>
TN-55	14	87,5	2	12,5	16	<i>männöö</i>
TM-51	4	22,2	14	77,8	18	<i>männee</i>
TM-50	13	92,9	1	7,1	14	<i>männöö ~ mennee</i>
T yht.	55	65,5	29	34,5	84	
Kaikki yht.	71	37,6	118	62,4	189	

Taulukosta 14 voidaan huomata, että mitä nuoremasta ikäryhmästä on kyse, sitä selvemmin yksilöt käyttävät yksinomaan jompaakumpaa varianttia. Lasten ryhmässä nuorin informantti on sataprosenttisesti murteellisella kannalla ja muut sataprosenttisesti yleiskielisiä. Nuoristakin kolme on sataprosenttinen kannassaan. Työikäisillä esiintyy

eniten hajontaa, joskin toinen variantti on aina selvästi hallitsevampi. He ovat muutenkin ryhmänä mielenkiintoisin, sillä heidän murteellisuutensa tässä piirteessä on noussut yhdeksässä vuodessa parisenkymmentä prosenttiyksikköä (vrt. Heikkinen 1992: 131). Taulukosta 15 voi verrata yksilöittäin työikäisten ryhmän *männä*-variantteja (vuoden 1991 luvut ks. Heikkinen 1992: 131).

Taulukko 15. *männä*-variantti työikäisten kielessä vuosina 1991 ja 2000

1991			2000		
f	%		f	%	
2	11,1	TM-58	5	29,4	
12	57,1	TN-57	19	100,0	
12	100,0	TN-55	14	87,5	
3	20,0	TM-51	4	22,2	
16	100,0	TM-50	12	92,9	
45	54,9	yht.	55	65,5	

Suurin muutos on tapahtunut TN-57:llä, jonka murteellisuus on lisääntynyt 57,1:stä sataan prosenttiin. Myös TM-58 on lisännyt *männä*-varianttia yli 25 prosenttiyksikköä. Ryhmän vanhimmilla miehillä osuus on pysytellyt suurin piirtein samana, kun taas TN-55:n sataprosenttinen *mäneminen* on pudonnut 87,5 %:iin. Tällaiset suuret muutokset juuri työikäisillä ihmetyttävät, sillä heidän ryhmässään yksilötason kielenpiirteiden muutokset ovat yleensä vähäisimpiä.

Tarkasteltaessa nuoria ryhmänä *männä*-varianttien osuus on pudonnut prosentuaalisesti katsottuna puoleen. Vuonna 1991 koululaisten ryhmän *männä*-varianttien osuus oli 33,3 %, kun vuonna 2000 nuorten ryhmällä se on enää 16,6 % (Heikkinen 1992: 131). Seuraavasta taulukosta 16 käyvät ilmi idiolekteissa tapahtuneet muutokset (vuoden 1991 luvut ks. Heikkinen 1992: 131).

Taulukko 16. *männä*-variantti nuorten kielessä vuosina 1991 ja 2000

	1992		2000		
	f	%	f	%	
KN-81	1	25,0	0	0,0	NN-81
KM-81	-	-	3	18,7	NM-81
KN-80	0	0,0	1	12,5	NN-80
KM-80	0	0,0	7	100,0	NM-80
NN-79	11	73,3	0	0,0	NN-79

Nuorten ryhmän yksilöiden vertailua vaikeuttaa se, että *mennä*-variantin frekvenssit ovat vuonna 1991 olleet varsin vähäiset etenkin pojilla. Esimerkiksi KM-80:llä on ollut vuonna 1991 vain yksi yleiskielinen *mennä*, jonka mukaan hän on ollut sataprosenttisen yleiskielinen. Merkittävin muutos tässä ryhmässä on tapahtunut NN-79:llä, jonka kielestä *männä*-variantti on hävinnyt kokonaan.

Vuonna 1991 preesensin yksikön 3. persoonan varianteista lapinlahtelaiset ovat puheessaan käyttäneet kolmea: *mennee*, *männee* ja *männöö*. Murteellisin *männöö* on ollut yleisin ja yleiskielisin *mennee* harvinaisin. (Heikkinen 1992: 134.) Kuten taulukosta 14 voidaan havaita, vuonna 2000 *männöö* on saanut antaa tilaa *mennee*-variantille ja onpa lasten ryhmässä jopa kahdesti täysin yleiskielinen *menee*. Murteellisimman *männöö*-variantin käyttäjistä on muutenkin yli 80 % *männä*-kannalla. Mielenkiintoinen tapaus on TM-50, joka on yleensä *männä*-variantin kannalla, mutta käyttää kerran muotoa *mennee*.

lajvareittihäm männöö tiältä Nerkoon kanavalta, ja sit, männöö niij kun tämän saaren, tuolta itäpuolite, mennee ja, se sitteh halakoo näitä, näitä missä on näitä, tämän tilan, mäita nii, niitä rantaviivoja.

TM-50 käyttää puheenvuorossaan ensin murteellista varianttia ja vasta sitten yleiskielisempää, joten mistään haastattelun alkujäykkydestä ja sen aiheuttamasta virallistumisesta ei ole kysymys. Luultavampaa on, että haastateltava haluaa selventää kertomaansa asiaa, varmistua ymmärretyksi tulemisensa valitsemalla yleiskielisemmän variantin (ks. sama huomio myös luvusta 2.1.2).

Lopuksi käsittelen vielä *mennä*-verbin pikapuhemuotoja, jotka varsinaisesti eivät kuulu *mennä* ~ *männä* -vaihteluun. *mennä*-verbistä pikapuhemuotoja *mee* ~ *mää* käyttävät työikäisten kaksi vanhinta miestä, kaksi nuorten ryhmän tyttöä ja yksi lasten ryhmän poika. Seuraavassa on esitelty kaikki pikapuhemuototapaukset.

SK: No saako sattet tuolta ulukomailta niin kuv vinkkejä työhö tai, jos kiertää,? no kyllähän siellä aina jotain mutta se tahtoo se työ unohtuak ku sinnem **männee** että ei sitä, sillä tava-,. kyllähän sielä, asi~~a~~ kuulee, aina, ja näkkee mutta, ei sitä sillä tavalla samaistat tännes sitä, työtä ainakaam minä en—minä oon, ainakim,. minä kym [!] **meen** sinnen nii em minä **meet** töihi, e~~n~~kä kahtomaa - - (TM-51)

[vääpeli] sano vielä että mutta elä mänet tuosta pihan kättä että, **määv** vähä, (ku) tōiset lähti sinne, komennuksellen niit tuota mehtään nii sano että **määv** vähä, tuota, tāj odo-, odotas se 'aikaa kul lähet lomalle että kul lähteivät tuosta pihasta pōis (TM-50)

tietysti olihan se rasittavvaa aina kertoo kaikille että no mitäs sinä nyttet teet—no minnekkäs sinä nytem **meet**—no miteņkäs sinulla meni kirjojukset plaap plaap plaa aina ne samat (NN-81)

no koulu antaa yleesäs semmosel listan, mistä valitaan ja, tietysti yritettäj jokkainen silleev valita että saahaan kaikki semmonem mieleinem pàikka ettei tarviiv vaikka, sattaa kilometriä matkustaas sen taki(a että, **meet** harjottelluun tai muuta nii η kup päivittäij ja - - (NN-79)

nyt ku oon kutos-, **meen** kutosluokallen niim pääsee, vähän niij ku isompii koneisii aina, - - (LM-88)

mä **meen** tonnel Lapillahe yläasteelle.(LM-88)

Pikapuhemuodot *mee* ~ *mää* samoin kuin *tulla*-verbin *tuu*, *olla*-verbin *oo* ~ *o* ja *panna*-verbin *paa* kuuluvat sekä itä- että länsimurteisiin ja ovat laaja-alaisimpia murrepiirteitä. Niitä pidetään myös tyypillisinä nykypuhekielisyysinä (Ks. Kettunen 1940a: kartat 114, 128 ja 129; Mielikäinen 1980: 123.) NPM:n Jyväskylän osatutkimuksen mukaan pikapuhemuodot ovat yleisiä varsinkin opiskelijoilla ja koululaisilla. Heillä pikapuhemuotojen osuus oli yli 85 %. Työkäisilläkin osuus oli melkein puolet ja eläkeläisillä 30 %. (Mielikäinen 1980: 128—129.) Tämän tutkimuksen valossa olisi siis odotuksenmukaista, että nuorilla olisi eniten pikapuhemuotoja. Toisaalta on otettava huomioon, että näillä kahdella tutkimuksella on sen verran aikaeroa, että Lapinlahden aineiston työikäiset vastaavat iältään NPM:n Jyväskylän tutkimuksen opiskelijoita (ks. Silvennoinen 1980b: 43). Heikkinen ei tutkimuksessaan (1992) mainitse mitään pikapuhemuodoista, joten ilmeisesti niitä ei lapinlahtelaisilla ole ainakaan merkittävässä määrin ollut tuolloinkaan. Tässäkin aineistossa ne ovat niin vähäisiä, ettei niiden käyttäjistä voi tehdä yleisempiä päätelmiä. Mielenkiintoista on ainoastaan pohtia, miksi haastateltava on juuri tässä yhteydessä käyttänyt pikapuhemuotoa.

Työillä ja TM-50:llä pikapuhemuoto on yksikön toisessa persoonassa. TM-50 ja NN-81 referoivat toisen puhetta, mutta NN-79:llä kyseessä on yksikön toisen persoonan yleistävä käyttö. Viime aikoina on herättänyt keskustelua ns. *sä*-passiivi, jossa puhuja yleistää näkökulmansa ja puhuu ikään kuin kuulijansa puolesta (Ojajärvi 2000: 19—22).

Vaikka NN-79:llä *mennä*-verbi on yksikön toisessa persoonassa, puuttuu ilmaisusta kuitenkin pronomini *sä*, jonka jatkuva toistaminen tekee puheesta ärsyttävän. Yksikön 2. persoonan yleistävä käyttö ei ole uusi ilmiö, vaan siitä on tehty havaintoja jo 1800-luvulla murteiden lauseopillisissa tutkimuksissa. Sitä on esiintynyt enemmän itä- kuin länsimurteissa, erityisesti kaakkoismurteissa. Tämä vanhastaan tunnettu yksikön 2. persoonan yleistävä käyttö poikkeaa kuitenkin *sä*-passiivista mm. siinä, että siitä puuttuu *sinä*-pronomini. Lisäksi sen viittauskohteena ei ollut niinkään puhuja itse, vaan yleisesti ”kuka tahansa”. (Seppänen 2000: 17.) NN-79:n ilmaisu vaikuttaisi olevan sekoitus uutta ja vanhaa. Ilmaisusta puuttuu *sinä*-pronomini, mutta se viittaa kuitenkin haastateltavan omaan kokemukseen. NN-79:llä on puheessaan vain tämä yksi yksikön 2. persoonan yleistävä käyttötapa. Myöskään pikapuhemuotoja ei esiinny *olla*-verbiä lukuun ottamatta muita.

TM-51:llä ja LM-88:lla pikapuhemuotoinen *meen* on yksikön ensimmäisessä persoonassa. Lasten ryhmän pojalla pikapuhemuodot liittyvät kouluun. Näissä tapauksissa haastateltava puhuu tulevaisuudesta. Kuudennelle luokalle ja yläasteelle meno ovat edessä, ja niihin liittyy tiettyä arvostusta, siirtymistä lapsesta nuoreksi. Pikapuhemuotoinen *meen* kuulostaa hienolta, ja sitä käyttämällä puhuja viestii kuuluvansa jo ”isoihin poikiin”.

2.5. Monikon 1. persoonan pronomini *myö* ~ *me*

Monikon persoonapronominien *me*, *te* ja *he* sijaan käytetään suuressa osassa itämurteita varianteja *myö*, *työ* ja *hyö* (Kettunen 1959: kartta 29). Koska aineistossani ei juuri esiinny muita kuin ensimmäisen persoonan muotoja, keskitän tarkasteluni vaihtelupariin *myö* ~ *me*. Tämänkään pronominin frekvenssit eivät ole kovin suuret; esimerkiksi yhdellä nuorten ryhmän pojalla niitä ei ole lainkaan. Usein *me*-pronominin käyttö korvataan pelkällä passiivilla tai muulla yleistävämällä ilmauksella. Monella haastateltavalla tyypillinen on myös *tulla tehtyä* -rakenne.

SK: Mitä työ kaveriporukalla aina touhusitte?

no sehä, vâhtel hirveesti että, mitähäm millonnii tul äina, värkkäiltyä [niiskaisee]. jottaim mopojaaha sitä laitettiin ja, sum muuta vastoovvoo ja, nuorempana majoja rakenneltiin ja. (NM-80)

Taulukkoon 17 olen koonnut *myö* ja *me* -varianttien frekvenssit ja prosentuaaliset osuudet.

Taulukko 17. Monikon 1. persoonan pronominivarianttien *myö* ja *me* jakauma

Haastateltava	<i>myö</i>		<i>me</i>		Yhteensä
	f	%	f	%	
LM-92	8	100,0	0	0,0	8
LN-89a	10	71,4	4	28,6	14
LN-89b	35	100,0	0	0,0	35
LN-88	0	0,0	12	100,0	12
LM-88	1	12,5	7	87,5	8
L yht.	54	70,1	23	29,9	77
NN-81	8	36,4	14	63,6	22
NM-81	5	83,3	1	16,7	6
NN-80	10	100,0	0	0,0	10
NM-80	-	-	-	-	-
NN-79	18	81,8	4	18,2	22
N yht.	41	68,3	19	31,7	60
TM-58	2	18,2	9	81,8	11
TN-57	9	100,0	0	0,0	9
TN-55	10	90,9	1	9,1	11
TM-51	2	16,7	10	83,3	12
TM-50	2	100,0	0	0,0	2
T yht.	25	55,6	20	44,4	45
Kaikki yht.	120	65,9	62	34,1	182

Ryhmittäin katsottuna lasten ryhmä näyttää murteellisimmalta ja työikäisten ryhmä yleiskielisimmältä. Tämä ei kuitenkaan kerro koko totuutta, sillä yksilölliset erot ovat jälleen suuret. Esimerkiksi työikäisten ryhmän murteellisuutta laskevat muissakin piirteissä yleiskielisiksi todetut miehet, joilla murteellisuusprosentit jäävät alle 20:n kun taas muilla ryhmäläisillä ne ovat 90 ja 100.

Monikon persoonapronominimuodot *myö*, *työ* ja *hyö* hahmotetaan yleisesti tietyn murrealueen erityispiirteiksi, jotka leimaavat käyttäjänsä. Tyypillisinä stigmapiirteinä näitä pronomineja ei kuitenkaan voida pitää, sillä ne eivät ole hävinneet kaupunkikielestä. Toisaalta *myö*, *työ* ja *hyö* eivät ole myöskään ekspansiivisia, sillä ne eivät valtaa uusia puhealueita tai käyttäjäryhmiä. Kaupunkilaisnaiset ovat ensimmäisenä luopumassa murteellisista monikon persoonapronomineista, mutta maaseudulla juuri naiset suosivat näitä piirteitä. (Vikberg 1997: 56.) NPM:n raportissa jyvaskyläläiset

eläkeläisnaiset suosivat miehiä enemmän murteellisia variantteja ja koululaisilla niitä oli enemmän kuin työikäisillä (Silvennoinen 1980: 116).

Silvennoinen (1980: 116—117) ja Heikkinen (1992: 141) ovat huomanneet tutkimuksessaan, että mitä nuorempi haastateltava on, sitä enemmän hän käyttää puheessaan monikon 1. persoonan pronominia ja naiset käyttävät sitä miehiä enemmän. Myös tästä aineistosta voi tehdä saman havainnon, nuorten ryhmän kokonaisfrekvenssi on suurin. Taulukosta 18 käyvät ilmi tarkat *myö*-variantin prosentuaaliset osuudet ryhmittäin vuosina 1991 ja 2000 (vuoden 1991 luvut ks. Heikkinen 1992: 141).

Taulukko 18. *myö*-pronominin prosenttiosuudet vuosina 1991 ja 2000

	1991	2000	
		70,1 %	Lapset
Koululaiset	52,3 %	68,3 %	Nuoret
Työikäiset	88,4 %	55,6 %	Työikäiset
Eläkeläiset	89,5 %		
Yhteensä	70,1	65,9	Yhteensä

Kuten taulukosta 18 näkyy, *myö*-sanon käyttö ei ole 1990-luvulla juuri vähentynyt, sillä koko ryhmän murteellisuus on vain viitisen prosenttiyksikköä alhaisempi kuin vuonna 1991. Työikäisten ryhmä on yleiskielistynyt 33 prosenttiyksikköä, kun taas nuoremmissa ryhmissä murteelliset variantit ovat yleistyneet. Tosin lasten ryhmän prosenttiosuutta nostaa LN-89b, jolla *myö* esiintyy jopa 35 kertaa, kun muiden frekvenssit jäävät alle puoleen tästä määrästä.

Mielenkiintoista on jälleen tarkastella niitä puhujia, joilla on vain muutama murteellinen tapaus *me*-varianttien seassa tai toisinpäin. Esimerkiksi TN-55:llä on yksi *me*-variantti, joka liittyy opiskelumuistoihin kotiteollisuuskoulun sisäoppilaitoksesta.

opettaja kävi viikkotarkastuksen tekemässä ku me oltiin tunneilla ja.

Tämän lisäksi opiskeluajasta kertoessaan haastateltava käyttää myös pari kertaa sanaa *myö*.

ku se asuntola ol iha siinä kutomov vieressä nii, myö jos kutomaa täij jotakit tehtii sielä muuta ja läksyjä ja ehkä että le ṛkillä käytii - -

TN-55:llä on kouluaikeihin liittyen muissakin piirteissä havaittavissa yleiskielisiä muotoja, joita muissa puheenaiheissa ei esiinny (ks. esim. *tota*, luku 3.2).

Virallissävynen TM-51 pysyy tiukasti yleiskielisessä *me*-variantissa, kun kyseessä ovat työasiat. Lomamatkan muisteluun kuitenkin ilmestyy pari kertaa *myö*, vaikka sielläkin *me* on hallitsevampi.

sen jälakeen tuli kuvaan, vanahempi veli ja sitte yks nuoremmista, me perustettiin rakennusliike.

kyllähän nyt tuolla meillä oli semmonen neljäh heijer ryhmä, joka erottu, kokonaan näistä matkatoimiston, järjestämistä matkoista—myö ei käyty missääm matkatoimistoj järjestämällä matkalla vaan, otettiin kaikki ite, ihan kaikki tietysti, samoissa paikoissa, käytiin siellä mis-, mut me käytiin, aina om-, omimpäi siellä että milloikka ei oltu. - -

Nuorilla ja lapsilla varianttien vaihtelu ei ole yhtä selvästi kytkeytynyt puheenaiheeseen. Pajarinen (1995: 49) on tehnyt liperiläisten kieltä tutkiessaan yhdeltä informantilta havainnon, että *myö* viittaa omaan perheeseen ja yleiskielinen *me* perheen ulkopuolelle, esimerkiksi urheiluseuran jäseniin. Samanlainen suuntaus on tässä aineistossa LN-89a:n puheessa. Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta *myö* viittaa perheeseen ja *me* koululuokkaan tai kavereihin.

no myö nii kun ekana, olitii kum minä synnyin niim myö asuttiin tuolla meijäm mummolassa tuossa ihav vieressä, mut sittem myö, rakennettiin tämä oma talo.

SK: Mitä te ootte käsitöissä tehny?

no me tehtiiv viime vuos koko oikeestaav vuos semmosta pellee et nii ku, - - (LN-89a)

2.6. *aa:n ja ää:n* diftongiutuminen

2.6.1. Diftongiutuminen pääpainollisessa tavussa

Pääpainollisen tavun *aa:n* ja *ää:n* diftongiutuminen (*mua* ~ *moa*, *piä* ~ *peä*) on tyypillinen savolais- ja kaakkoismurteiden piirre, joka koskee koko savolaisaluetta lukuun ottamatta Keuruun—Ähtärin—Evijärven siirtymäaluetta. Etelä-Savossa ja pääosassa Pohjois-Savoa *mua*, *piä* -tyyppi on hallitsevampi ja muualla taas *moa*, *peä*. (Kettunen 1959: 154; Palander 1987b: 22; ks. myös Kettunen 1940b: 266—267.)

Taulukkoon 19 olen laskenut lapinlahtelaisten pääpainollisen tavun *aa:n* ja *ää:n* diftongiutumistapaukset. Pois laskuista olen Rautkorven (1980: 77) ja Heikkisen (1992: 51) tapaan jättänyt erisnimet, joita aineistossa ovat yleiskieliset *Aarre*, *Baarikabaree*, *Jaakko Teppo*, *Laaksonen*, *Maaninka*, *Vaahterämäki*, *Väärni* sekä murteelliset *Jiäskeläinen* ja *Suarempää*. Pois on jätetty myös sanoja, jotka Palanderin (1987b: 28) mukaan eivät ilmeisesti koskaan diftongiudu. Näitä ovat *laari*, *laatikko*, *maaliskuu*, *paali* ja *paalata*. Kaikki diftongiutumistapaukset ovat tyyppiä *mua*, *piä*. Tämä on muutos vuoden 1991 tilanteeseen, sillä tuolloin työikäisten ja koululaisten kaikista murteellisista tapauksista noin yhdeksän prosenttia oli *oa*, *eä* -tyyppiä. Eläkeläisillä vastaava luku oli peräti 21,5 %. (Heikkinen 1992: 52.)

Diftongiutumista pidetään leimallisena savolaispiirteenä, jonka esimerkiksi Mantila (1997: 19) on luokitellut leimautuneisiin ja kartettaviin aluepuhekielisyyspiirteisiin. Tulokset vahvistavat kehityssuunnan, joka on ollut näkyvä jo Heikkisellä (1992: 52) eli että nuoret ovat hylkäämässä diftongiutumisen. Tuolloin koululaisten ryhmän murteellisuus oli vielä 27,2 %, kun se nyt on enää 3,9 %. Sen sijaan silloiset koululaiset eli nykyiset nuoret ovat säilyttäneet piirteen melko hyvin, yleiskielistyminen on vain seitsemän prosenttiyksikköä. Myös työikäisten ryhmässä murteellisuus on pysynyt ennallaan. Murteellisten varianttien osuus oli tuolloin 49,7 %, ja nyt se on 48,1 %.

Taulukko 19. Pääpainollisen tavun *aa:n* ja *ää:n* diftongiutuminen

Haastateltava	<i>ua, iä</i>		<i>aa, ää</i>		Yht.
	f	%	f	%	
LM-92	4	66,7	2	33,3	6
LN-89a	0	0,0	23	100,0	23
LN-89b	2	6,1	31	93,9	33
LN-88	0	0,0	30	100,0	30
LM-88	0	0,0	60	100,0	60
L yht.	6	3,9	146	96,1	152
NN-81	0	0,0	68	100,0	68
NM-81	1	1,8	55	98,2	56
NN-80	8	22,9	27	77,1	35
NM-80	37	88,1	5	11,9	42
NN-79	1	2,9	34	97,1	35
N yht.	47	20,0	189	80,0	236
TM-58	7	14,3	42	85,7	49
TN-57	59	96,7	2	3,3	61
TN-55	42	67,7	20	32,3	62
TM-51	2	3,8	50	96,2	52
TM-50	28	44,4	35	55,6	63
T yht.	138	48,1	149	51,9	287
Kaikki yht.	191	28,3	484	71,7	675

Pääpainollisen tavun *aa:n* ja *ää:n* diftongiutuminen on havaittu varsinkin nuorilla väistyväksi piirteeksi eri puolilla savolaismurteita. Jyväskylän ja Kajaanin aineistoihin perustuvien tutkimusten pohjalta voidaan todeta, että kaupungissa diftongiutuminen on väistynyt eniten. Siellä sitä tavataan enää lähinnä vain eläkeläisten puheessa. (Makkonen 1997b: 164—165; ks. myös Palander 1987b: 29.) Makkosen (mts.) eri tutkimuksia vertailevassa artikkelissa maaseutupaikkakunnista mukana ovat Pohjois-Savosta Heinävesi, Rantasalmi, Keitele, Vieremä ja Leppävirta, itäisistä savolaismurteista Juuka ja Liperi, Kainuun murteista Suomussalmi ja Kajaani sekä Etelä-Savon murteista Juva.

Seuraavissa luetteloissa esittelen kustakin sanaluokkaryhmästä suosikkisanoja, jotka esiintyvät huomattavasti muita sanoja useammin. Seuraavasta käyvät ilmi yleisimmät adverbit.

<i>vaan</i>	48	<i>vuan</i>	37	Yht.	85
<i>täällä</i>	35	<i>tiällä</i>	16		51
<i>taas</i>	30	<i>tuas</i>	4		34
<i>täältä</i>	3	<i>tiältä</i>	3		6

Nämä sanat löytyvät yleisimpien sanojen listasta myös Heikkisellä (1992: 57) ja Jyväskylän puhekielessä (Rautkorpi 1980: 79). Kaikki ryhmät käyttävät näitä sanoja, mutta joillakin haastateltavilla jokin sanoista on muodostunut täytesanaksi ja sitä käytetään normaalia runsaammin. Tällainen on esimerkiksi LM-88:n *taassii* (*taaskin*), jota haastateltava käyttää peräti 23 kertaa puolen tunnin aikana. Tämä muoto on erikoinen, sillä vanhastaan murteessa on käytetty diftongiutuneita *tuassii* ja *tuassiisa* (ks. Mäkelä 1993: 109). Lisäksi esimerkkejä muista sanoista.

ruokil lehmiä ja, annah heiniä ja, ajal lehmiä ja, sitte, pelloilta ajam myös lehmiä ja, ja, tämmösiä että, isä taassiil lypsää ja, mä taassiir ruokin niitä joskus että. (LM-88)

no se, jotenniiha se ol niiη ku sillee puol tut-, tuttu jo, et myö sittev vuan,. mēitä ol porukka nim myö käytiin tanssissa ni se vuan sieltä jotennii, tanssittiiv vua 'yks ilta ja, siitä se lähti. et minä sit aatteli et joo^et, tämä se on. [naurahtaa] (TN-57)

joo täällä maatilallahan sitä joutuu aina kaikkee rapeltammaa että tuo (että), tekniikal lyhyt oppimäärä o, suurim piirteih hallussa että (NM-81)

Seuraavassa on lueteltu yleisimmät verbit.

				Yht.
<i>saa-</i>	62	<i>sua-</i>	34	96
<i>pääse-</i>	55	<i>piäse-</i>	16	71
<i>jää-</i>	14	<i>jiä-</i>	13	27
<i>saatta-</i>	16	<i>suatta-</i>	3	19

Jälleen yleisimmät sanat ovat samoja kuin Heikkisellä (1992: 58), joskin *päästä* ja *jäädä* ovat vaihtaneet paikkaa. *päästä*-verbi on suosituin nuorten ryhmässä (37 tapausta), jossa haastateltavat puhuvat paljon kouluun pyrkimisestä ja pääsemisestä.

SK: Sitte, pääsitkö sinä sitte, heti ensimmäisellä yrittämällä tänne, kouluum missä sinä,?
kyllä, pääsin ihan, heti että, kävim pääsykokkeissa tuola, Savollinnassa vaikka mull~oli, Kuopi(o) niiη ku ykkös-, -sijalla, että halusi ehottomastik Kuopi(o)on kouluuj ja, laitoi sen Savollinnan tavallaan sen takiak ku ois niiη ku, ollu hel^epompi päästä ja näij ja, - - (NN-79)

nyt vasta niiη ku, hain ja, ku em päässym minnekkääs sitte EttÄ, tässä nyt minä, [rykäisee] just maanantaina menin tuonne, avoimee yli(opistooj Jo(ensuuhu, - - (NM-81)

saattaa-verbiä käytetään lähinnä modaaliverbinä eli ilmaisemaan jonkin asian mahdollista tai epävarmaa tapahtumista, ei juuri esimerkiksi jonkun henkilön saattamista johonkin.

*no kyllähän ne aika rajujakkii ol että siinä nyt **suatto**, opettaja, käsi-, käsiksiik käyvä että tuota, mut ehken se ol, sen tyylin, opetusta.* (TM-50)

*no jos ei oom muuta tekemistä taassiil lau(antaina jos mä herään nii aikasin ni, silloñ kyllä **saatal** laittaaat telkkarim päälle ja.* (LM-88)

*muutamia pieniä ehkä joku **saatto** tehä mutta, ei silleem mittää sen, isompaa tai tÄMMÖStÄ EttÄ.* (NN-80)

Seuraavaan olen koonnut yleisimmät substantiivit.

				Yht.
<i>pää</i>	26	<i>piä</i>	15	41
<i>maa</i>	28	<i>mua</i>	9	37
<i>naapuri</i>	17	<i>nuapuri</i>	9	26
<i>jää</i>	13	<i>jiä</i>	1	14
<i>aamu</i>	12	<i>uamu</i>	1	13
<i>määrä</i>	9	<i>miära</i>	1	10

Sanoihiin *maa*, *pää* ja *jää* on laskettu mukaan paitsi itsenäiset sanat myös kyseiset sanat yhdyssanojen alku- tai jälkiosana. Tällaisia ovat mm. *maatalous*, *maakunta*, *työmaa*, *pääasia*, *jääkiekko* ja *jäähalli*. Kolmen yleisimmän sanan järjestys on jälleen sama kuin vuonna 1991. Tuolloin seitsemän yleisimmän sanan joukosta puuttui *jää*, mutta mukana oli *lääkäri* (20 tapausta). (Heikkinen 1992: 60.) Tähän syynä lienee ikärakenteen nuortuminen. Lapset ja nuoret puhuvat jääkiekosta, kun taas eläkeläisillä voisi olettaa *lääkäri*-sanana olleen yleinen (ks. esimerkkejä Heikkinen 1992: 61). Tässä aineistossa se esiintyy vain kahdesti. Lähes kaikki *määrä*-esiintymät ovat työikäisen miehen puheesta, jossa ne liittyvät nykyaikaiseen maataloustermistöön.

*esmeks niij kul **lannotemmäärät**, sanotaa että, niissähä on tultu, paljo alaspäin **lannotemmäärät**, ne on, mitkä saa olla enimmillääj ja, ja s-, vòjhan täällä olla semmosia maalajia, esmeks tuommoset tiukat savikot tait tällä läjilla että, ne ei yksinkertasesitir riitä ne **lannotemmäärät** ja, siinähän silloñ satotaso kärsii ja, tällä läjilla. että tuota, mut nurmihommassa se ei nyt sillai, ook kun ne on ne, **typpimäärät** mitkä on ja, niitä ei sitten kumminkaam pystytä ylittämmääm mutta, -* (TM-50)

Murteellinen variantti esiintyy työikäisellä naisella ja liittyy marjanpaimintaan:

*sehä ol pakko kerätä, sehä ol niiη kuk kuulu siihe, lapsuutee että se ol, kerättävä joku, miärätty **miärä**, jos niitä kerta ol ja olha ennevvanahaa nii se ol joku, õesko se ollum muutamal litran saηkko 'àena, päævässä tàē viikossa tàē miteηkā se ol. (TN-57)*

Idiolekteittain tarkasteltuna voi havaita jatkumon diftongiutumisen käytössä. Murteellisimmilla yksilöillä, LM-92:lla, NM-80:llä ja TN-57:lla, diftongiutuminen puuttuu vain uudentyypisistä substantiiveista, kuten *jääkiekkomokke, maatallousyrittäjä, periaatteessa*, sekä partikkelista *taakse* ja verbistä *aattele-*.

*kolome vuotta minä kävin sitä oom **maatallousyrittäjäk** kàet se nykyne o. sitte ois vielä mahdollisuus että jos neljä vuotta vielä jaksas niim **piäsis** akrolokis **vua**, en tiiä sitte eittä, tullooko lähettyä. (NM-81)*

*yl kolomekymmentäkkiis **suatto** olla parràellaa, eikä silloin puhuttu suurista luokkakoosta [nauraa]. että jos, ei 'osannul läksyjä nii sinneh hyviη kyllä tõestes sekkaa sinnes selän **taakse**, pysty piiloutummaa 'että. (TN-57)*

Pariskunnalla TM-50 ja TN-55 murteellisten ja yleiskielisten varianttien vaihtelu on runsasta. Miehellä murteelliset muodot ovat pienenä vähemmistönä ja vaimolla 2/3 enemmistönä. Diftongiutumatta jää edellä mainittujen ryhmien lisäksi myös tavallisempia sanoja, kuten *hääpuku, kääretorttu, maalaji, saari* ja *vaatia*. Sen sijaan diftongiutuneita ovat lähes kaikki *saada, jäädä* ja *päästä* -verbit sekä *täällä* ja *vaan*.

*läjivareittihäm männöö **tiältä** Nerkoon kanavalta, ja sit, männöö niin kun tämän **saaren**, tuolta itäpuolite, (TM-50)*

***hääpuvuη** kohalle oli kuto- kirjottanu että, heleppokutonej ja noppee - - (TN-55)*

*minä kävim Martikkalassa **tiällä** ja Nerkoolla ja Pällikkäällä ja Syvärim **piässä** ne ol ne, 'eka päikat silloin eka vuonna - - (TN-55)*

*Katiη kans **jäätii** iltatöihi - - - sitted sitä laηkoo ootettii aina **tüältä**, Kiitolinjalla Helsiηηistä (TN-55)*

Seuraavan ryhmän muodostavat haastateltavat, joilla on 1—8 murteellista tapausta pääosin yleiskielisten varianttien seassa. Tällaisia ovat työikäisten yleiskieliset miehet, nuorten ryhmän vanhimmat tytöt ja nuorempi poika sekä toinen lasten ryhmän nuorimmista tytöistä. Heillä murteelliset muodot ovat *saada* ja *jääda* –verbeissä, partikkeleissa *vaan* ja *taas*, adverbissa *täällä* sekä tutuissa suuritaajuisissa substantiiveissa kuten *maa*, *pää* ja *naapuri*. Kuitenkin suurin osa näistäkin sanoista on yleiskielisissä asuissa. Murteelliset muodot putkahtavat ikään kuin vahingossa esiin joskus, vaikka puhuja ehkä tietoisestikin yrittää niitä vältellä.

nyt em päässyt tuohon kouluu, mihinäkä hain, nim pittää nyt, soitella ja kahtoop perruutuspaikkoja jos jäipi, nii sittes sinne. että ei sitten tiiäj jottäj – jottäj töitä käjät sitä, ruppee 'ehtimää sitte jos ei, pääsek kouluu. (NN-81)

että se työsuhe, tai se työpaikka loppu niin äkkiä että se oli yks aamu mänin töihin niir rupesiv vuan kahtomaa että mitäs siellä oikee, vyöryy vastaan ni se oli savua ja, se oli silloj jo, siinä vaiheessa että ei sitä palokunta saanuh hallintaa 'ennää. (TM-58)

oikeeh hyvä, hyvä lomamua oikeestaa, että siellä oli,. em minä tiiä se oli vuan,. lähetään kävelemään tietä pitkin nii siellä tuli seittemän kilometrim päässä sitte, hotellityömaa vastaaj ja, siinä nähtiim myökii^s se, rakennus mite p-, se etenee siellä. se kyllä ov vähä, toisellaista kut täällä tietysti että. (TM-51)

Yleiskielisimmässä päässä ovat sitten lasten ryhmä nuorinta poikaa ja toista nuorinta tyttöä lukuun ottamatta sekä nuorten ryhmän nuorimmat informantit. Heillä ei diftongiutumista ole lainkaan.

ratsastushousut ja saappaat ja sittem minä sain, oh tuota nuin niin, hm, hm ja vaatetta sain tietty ja, kynslakkaa ja, semmosta että, geelikynttilän ja, kirjan ja, äh, en,. ja sitte oom mää,. mitäs minä, toissa vuonna sai—em minä nyt oikeem muista, niitä, kuh, kyllä minä niitä oon jonkiv verra 'aina saanu. (LN-89b)

sitte, sai vaan kiireellä ruetak kaksi^{oo} ettimääj ja muuta että, kaikki on sanonu että mitehkä me ov voituis saahan niinj karmeestis soittoja kum mitä me saatiin - - (NN-81)

2.6.2. Diftongiutuminen kauempana sanassa

Diftongiutumista tavataan pääpainollisten tavujen lisäksi kauempana sanassa, kun jälkitavuun on supistumateitse syntynyt pitkä *aa* tai *ää*, esimerkiksi *kalaa*, *leipää*, *antaa*, *tulkaa*. Savolaismurteissa edustus *ka(l)loa*, *leipeä* tavataan lähinnä Keski-Suomessa ja Päijät-Hämeessä ja Kainuussa. Sydänsavolais- ja itäisissä savolaismurteissa diftongi on oiennut *oo*:ksi tai *ee*:ksi (*kalloo*, *leipee*). *oo*:n sijalla tavataan — Pohjois-Savossa lähinnä vain kolmi- tai useampitavuisissa sanoissa — myös *öö*:tä (*ymmärtöö*). (Kettunen 1959: kartta 179; Palander 1987b: 24; Mielikäinen 1994: 63.) Seuraavaan taulukkoon 20 olen koonnut jälkitavujen diftongiutumistapausten frekvenssit sekä prosentuaaliset osuudet.

Taulukko 20. Diftongiutuminen kauempana sanassa

Haastateltava	<i>OO, ee</i>		<i>aa, ää</i>		Yht.
	f	%	f	%	f
LM-92	24	96,0	1	4,0	25
LN-89a	0	0,0	48	100,0	48
LN-89b	0	0,0	27	100,0	27
LN-88	0	0,0	64	100,0	64
LM-88	0	0,0	34	100,0	34
L yht.	24	12,1	174	87,9	198
NN-81	0	0,0	72	100,0	72
NM-81	2	3,9	49	96,1	51
NN-80	0	0,0	39	100,0	39
NM-80	35	97,2	1	2,8	36
NN-79	2	7,3	38	92,7	40
N yht.	39	16,4	199	83,6	238
TM-58	2	5,9	32	94,1	34
TN-57	46	100,0	0	0,0	46
TN-55	38	100,0	0	0,0	38
TM-51	0	0,0	30	100,0	30
TM-50	19	55,9	15	44,1	34
T yht.	105	57,7	77	42,3	182
Kaikki yht.	168	27,2	450	72,8	618

Makkonen on useita tutkimuksia vertaillaan todennut, että kauempana sanassa diftongiutuneisuus on yleisempää kuin pääpainollisessa tavussa. Tämä voi selittyä siitä, että sanan alussa piirre on helpommin kontrolloitavissa kuin sanan loppupuolella. Lisäksi jälkitavujen monoftongiutuneita muotoja tukevat jälkitavujen *eA*- ja *OA*-

yhtymien monoftongiutuneet muodot, esim. *se pelloo palloo*. Yleisestä suuntauksesta poikkeuksen tekevät Kajaani, Jyväskylä, Liperin työikäiset sekä Vieremän nuoret, joilla diftongiutuminen on yleisempää pääpainollisessa tavussa kuin kauempana sanassa. Jyväskylässä ja Kajaanissa jälkitavujen diftongiutuneet muodot ovat tyyppiä *kalloa* ja *leipeä*, joita pidetään ilmeisesti murteellisempina kuin jo monoftongiutuneita variantteja *kalloo* ja *leipee*. (Makkonen 1997b: 168.)

Myös Heikkisen tutkimus on ollut mukana Makkosen vertailussa ja edustaa sitä tulosta, jossa diftongiutuminen on yleisempää jälki- kuin ensi tavussa. Tässä aineistossa lapset ja työikäiset ovat tällä kannalla. Lasten ryhmässä diftongiutuneisuus on jälkitavussa kymmenisen prosenttiyksikköä suurempi kuin pääpainollisessa tavussa. Työikäisillä vastaava luku on yhdeksän. Nuorilla sen sijaan diftongiutuneisuus on kolme prosenttiyksikköä alhaisempi kauempana sanassa. Yksilöittäin tarkasteltuna huomataan kuitenkin, että nuorista vain NN-80:llä diftongiutuneisuus on yleisempää pääpainollisessa tavussa. Ensi tavussa diftongiutuu reilu viidennes tapauksista, mutta kauempana sanassa ei yhtään. Muilla nuorilla diftongiutuneisuus on kahdesta yhdeksään prosenttiyksikköä suurempi jälkitavussa. Työikäisistä TM-51 poikkeaa muista samoin kuin NN-80 nuorten ryhmässä. Hänen ensi tavuistaan diftongiutuu hieman alle neljä prosenttia, mutta jälkitavuista ei yhtään. TM-51:llä ensi tavujen diftongiutuneisuus on ollut yleisempää jo vuonna 1991, jolloin myös TN-57 ja nykyinen NN-81 ovat olleet tällä kannalla (Heikkinen 1992: 65).

Etelä-Savon lounaisosissa *ee:n* rinnakkaisvarianttina käytetään usein *öö:tä*, esimerkiksi *leipöö*, *hyppöö*. Kolmi- ja useampitavuisissa sanoissa *öö:llisiä* variantteja tavataan myös Pohjois-Savossa, esimerkiksi *ymmärtöö*, *järjestöö*. (Mielikäinen 1994: 62—63; Palander 1987b: 36—37, Kettunen 1940a: 180.) Lapinlahtelaisilla *öö:llisiä* tapauksia on kolme:

isompi äena pienempöösäk kahto ja, opetti 'uimaa että ee- [naurahtaa] ei huku, ei'ollu uimakouluja. (TN-57)

no nykywääm paalat-, tehään nuihi, issoim paaliv vua että pienenä olin nii sillon tehtiiv vielä pikkupaaleihi että, ei oos se enempöö muuttunu. (NM-80)

SK: Minkälaine se on se kivenkerruukone?
siinä on tota, tuota tuota, sivullet tulloo semmosta, kaks pyörivvöö [huokaa], kelloo jossa om piikkiä ja, - - (NM-80)

ööllisen variantin käyttäjistä TN-57 on tämän piirteen osalta sataprosenttisesti murteellisella kannalla, ja NM-80:lläkin on vain yksi yleiskielinen tapaus. NM-80:n jälkimmäisessä tapauksessa kyseessä voi olla seuraavan *kelloo*-muodon analogia (ks. Kettunen 1940b: 313). TN-57:llä öö:n käyttö ei liene sattumaa, sillä hän on käyttänyt myös vuoden 1991 haastattelussa ilmausta *väljemppöö*, joka on ollut tuolloisen aineiston ainoa tapaus (Heikkinen 1992: 67).

Taulukossa 21 esittelen jälkitavujen *aa:n* ja *ää:n* diftongiutumisen muotoryhmittäin. Mukana ovat neljä suurinta muotoryhmää: partitiivi (*rahho*, *aikaa*), supistumaverbit johdoksineen (*tykkään*, *ohjooja*), 1. infinitiivi (*muistaa*, *ostoo*) ja muut, joka koostuu lähinnä partikkelista *ennää* ~ *ennee*. Mukana viimeksi mainitussa ryhmässä ovat myös *takkoo*, *mukkoo*, *lissee* ja *hiljaa*, joista kukin esiintyy aineistossa kerran tai kahdesti. *aya*-nominat ja imperatiivit käsittelen niiden vähäisen frekvenssin vuoksi erikseen tuonnempana. Taulukosta näkyvät kunkin muotoryhmän kokonaisfrekvenssit sekä diftongiutuneiden tapausten prosentuaalinen osuus.

Taulukko 21. Jälkitavun *aa:n* ja *ää:n* diftongiutuminen eri muotoryhmissä

	Partitiivi		Supistumaverbit		1. infinitiivi		Muut		Yht.
	f	%	f	%	f	%	f	%	
Lapset	63	14,3	59	8,5	44	13,6	30	13,3	196
Nuoret	133	14,7	36	30,6	36	13,9	28	21,4	233
Työikäiset	106	52,8	30	53,3	22	59,1	21	85,7	179
Kaikki	302	27,6	125	25,6	102	23,5	79	35,4	608

Taulukko 21 osoittaa, etteivät muotoryhmät eroa juuri toisistaan. Samaan tulokseen ovat päätyneet myös Rautkorpi (1980: 82) ja Heikkinen (1992: 65—66). Murteellisin on lähes kokonaan leksikaalistuneesta *ennää* ~ *ennee* -partikkelista koostuva ryhmä. Tässä ryhmässä murteellisuus on 35,4 %, kun muut ryhmät jäävät tasaisesti 25 %:n tuntumaan. Palander on saanut Liperin, Heinäveden, Rantasalmen ja Juvan aineistostaan hieman suurempia eroja muotoryhmien välille. Esimerkiksi Juvalla imperatiivien murteellisuus on 91 % ja supistumaverbien 45 %. Supistumaverbien vähäisen diftongiutuminen selittyy Palanderin mukaan yleiskielissävyisistä sanoista *seuraava* ja *vastaava*, jotka usein ovat pitkävokaalisia. (Palander 1987b: 35—36.)

Palander (1987: 35) ja Rautkorpi (1980: 82—83) ovat havainneet, että imperatiiveissa diftongiutuneisuus on säilynyt muita muotoryhmiä paremmin. Rautkorpi (mp.) toteaa, että imperatiivit ovat usein lainauksissa, jossa haastateltava kertoo jonkun

toisen käskemisistä. Murteellisuus voi tällöin olla sidoksissa lainattuun sanojaan ja puhetilanteeseen. Lapinlahtelaisilla imperatiivimuotoja on neljä:

*ihmiset kulki ohitej ja sano että, "missä se on se kahvi(ø että ei se ainakaat tuossa ladossa [nauraa] voi olla" [nauraa], myö vaa iha että šhh, **elkää** tulko tä-, [naurua] (NN-79)*

*jotkut opettajat, tämmöset niuhommat alko jo olla et no, **olkaapas** nyt kunnolla ja muuta - - (NN-81)*

*ne [=opettajat] ei yläasteella pystyt tuomaa itteessä kovim paljo esillek kun niijem pittää sitä pentulaumaa, käskee että, **ol^okkaa** nyt hiljaa ja tämmöstä. (NM-81)*

*sen se [=mummo] sano että **syökee** vöeta, että tulloo hyvä näkö. (TN-57)*

Kaikki tämänkin aineiston tapaukset ovat enemmän tai vähemmän epäsuorasti toisen tai oman aiemman puheen lainaamista. Näin vähäisten tapausten perusteella ei voi sanoa mitään yleistä imperatiivien murteellisuudesta. Kuitenkin voidaan huomioida, että NM-81:llä on kaksi ja NN-79:llä kolme murteellista diftongiutumistapausta, mutta imperatiivi ei lukeudu kummallakaan niihin. TN-57:lla kaikki jälkitavun *aa*:t ja *ää*:t ovat diftongiutuneet, joten imperatiivi ei tee poikkeusta.

aya-nomineja esiintyy lapinlahtelaisilla kuusi tapausta: neljästi yleiskielinen *vajjaa*, kerran murteellisesti *vajjoo* ja kerran adjektiivi *harmaa* yhdyssanassa *norjahharmaapystykorva*.

Jälkitavun diftongiutumisesta voitaisiin hahmotella samanlainen jatkumo kuin pääpainollisestakin tavusta (ks. lukua 2.6.1). Tosin valinta murteellisten ja yleiskielisten muotojen välillä on kauempana sanassa ehdottomampaa kuin ensi tavussa. Oikeastaan TM-50 edustaa yksin ryhmää, jossa sekä murteellisia että yleiskielisiä variantteja on lähes yhtä paljon, sillä TN-55 on jälkitavuissa sataprosenttisen murteellinen. TM-51 on taas sataprosenttisesti yleiskielisellä kannalla.

Mielenkiintoisinta on tarkastella tapauksia, joissa yksilöllä on vain pari murteellista tapausta yleiskielisten joukossa. Kaikilla kolmella, NN-79, NM-81 ja TM-58, murteelliset muodot esiintyvät vasta haastattelun puolen välin tienoilla tai sen jälkeen. Luultavasti haastattelun alussa oman puheen kontrolli on voimakkaampaa ja murteelliset "lipsahdukset" pysyvät kurissa.

SK: Tii-, tiijätkö yhtään minkä takia ne [= isovanhemmat] sittej justiin sinne muutti?

en ossoos sannoo yhtään ei tuo-, ei oov varmaa ikinä tullup puhheeks sitte että - - (NN-79)

aikanaa sittev vanahemmitehkiin nii, hakkeuvuj jonnekkii, maaseuvulle asumaan taim muuta että, kyllä minä tykkeeh hirveesti ja just niih ku (et) tuntuu että siellä on niih kuk kotonaa että. (NN-79)

minä missasin ne kurssit että tuota, ykkösellä ois ollum mahollisuus ottoom mut mää aatteli että minä otan niih kuk kakkosella ja kolmosella, että niih kun, vähä, helpotusta siiheh koulutyöhöm mutta niitä ei ennää piettykkää. (NM-81)

yhtää, yhtää kertoo en oov voittanu (mittää), se o ykköstitoja ei oo että tuolla Pohjossavossa, ihan älytön taso, - - (NM-81)

NM-81:n ensimmäisessä tapauksessa mielenkiintoista on se, että heti murteellisen diftongiutumisen jälkeen puhuja käyttää pikapuhemuotoista *mää*-sanaa, jollaisia hänellä on koko haastattelussa vain kaksi. Aivan kuin haastateltava haluaisi kompensoida murteellisuuden heti perään jollakin yleiskielisyydellä.

mutta se on nuoresta pittääh kut touhuuaa noitten tietokoneitten kanssa niin nehän on semmosia että, ei sitä tarvinnu 'ossool lukkeekkaak ku 'osas jo käyttää kommodore kuusnelosta [Commodore 64] tämä nuorim poika - -

me veetti, kymmeneh keikkaako me veetiim Pörsämmäessä että siellä oli aina sali täynnä, niij ja ois, kuulemma myyneet toiset puolet lippuja lissee jos ois mahtunum mutta ku ei mahuk ku, vajjaa kakssattaa hehkee. (TM-58)

TM-58:n ensimmäisessä tapauksessa huomion arvoista on, että yksikön 3. persoonan muoto on lauseyhteydessä väärä. Kieliopillisesti oikea muotohan olisi infinitiivi *osata*.

Murteellisimmat haastateltavat käyttävät puheessaan kysymyssanoja *missee*, *mistee* ja *mittee*, joita on tavattu ainoastaan savolaismurteissa (ks. Rapola 1966: 129). Viimeksi mainittu on sanoista yleisin, jota varsinkin lasten ryhmän nuorin poika suosii puheessaan eräänlaisena täytesanana. Informantit eivät juuri tee suoria kysymyksiä, vaan kysymyssanoja käytetään sivulauseissa tai ne tulevat esiin, kun pohditaan jotakin asiaa.

SK: Onkos siellä muita rosvoja?

*no o-, -n siellä jot-, -tä, muista ennee **mittee** siellä ON.* (LM-92)

SK: Mitä sinä ostit?

*korvalappustere ot ja, **mittee** minä nyt osti. niittejä ostij ja.* (LM-92)

*en oot tiiä tarkemmin siitä että, **mistee** se àèna on.* (NM-80)

*se ol tuota, kàèkkee vuan talòessa, kàèny, piikomassa ja pessyp pyykkiä ja, tämmöstä, kàèkkee **mittee** niiη kun, talolliset tarvihti, - -* (TN-57)

2.7. Labiaalistuminen

Diftongiutumisen ohella toinen tyypillinen itämurteisuus on *e*:n labiaalistuminen *e*-vartaloisten verbien aktiivin indikatiivin preesensin 3. persoonassa sekä muidenkin verbien potentiaalın preesensin 3. persoonassa, esimerkiksi *tulloo, kävelöö, antanoo*. Piirteen levikki kattaa savolaismurteet lukuun ottamatta Päijät-Hämettä ympäristöineen. Savolaismurteiden ulkopuolella piirrettä tavataan Etelä-Pohjanmaalla. (Rapola 1966: 402; Kettunen 1959: kartta 159; Palander 1987b: 26—27.)

Taulukkoon 22 olen koonnut lapinlahtelaisten labiaalistumisesiintymien frekvenssit sekä prosentuaaliset osuudet. Kuten siitä voidaan nähdä, *e*-vartaloisten verbien frekvenssit ovat haastateltavilla melko vähäisiä. Nuorimmalla työikäisellä miehellä niitä on vain kolme, ja lasten ryhmän vanhimmalla tytöllä enimmilläänkin vain 35. Ryhmien väliset erot ovat tässä piirteessä samaa luokkaa kuin diftongiutumisessa (ks. taulukot 19 ja 20). Yksilöittäin tarkastellen sen sijaan labiaalistuminen eroaa diftongiutumisesta. Lasten ryhmässä murteellisia variantteja on vain nuorimmalla pojalla ja nuorten ryhmässä NM-80:llä ja NN-80:llä. Työikäisten yleiskielisimmillä miehilläkään ei ole yhtään murteellista varianttia. Labiaalistuminen näyttää olevan vältettävämpi piirre kuin diftongiutuminen, sillä se puuttuu useamman haastateltavan kielestä. Sen sijaan niillä, joilla sitä esiintyy, murteellisten muotojen osuus on yli 80 % lukuun ottamatta nuorten ryhmän tyttöä, jolla murteellisuus jää 16 %:iin. Saman havainnon labiaalistumisen poikkeuksettomuudesta on tehnyt myös Palander (1987b: 38) Heinäveden, Liperin, Rantasalmen ja Juvan tutkimuksessaan sekä Makkonen (1997a: 78) vieremäläisillä nuorilla.

Taulukko 22. e-vartaloisten verbien labiaalistuminen

Haastateltava	<i>oo, öö</i>		<i>ee</i>		Yhteensä
	f	%	f	%	
LM-92	6	100,0	0	0,0	6
LN-89a	0	0,0	9	100,0	9
LN-89b	0	0,0	9	100,0	9
LN-88	0	0,0	35	100,0	35
LM-88	0	0,0	23	100,0	23
L yht.	6	7,3	76	92,7	82
NN-81	0	0,0	21	100,0	21
NM-81	0	0,0	16	100,0	16
NN-80	2	16,7	10	83,3	12
NM-80	7	100,0	0	0,0	7
NN-79	0	0,0	10	100,0	10
N yht.	9	13,6	57	86,4	66
TM-58	0	0,0	3	100,0	3
TN-57	5	100,0	0	0,0	5
TN-55	6	85,7	1	14,3	7
TM-51	0	0,0	16	100,0	16
TM-50	13	86,7	2	13,3	15
T yht.	24	52,2	22	47,8	46
Kaikki yht.	39	20,1	155	79,9	194

Yleiskielistyminen tässä piirteessä on kymmenessä vuodessa ollut huomattava. Työikäisten murteellisuus vuonna 1991 on ollut 75,6 % ja koululaistenkin 53,2 %. Tuolloin murteellisia variantteja on löytynyt lähes kaikilta ainakin jokunen, vain nykyinen NN-80 ja TM-58 ovat olleet täysin yleiskielisellä kannalla. Työikäisistä TM-51:llä, joka nyt on siis täysin yleiskielinen, on tuolloin ollut viidennes tapauksista murteellisia. Sen sijaan työikäisten naisten ja vanhimman miehen murteellisuus on pysynyt suurin piirtein ennallaan, yli 80 %:ssa. (Ks. Heikkinen 1992: 73.)

Palander (1987b: 38) on havainnut tutkimuksessaan, että lähes kaikissa ikäryhmissä labiaalistuneet muodot ovat säilyneet paremmin kuin diftongiutumisen jälkitavujen *aa*:ssa ja *ää*:ssä. Tässä aineistossa tilanne näyttää olevan päinvastoin, joskin prosentuaaliset osuudet ovat melko lähellä toisiaan. Ero on kaikissa ryhmissä alle kuusi prosenttiyksikköä. Mielenkiintoinen on myös Liisa Mustanojan (2001: 20) havainto Etelä-Pohjanmaalta, kauhavalalaisten puhetekielestä, jossa labiaalistuminen oli viidestä tutkitusta piirteestä parhaiten säilynyt. Vaikka savolaisilta labiaalistumat ovat katoamassa, eteläpohjalaisilla ne ovat voimissaan.

Seuraavaan luetteloon olen koonnut sanat, joissa *e:n* labiaalistumista ilmenee.

			Yht.	
<i>tul(l)ee</i>	66	<i>tulloo</i>	19	85
<i>men(n)ee</i>	17	<i>männee~ männöö</i>	13	30
<i>pääsee</i>	16	<i>piäsöö</i>	0	16
<i>tek(k)ee</i>	16	<i>tekköö</i>	0	16
<i>lähtee</i>	7	<i>lähtöö</i>	3	10
<i>näkkee</i>	4	<i>näkköö</i>	1	5

Suosituimmat *e*-vartaloiset verbit ovat samoja kuin vuonna 1991, joskin *pääsee* ja *lähtee* ovat vaihtaneet viiden kärjessä paikkaa (Heikkinen 1992: 75). Listassa mainittujen lisäksi lapinlahtelaiset käyttävät jonkin verran *ele*-johtimisia verbejä, kuten *aattelo*, *asustellee*, *elelee*, *havittellee* ja *vaihtelee*. Muita käytettyjä verbejä ovat mm. *itkee*, *katkasee*, *karisoo*, *kuulee*, *lukee*, *purree*, *tuntee* ja *vähenee*. Heikkisen (1992: 76) aineistossa suurin osa *e*-vartaloisista verbeistä on geminoitunut. Varsinkin kaikki yleisgeminoituvat verbit ovat aina geminoituneet. Yleiskielisyyttä tavoiteltaessa ensisijaisesti kontrolloituvat kvalitatiiviset piirteet, kuten juuri labiaalistuminen ja diftongiutumisen, mutta kvantitatiiviset piirteet, kuten geminaatio, jäävät huomiotta (Palander 1987b: 42). Tässäkin aineistossa geminaatio on vielä melko yleistä, mutta jonkin verran täysin yleiskielisiä muotojakin esiintyy:

jos mä laitan ne vaikka piiloon se löytää ne ja sitte, menee pilallek koko homma.
(LN-88)

minä oon, Lapillahella töissä, töissä tuota yrityksessä joka tekee, just tämmösiä muummuassa, [kopauttaa vieressä olevan vaatekaapin päällystä] eli keittiökaapistoje 'ovi(a). (TM-58)

Palanderin (1987b: 38) mukaan labialisoituminen on yleisempää kauempana sanassa kuin toisessa tavussa. Lapinlahtelaisilla 20 kolmitavuisesta sanasta viidessä toteutuu labialisaatio:

no se ottaa joskus aina rosvoja kiinnij ja väri-, välillä avaruuvessa seikkäelo ja.
(LM-92)

silleen ne piikit siihen tehtyj ja muuta että se mua, karisoo siitä pöjkkäe että,- -
(NM-80)

*helepompoo se oli niin ku, [rykäisee] nyt **aatteloo** omi(a) lapsi(aaj ja omat lapset nii kyllä minusta se ol semmosta- - (TN-57)*

*että äärimmäisen tunnollinen kyllä. että ihav vähä, lii(annii [nauraa] sev (verra) nyt **aattelloo**. (TN-57)*

*kyllä se niin ku aika paljo **saneloo** että se, jatkuvuus on, niin kun taattu. (TM-50)*

*mitä ne nuo vasikat **tarvihtoo** ja nuor karja. (TM-50)*

Nämä kaikki tapaukset ovat yksilöillä, joilla muutenkin labiaalistumisprosentti on korkea. Lisäksi kolmitavuisten sanojen määrä on niin vähäinen, ettei Palanderin väitettä voi sen enempää kumota kuin todistaa oikeaksikaan tässä aineistossa.

2.8. Švaavokaali

Švaa- eli välivokaali on tyypillinen savolais- ja pohjalaismurteiden piirre. Savolaismurteissa se esiintyy painollisen tavun lyhyttä vokaalia seuraavissa hetero-organisisissa konsonanttiyhtymissä *lk(k)*, *lp(p)*, *lm*, *lv*, *lh* sekä *nh*. Tosin viimeksi mainitussa tapauksessa švaan esiintymisalue on tavallista suppeampi. Yleensä švaavokaali on sama kuin välikonsonanttia edeltävä vokaali (*kylmä*), mutta Etelä-Savossa švaa on astetta väljempi vokaali. *i:n*, *u:n* ja *y:n* sijasta käytetään siis *e:tä*, *o:ta* ja *ö:tä* (*kylömä*). (Kettunen 1940a: kartat 199 ja 200, 1940b: 352.) *lj*-yhtymässä švaata ei yleensä esiinny, sillä liudennus lähentää *l:n* ja *j:n* lähes homorganisen veroisiksi (Kettunen 1940b: 352). Poikkeuksia kuitenkin on, mutta ne keskittyvät savolaismurteissa yleensä tiettyihin sanoihin, kuten *hilijoo* ja *vilijaa* (Räisänen 1972: 324 alav.; Mielikäinen 1994: 226). Esimerkiksi Huttunen (1981: 77) on havainnut, että Keitelelen koululaisilla 59,2 % *lj*-yhtymistä on švaallisia. Tosin kaikki tapaukset ovat sanapesyeestä *hiljanen*. Samassa sanassa švaata on tavattu nykypuhekielessä myös muutamalla vieremäläisellä koululaisella (Makkonen 1997a: 69). Lapinlahden aineistossa on yksi tapaus, jossa švaa on juuri *lj*-yhtymässä:

*jotennii ei mua see sisäoppilaitos sillon niin ku, miteṛkääv väivannu että olin semmmone, **hilijanej** ja tämmöne että minä siihe sittes soppeawuiṛn kuitennii kaikesta ikävistä, kotiäkävistä huolimatta että. (TN-55)*

Tämä tapaus esiintyy TN-55:llä, kun hän kertoo opiskelustaan Kalajoen kotiteollisuuskoulussa. Ehkäpä Pohjanmaalla vietetystä ajasta kertominen aktivoi siellä yleisen murremuodon esiin, sillä ensimmäisten kouluvuosien muistelemisessa esiintyy švaaton muoto samasta sanasta.

SK: Minkälaine oppilas sinä olit?

semmonen,. mitenkä minä sanosi, hiljanej ja, aika tunnollinej ja, en sitteh huippulahjakas siitä huolimatta että minä en, osannus sitä,. luwiη kyllä sillai mutta en osannu ajatukseη kans kaikkee lukkee,--

Taulukosta 23 käyvät ilmi lapinlahtelaisten švaallisten ja švaattomien tapausten absoluuttiset frekvenssit sekä prosentuaaliset osuudet. Mukaan olen laskenut myös erisnimet, kuten *Iisalmi* ja *Valmet*, jotka esiintyvät aineistossa myös švaallisina. En ole erotellut ylilyhyitä švaavokaaleja erikseen, sillä niitä on aineistossa vain muutama.

Taulukko 23. Švaavokaali

Haastateltava	Švaa		Ei švaata		Yhteensä
	f	%	f	%	
LM-92	16	94,1	1	5,9	17
LN-89a	-	0,0	36	100,0	36
LN-89b	11	44,0	14	56,0	25
LN-88	-	0,0	36	100,0	36
LM-88	2	5,6	34	94,4	36
L yht.	29	19,3	121	80,7	150
NN-81	-	0,0	61	100,0	61
NM-81	5	11,4	39	88,6	44
NN-80	4	12,9	27	87,1	31
NM-80	34	94,4	2	5,6	36
NN-79	32	64,0	18	36,0	50
N yht.	75	33,8	147	66,2	222
TM-58	71	88,8	9	11,2	80
TN-57	53	100,0	-	0,0	53
TN-55	49	92,5	4	7,5	53
TM-51	57	95,0	3	5,0	60
TM-50	41	95,3	2	4,7	43
T yht.	271	93,8	18	6,2	289
Kaikki yht.	375	56,7	286	43,3	661

Švaavokaalin käytön voidaan sanoa olevan lapinlahtelaisilla kytköksissä ikään. Mitä nuorempi ikäryhmä on kyseessä, sitä vähemmän švaata käytetään. Yksilöiden väliset erot ovat kuitenkin suuret. Lasten ryhmässä kahdella ja nuorten ryhmässä yhdellä ei esiinny švaavokaalia lainkaan, mutta kummassakin ryhmässä on myös yksilöt, joilla švaan osuus on lähes 95 %.

Taulukkoon 24 olen koonnut kunkin ikäryhmän murteellisten muotojen prosentuaaliset osuudet vuosilta 1991 ja 2000 (vuoden 1991 luvut ks. Heikkinen 1992: 100.)

Taulukko 24. Švaavokaalin prosenttiosuudet vuosina 1991 ja 2000

	1991		2000
		19,3 %	Lapset
Koululaiset	34,6 %	33,8 %	Nuoret
Työikäiset	90,9 %	93,8 %	Työikäiset
Eläkeläiset	90,9 %		

Työikäisten ryhmän murteellisuus tässä piirteessä on pysynyt lähes samana. Myöskään nuorten kieli ei ole yhdeksässä vuodessa tässä suhteessa muuttunut. Sen sijaan vuonna 2000 käyttävät lapset švaata lähes puolta vähemmän kuin ikätoverinsa kymmenisen vuotta aiemmin.

Taulukkoon 25 olen koonnut nuorten ryhmän švaavokaaliesiintymät yksilöittäin vuosina 1991 ja 2000 (ks. vuoden 1991 luvut Heikkinen 1992: 100). Kyseessä on siis samojen idiolektien vertailu.

Taulukko 25. Švaavokaalin prosentuaaliset osuudet nuorten puhekielessä yksilöittäin tarkasteltuna vuosina 1991 ja 2000

	1991		2000
KN-81	2,8 %	0,0 %	NN-81
KM-81	56,2 %	11,4 %	NM-81
KN-80	0,0 %	12,9 %	NN-80
KM-80	80,0 %	94,4 %	NM-80
KN-79	66,7 %	64,0 %	NN-79

Yksilötasolla merkittävimmin švaavokaalin käyttö on muuttunut NM-81:llä, jolla se on vähentynyt lähes 45 prosenttiyksikköä. Toisaalta taas NN-80 on vuonna 1991 ollut täysin yleiskielisellä kannalla, mutta nyt lähes 13 % tapauksista on murteellisesti

švaallisia. Myös NM-80:llä švaan käyttö on lisääntynyt lähes yksinomaiseksi 80 %:sta 94,4 %:iin.

Švaavokaali on monissa tutkimuksissa osoittautunut leimalliseksi miesten murrepiirteeksi, jota naiset sekä usein myös nuoret karttavat (ks. esim. Silvennoinen 1980a: 119—120; Nuolijärvi 1986: 63—66; Jokinen-Jäppinen 1987: 79). Lisäksi švaan käyttö on kaupungissa vähäisempää kuin maaseudulla. Ilmiö on sama sekä pohjalais-että savolaismurteissa. (Pinola 1997: 60—63.) Maaseudulla švaa säilyy sukupuolesta riippumatta, mutta muualle muutettaessa se häviää helpommin naisilta. Esimerkiksi eteläpohjalaisilla koululaisilla ei švaan käytössä ollut juuri eroa sukupuolten välillä, mutta Jyväskylään muuttaneilla naisopiskelijoilla oli švaata puolta vähemmän kuin miesopiskelijoilla (Järvi 1981: 70—71; Mielikäinen 1988: 100.) On siis luonnollista, etteivät Heikkisen (1992: 102) tulokset ja omat tulokseni tue yleiskäsitystä, että naiset olisivat johdonmukaisesti miehiä yleiskielisempiä. Tässä aineistossa tosin lasten ja nuorten ryhmässä yli 90-prosenttisesti švaata käyttävät yksilöt ovat poikia ja lasten ryhmän tytöistä kaksi sekä yksi nuorten ryhmän tyttö ovat sataprosenttisesti yleiskielisiä, mutta toisaalta taas esimerkiksi työikäisten ryhmän yleiskielisin kielenopas on mies ja murteellisin nainen.

Taulukosta 26 käyvät ilmi švaan esiintymät eri äänneympäristöissä. Mukana ovat sekä absoluuttiset frekvenssit että prosentuaaliset osuudet. *nh*-yhtymän sanat ovat kaikki *vanha*-sanoja sekä sen johdoksia, kuten *vanhemmat*, *vanhukset*, ja yhdyssanoja, kuten *vanhainkoti* ja *vanhojentanssit*.

Taulukko 26. Švaavokaalit eri äänneympäristöissä

Yhtymä	Švaa		Ei švaata		Yht.
	f	%	f	%	
<i>lk(k)</i>	133	55,4	107	44,6	240
<i>lm</i>	130	58,6	92	41,4	222
<i>lv</i>	42	60,0	28	40,0	70
<i>nh</i>	50	59,5	34	40,5	84
<i>lp(p)</i>	20	44,4	25	55,6	45
Yht.	375	56,7	286	43,3	661

Parhaiten švaavokaali on säilynyt *lv*- ja *nh*-yhtymissä, joissa murteellisten muotojen osuus on 60 %. Eniten yleiskielisiä muotoja käytetään *lp(p)*-yhtymässä, jonka murteellisuus on 44,4 %. *lk(k)*- ja *lm*-yhtymien murteellisuusprosentit sijoittuvat tähän väliin, 55 %:n tuntumaan. Äänneympäristön vaikutus švaavokaalin esiintymiseen ei ole

kymmenessä vuodessa juuri muuttunut. Heikkisenkin aineistossa suurimmat murteellisuusprosentit olivat *lv*-yhtymässä (87,1 %) ja pienimmät *lp(p)*-yhtymässä (54,5 %). Sen sijaan *nh*-yhtymä oli tuolloin toiseksi yleiskielisin (murteellisten varianttien osuus 70,3 %), kun se nyt on toiseksi murteellisin. Tosin murteellisuusprosentti jää silti viimekertaista alhaisemmaksi, 59,5:een. (Heikkinen 1992: 103.)

Viimeaikaisissa tutkimuksissa on havaittu *nh*-yhtymän švaan vähäistä ekspansiivisuutta varsinkin nuorten kielessä. Tällaisia tuloksia on saatu mm. Yli-Iistä ja Kajaanista. Näissä tutkimuksissa on havaittu, että švaata käyttävät eläkeläiset ja nuoret, mutta työikäisten kielessä se on vähäisempää. Liperin nuorten ja työikäisten kielessä on havaittu švaata *vanha*-sanassa, joka vanhastaan on ollut seudulla švaaton. (Pinola 1997: 64.) Seuraavassa esimerkkejä lapinlahtelaisten *vanha*-sanojen esiintymistä:

kuustoista täyttääpi nyt, syksyllä ni, se, vanahempi. (LM-92)

Ilkan [isoveli] synttäreilles serkut pääsee tosi usei, mut ei minun synttäreillek kuk koulutki alkaa, ja ne on niiv vanhoja jo että [naurahtaa] tietää että tuleeko ne enää sitte. (LN-88)

sitte se kesäkahvila oli niiη kut tehty vanhaal lattoo että se niiη kuh hämäs aika paljo ihmisiä. (NN-79)

ukki niiη kuv vanahempinneen tuli asumaa siihem Martikkallaan tosi(aan sieltä, Kajaanista, - - (NN-79)

minu(a ei oikeeh hirveestik kiinnostanus se maaviljely. koska, tässäki oli vanahat rakennukset ja kaikki ois pitäny uusata (TM-51)

lv-yhtymän suuritaajuisin sana on *talvi*, josta on 17 murteellista ja 27 yleiskielistä esiintymää. Työikäisten ryhmässä švaalliset muodot ovat yksinomaisia, kun taas lasten ja nuorten ryhmässä on yhteensä vain kolme murteellista varianttia.

sillä aina ajelen tuola talvellakkiit tuossa jäällä aina ja, tässä saarella oikeestaa. (LM-88)

SK: Onko teillä siellä ollu sittej jotakit turnauksia muita vastaan tai?
no, talaventaittajaisissa, om mutta ei myö ollap pelattuv vielä. (LM-92)

jäärata(auto kasattiin, purettii osiks ja pistettiin, rallikun-, rallikuntoo sit siinä meni pari talvee EttÄ. (NM-81)

SK: Missä tässä oli tanssipaikkoja sitte?

*no tässä ol tuolla Hoŋkaharjulla tästähä eijook ku, monta kilometriä, vajjoo viis kilometriä, sinnet tuonne Iisalameem päej ja sit ol Nerkoolla ol **talavella** ja, missäs tässä nyt olkkaa - - (TN-57)*

*- - niij kut tiälä jouvuin tekemään kaikki nämä peltohommat ja, sitten, **talave** alla, niitä heinäajuhommiä ja tämmösiä. (TM-50)*

Muita *lv*-yhtymän sisältäviä sanoja lapinlahtelaisten puheessa ovat *valvoa* ~ *valavoa*, *selvä* ~ *selevä* (myös johdokset *selevityä* ja *selevittää*) ja *palvelu* ~ *palavelu*. Kahden miespuolisen informantin puheessa vilahtavat lisäksi maatalon töistä kerrottaessa *kylyvöhommat* ja *kylyvykonneet*.

Seuraavaan asetelmaan olen koonnut lapinlahtelaisten puheessa taajimmin esiintyvät *lm*-yhtymän sisältävät sanat. *Iisalmi*-paikannimi sisältää myös muut *salmi*-loppuiset paikannimet *Peltosalmi* ja *Virtasalmi*. *ilma*-sanoihin olen laskenut myös saman sanapesyeen sanat *ilimaantua*, *il(i)meisesti*, *ilmotus*, *il(i)motella* ja *ilmottautua*.

<i>kolme</i>	41	<i>kolome</i>	74	yht.	115
<i>Iisalmi</i>	23	<i>Iisalami</i>	31	yht.	54
<i>ilma-</i>	12	<i>ilima-</i>	10	yht.	22
<i>valmis</i>	3	<i>valamis</i>	7	yht.	10

Näiden lisäksi yksittäisiä esiintymiä on sanoilla *helma* ~ *helema*, *helemikuu*, *Valmet* ~ *Valamet*, *kylmä* ~ *kylymä*, *kuluma* ja *maailma*. Työikäisillä švaalliset muodot ovat *lm*-yhtymässä vallitsevia. Vain TM-51:llä on yksi *Iisalmessa* ja TM-58:llä *Valmetti*.

*no meillä on, rivitalotyömaata oŋ kaks toine o **Iisalmessa** toine ol Lapillahella ja, minä oon tällä hetkellä **Iisalamessa** ollu että se on, öö minu osalta meleko lopuillaa - - (TM-51)*

NN-79:llä švaavokaalin käyttö *Iisalmi*-nimessä vaihtelee puheenaiheen mukaan.

*hän on tuolla **Iisalamessa** nii semmosella kum Profail, firmassa niij kut töissä elikkä tekkee ampulansseja siellä.*

*että nyt meillä oikeestaa alkaa nämä tämmös-, tämmöset sairaalajaksot ja muut että, nyt menen sitte **Iisalme'** 'aluessairaalalle ja, - -*

SK: Kävittekö sittev vielä kavereitten kansa illalla juhlimassa?
*käytti illalla sittek käyti- **Iisalamessa** oltiij ja, semmosta iha, perinteistä*

Pelkkänä kaupunginnimenä ja käyntipaikkana on *Iisalami*, mutta kun puhutaan laitoksesta, kyseessä onkin yleiskielisesti *Iisalmen aluesairaala*.

Mielenkiintoinen on myös NM-81:n *Iisalmi*-nimen käyttö. Kolmen yleiskielisen tapauksen lisäksi on yksi murteellinen variantti.

SK: Mistä tämä ampumisharrastus on saanu alakusa?
*just eilissä iltana kävin tuossa **radalla, Iisalamessa** ja,--*

*sillee ov vähä harjala laskeek kustannuksi@ sittev vielä autolla tästä on, kolmekymmentäkol-, kolkytäviis kilometriä, sinner **raalle, Iisalmeen**, et tuota siinä tulee aika lailla kilometriä kus sinä illassaaη käyt semmonen, no, kolme kertaa viikossa käyn, kahesti **Iisalmessa** ja kerran, Lapillahella.*

Esimerkit liittyvät NM-81:n rata-ammuntaharrastukseen. Ensimmäisessä esimerkissä puhuja valitsee yleiskielisen *radalla* ja švaavokaalisen *Iisalamessa*. Ehkä yleiskielinen *radalla* kuulostaa puhujan itsensä korvaan liian viralliselta, joten hän valitsee seuraavaan sanaan murteellisen muodon. Seuraavan kerran informantti valitsee *d:ttömän* muodon *rata*-sanana heikosta asteesta ja palaa *Iisalmi*-nimessä hänelle tyypillisempään yleiskielen muotoon.

lk(k)-yhtymän sanoja oli lukumääräisesti eniten. Seuraavaan olen koonnut taajimmin esiintyvät sanat.

<i>melkein</i>	20	<i>melekein</i>	29	yht.	49
<i>alkaa</i>	19	<i>alakaa</i>	21	yht.	40
<i>jälkeen</i>	12	<i>jäläkeen</i>	25	yht.	37
<i>ulko</i>	7	<i>uluko</i>	7	yht.	14
<i>kulkee</i>	3	<i>kulukee</i>	6	yht.	9

Näiden lisäksi yksittäisiä tapauksia oli seuraavissa sanoissa: *elkää, olkaa ~ olokaa, tulko, halakoo, ilkee, ilikeys, Ilkka, jalka ~ jalaka, kelekka, palkinto ~ palakinto, palkkio, palakata, pelkäsi, pelko, pelkkä, pelkästään, pilkki- ~ pilikki-, Pilikkajärvi, polkee ~ polokee, polku ~ poloku, polokka, pulkka, selekä, sulkee, talkoot, telkkari, tolokku, tulukita, valakee, valkonen, Valakeinen [hotellin nimi] ja vilikas.*

Suurtaajuisissa sanoissa puhujat käyttävät melko johdonmukaisesti joko murteellisia tai yleiskielisiä variantteja. Seuraavassa muutamia esimerkkejä *lk(k)*-yhtymästä.

oliks se pari viikkoo vai viikkoko siinä oli aikaa vaa et se koulu niij ku alko—et se alko ensmäinem päivä ja - - (NN-81)

*no sitte yllesät tulloo tõiner rehunteko justiisa, hëinänteoj **jäläkkeej** ja, **sej jäläkkeem** puintityöt että.(NM-80)*

*no empä minä jatkanus sillai että ku, nämä peruskoulut ja kansaläiskouluj ja, no sitteppä se **melekeen** näihin työhommii on siirrytty (TM-50)*

SK: No onko sulla vielä jotakim muita sitte, harrastuksia?

*mm no, [rykäisee] no musiikin kuuntelu ja, ja s-, **ulkona** pyöräilej ja kaikkee tämmöstä. (NM-89a)*

lp(p)-yhtymän yleisin sana oli *helppo* ~ *heleppo*, josta oli 13 yleiskielistä ja 14 välivokaalillista muotoa. Kuten muissakin äänneympäristöissä, myös tässä työikäiset suosivat murteellisia ja nuoret ja lapset yleiskielisiä muotoja. Muita käytettyjä *lp(p)*-sanoja ovat *kilpa-* ~ *kilipa-*, *kylypee*, *pölpätän*, *toloppa*, *vilipitön* ja *ylypee*.

2.9. Muita piirteitä

2.9.1. *saap(i)* – preesensin yksikön 3. persoonan verbimuodot

Vahva-asteinen preesensin *pi*-tunnus on keskeisten savolaismurteiden piirre, joka esiintyy lähinnä yksitavuisissa vartalotyypeissä (*saapi*, *käypi*) sekä kolmi- ja useampitavuisissa *oi*, *öi* -vartaloissa (*haravoipi*). (Rapola 1966: 171; Kettunen 1940a: 4.)

Lapinlahtelaisilla kyseisiä preesensin yksikön 3. muotoja on vähän. TM-51:llä ei ole yhtään tapausta, ja LN-89b:llä niitä on eniten, 10 tapausta. Haastatteluissa käsitellään yleensä menneen ajan tapahtumia, joten preesensin käyttö jää vähäiseksi ja nekin vähät tapaukset ovat usein ensimmäisissä persoonissa. Saman havainnon on tehnyt myös Heikkinen (1992: 153). Seuraavaan asetelmaan olen koonnut haastateltavien preesensin yksikön 3. persoonan frekvenssit sanoittain.

	<i>saapi/suap(i)</i>	<i>saa</i>	<i>käypi</i>	<i>käy</i>	<i>jiäpi jää</i>	
LM-92	1	-	3	-	-	-
LN-89a	-	1	-	-	-	-
LN-89b	2	3	5	-	-	-
LN-88	-	2	-	-	-	-
LM-88	-	6	-	-	-	-
NN-81	-	3	-	-	-	-
NM-81	-	4	-	-	-	-
NN-80	1	-	-	-	1	1
NM-80	2	-	-	-	1	-
NN-79	1	-	-	-	-	-
TM-58	-	1	-	1	-	-
TN-57	1	-	-	-	1	-
TN-55	1	-	-	-	-	-
TM-51	-	-	-	-	-	-
TM-50	1	-	-	-	-	-
Yht.	10	20	8	1	3	1

Asetelmassa mainittujen sanojen lisäksi muita yksitavuisia preesensin muotoja ovat *tuopi*, *viepi* ja *syö* (2 esiintymää). Kaikista yksitavuisista sanoista siis 23:ssa on *pi* ja 24 on tunnuksettomia. Kuten Heikkiselläkin (1992:153) yleisin on *saada*-verbi. Tosin tuolloin 26 tapauksesta 22 oli murteellisia, mutta nyt kaksi kolmasosaa on yleiskielisiä. Asetelman sanoista ainoastaan *saada*-verbissä yleiskieliset muodot ovat yleisempiä kuin murteelliset. Tähän vaikuttanee se, että *saa* on muutoinkin yleiskielinen asu verrattuna diftongiutuneeseen *suap(i)*-varianttiin. *pi*-tunnukselliset *saada*-verbit jakaantuvat seuraavasti:

<i>saapi</i>	3
<i>suapi</i>	4
<i>suap</i>	3

Lasten ryhmän tyttö sekä nuorten ryhmän vanhempi tyttö käyttävät diftongiutumaton varianttia *saapi*. Lasten ryhmän pojalla ja muilla nuorilla taas on diftongiutunut *suapi* ja työikäisillä *i*:tön *suap*. Heikkisen (1992: 153) mukaan *suap*-tyyppi on yleinen vanhimmalla eli eläkeläisryhmällä, mutta nuoremmilla on vain muutama esiintymä. Kettusen kartan (1940a: 4) mukaan Lapinlahti kuuluu vanhastaan *i*:ttömään *suap*-varianttien alueeseen. Tässä aineistossa työikäisillä on vain yksi *saada*-verbi kullakin, joten *suap*-tyypin yleisyydestä ei voida sanoa mitään. Seuraavassa esimerkkejä työikäisiltä.

ja näehän se on tietysti, lämpö ja vettä suap ni. (TM-50)

tää Räihäm Paavo, se o- siihe aikaa hää veti sitä [= tanhuporukkaa] että, näillä kulumilla että hän ol varmaa ihan, vuosikymmeniä sitä suap sannoo että tehny että nyt hä sitte ol lopettana jo (että). (TN-55)

Yleensä haastateltavat käyttävät yksinomaan joko *pi*-tunnusta tai tunnuksettomia muotoja. Poikkeuksen tekevät yksi lasten ja yksi nuorten ryhmän tyttö. LN-89b:llä on kahdesti *saapi*, ja sen lisäksi kolme kertaa pelkkä *saa* ja kerran *syö*. NN-80:llä taas on kerran *jiäpi* ja kerran *jää*. Yleiskielisiä muotoja haastateltavat käyttävät vasta haastattelun loppupuolella.

SK: Onko teillä ollut niistä [= naamiaisasuista] sitte joku kilpailu tai,?
on, aina saa, paras saa palkinnon—tänä vuonna sai, meijän koulu avustaja Katja, se oli ampiaine [naurahtaa], sai se, palakinnon että se on aina joku konvehtirasi(a tai tämmönej jotaki, herkkuja, saapi. (LN-89b)

nyt em päässyt tuohon kouluu, mihiñkä hain, nim pittää nyt, soitella ja kahtoop perruutuspaikkoja jos jiäpi, nii sitted sinne (NN-80)

se [= kirjan päähenkilö] kuiteñkiin niiñ ku, ihastuu siihe Afrikkaaj ja, mennee sitted sinnet takaSI, jää auttamaan niitä, käjikki(a hädä(alasi(a ihmisiä. (NN-80)

Yksitavuisten verbien lisäksi kahdella lasten ryhmän informantilla esiintyvät seuraavat muodot:

LM-92 *tulloopi, täyttääpi*

LN-89b *hakkeepi, menneepi, tiskaapi, hyppiipi*

Nämä informantit käyttävät *pi*-tunnusta produktiivisesti liittäen sen myös painottomaan tavuun. Kettusen (1940b: 16) mukaan tällaisia poikkeuksellisia analogisia muotoja on tavattu pohjoisessa (esimerkiksi Tornionjoen murteessa) alueilla, joissa *pi* on säilyttänyt *i*:nsä. Myös Seija Makkonen (1997a: 77) on havainnut vieremäläisillä nuorilla *menneepi*-muotoja.

SK: Minkä ikäsiä ne sinuv veljet o?

no, neljä-, -töjista täytti nyt se, töjneñ ja sitte, kuustöjista täyttääpi nyt, syksyllä ni, se, vanahempi. (LM-92)

tiskaamista minu ei tarviik ku^t tuo mummo niij ku, yllesät tiskaapi. (LN-89b)

Helsinkiin muuttaneilla savolaisilla *pi*-tunnus kuuluu niihin piirteisiin, joita kaupunkikielessä ei käytetä, mutta jotka joillakin saattavat ilmestyä puheeseen kotiseudulla lomailtaessa (Nuolijärvi 1986: 251). *pi*-tunnusta pidetään siis leimaavana murteellisuutena. Tässä valossa on mielenkiintoista huomata, että parilla lapsella piirre on jopa produktiivinen.

2.9.2. *anta(nu)nna* – aktiivin 2. partisiipin essiivi

Savolaismurteiden passiivityyppi *anta(nu)nna* on luokiteltu häviäväksi murrepiirteeksi. Esimerkiksi Heikkisen (1992: 147) aineistossa näitä essiivipartisiippeja oli vain eläkeläisillä. Heillä piirre tosin oli vielä melko elinvoimainen: murteellisten muotojen osuus koko ryhmässä oli 42,7 %. Toisin on Helsinkiin muuttaneilla savolaisilla, joilla essiivipartisiipit ovat harvinaisia (Nuolijärvi 1986: 68). Tosin on huomattava, ettei essiivipartisiippi ole missään murteessa ollut yksinomainen (ks. esim. Kettunen 1940a: kartat 32 ja 105). Kuitenkin tämän taustatiedon pohjalta voisi olettaa, ettei lapinlahtelaisilla vuonna 2000 ole enää yhtään essiivipartisiippia. Kuitenkin niitä on koko otoksessa yhteensä 11 tapaus, joista yhdeksän on työikäisten ryhmässä. Lisäksi sekä lasten että nuorten ryhmän murteellisimmalla pojalla on kummallakin yksi esiintymä. Seuraavassa yksi esimerkki jokaiselta essiivipartisiipin käyttäjältä.

SK: Montako oppilasta teitä on siellä?

no nyt, enn ~ook kyllä laskenna, montako meillet tulloopi. (LM-92)

isä osti sen [=kuorma-auton] se ol tuota, jonniik kylä-, -kaapalla ollu ennen nii, sitt ~ol se kaappa lopettanna sen taki(a) oli sitte se, myynnissä ni. (NM-80)

en varmaan tiiä missä, missä että mite ηkā sinne ois osanna tai ku, velje η kyyällä mäntii (TN-55)

nii se äæt ol sanonna että ku o ollu niij heleppoo että kul lähti minnet tahhaan nii äe-, äena viihyin. (TN-57)

èi siitä àinakaam mittää, pahempi(a) traumaaja oom molemmi- kummi ηkaam puolij jännä. (TM-58)

Mielenkiintoisin huomio essiivipartisiipeista on se, että niitä on eniten nuorimmalla työikäisten ryhmän miehellä, joka muissa piirteissä on ryhmän ja joskus jopa koko aineiston yleiskielisimpiä. Yllä olevan esimerkin lisäksi hänellä esiintyvät muodot *pyörinä*, *kiinnostanna* ja *tarvinna*. Nuolijärvelläkin (1986: 68) on Helsinkiin muuttaneissa savolaismiehissä kaksi sellaista, joilla essiivipartisiippi on säilynyt muita paremmin, mutta jotka muuten eivät ole kovinkaan murteellisia. Työikäisten ryhmän naisilla on kummallakin kaksi essiivipartisiippiä.

2.9.3. Translatiivin päätte

Savolaismurteille on tyypillistä *i:n* loppuheitto translatiivissa (*suureks*) (Kettunen 1940a: kartta 176). Tästä aineistosta löytyi muutama mielenkiintoinen tapaus, jossa translatiivista oli *i:n* lisäksi kadonnut myös *k*. Tämä *ks > s* -muutos esiintyy kahdella ryhmänsä murteellisimpiin kuuluvalla informantilla.

sitte ois vielä mahollisuus että jos neljä vuotta vielä jaksas niim piäsis akrolokis.
(NM-80)

et siihen nähe et helepompoo sillaiv väikka, väikka sillo ihan tarpees väikeeta
[nauraa], *itellek ku oli ite, (et tuota).* (TN-55)

sitä sanottiiv vähän, tuota nitro-, -diskossiik ku se enempi vanahe-, vanahemppoo
kävi ja, sittet tuota,. (TN-55)

et sillo oli niiη ku ohjelmajuttu(a) ja sitte lopuks tanssi(a) mut kyllä se yllesä oli
ihan sitä tanssi-, -juttu(a) suurimmas osas. (TN-55)

Tällainen ilmiö on ilmeisesti melko harvinainen, mutta Kettunen mainitsee tavanneensa sellaisen Sonkajärveltä ja Rytönen mm. Kiuruvedeltä, Maaningalta, Rautavaaralta ja Virtasalmelta. Rytöksen mukaan samanlaista muutosta esiintyy myös joissain ruotsalaisissa lainasanoissa. (Kettunen 1930: 144; Rytönen 1935: 259.) Uudempia havaintoja samasta ilmiöstä on tehnyt Palander Savonrannalta, Punkaharjulta, Enonkoskelta ja Kesälahdelta. Rytönen on maininnut, että *ks > s* -muutos olisi lähtöisin sellaisista muodoista, jotka edeltävät klusiililla alkavaa sanaa. Palander toteaa, että hänen aineistossaan *s*-päätettä voi esiintyä missä asemassa tahansa. (Rytönen

1935: 260; Palander 1996: 326.) Tämän aineiston vähälukuiset esimerkit tukevat Palanderin havaintoja.

3. Nykypuhekielen piirteet

3.1. Vaihtelu *minä* : *minu-* ~ *mä* : *mu-*

Suuritaajuisissa persoonapronomineissa pikapuhemuodot, *mä*, *sä* ~ *mu-*, *su-*, ovat jo laajalle levinneitä nykypuhekielessä yleistyviä murrepiirteitä. Pitkien ja pikapuhemuotojen vaihtelua on sekä itä- että länsimurteissa, ja lyhyet asut ovat tällöin pitempien muotojen painottomia variantteja. (Kettunen 1940a: kartta 112, 1940b: 204—205.) Painosuhteiden lisäksi pikapuhemuotojen käyttö on sidoksissa sijamuotoihin. Lyhyet variantit ovat eteläpohjalaisissa ja hämäläismurteissa mahdollisia kaikissa sijoissa, kun taas itämurteiden itäosissa ne ovat mahdollisia vain ulkopaikallissijoissa (*mulla*, *multa*, *mulle*). Läntiset savolaismurteet, keski- ja pohjoispohjalaiset murteet edustavat eräänlaista välityyppiä, jossa pikapuhemuodot ovat mahdollisia kaikissa muissa paitsi sisäpaikallissijoissa (*mussa*, *musta*, *muhun*). (Mielikäinen 1991: 14—15.)

Lapinlahtelaisilla *minä*-pronominin käyttö vaihtelee yksilöittäin paljon. Nuorten ryhmän vanhemmalla pojalla on vain kahdeksan esiintymää, kun taas nuorten ryhmän nuorimmalla tytöllä on 121 esiintymää. Taulukkoon 27 olen laskenut nominatiivimuotojen *minä* ~ *mä(ä)* -vaihtelun. Viimeiseen sarakkeeseen olen laskenut *mää*-varianttien prosentuaalisen osuuden kaikista *mä(ä)*-muodoista niiltä informanteilta, joilla vaihtelua esiintyy. Mielikäisen mukaan pitkävokaalinen *mää* on tyypillisin lounaismurteissa ja osassa keskipohjalaismurteita. Kumpiakin muotoja on käytössä hämäläismurteissa, ja lyhytvokaalista *mä*-varianttia tavataan keskisuomalaisissa ja eteläpohjalaisissa murteissa. Lyhytvokaalisten muotojen käyttö itämurteissa jää linjan Suonenjoki—Mikkeli—Virolahti länsipuolelle. (Mielikäinen 1991: 16—17.) Taulukossa 27 ovat mukana myös yksikön toisen persoonan muodot, joita aineistossa on yhteensä 10. Ne kaikki ovat muodossa *sinä*.

Taulukko 27. Vaihtelu *minä* ~ *mä(ä)* nominatiivissa

Haastateltava	<i>minä</i>		<i>mä(ä)-</i>		Yht. f	<i>mää</i> -varianttien osuus %
	f	%	f	%		
LM-92	23	100,0	0	0,0	23	-
LN-89a	16	51,6	15	48,4	31	66,6
LN-89b	78	78,00	22	22,0	100	100,0
LN-88	32	49,2	33	50,8	65	9,1
LM-88	6	17,6	28	82,4	34	25,0
L yht.	155	61,3	98	38,7	253	
NN-81	17	20,2	67	79,8	84	79,8
NM-81	35	94,6	2	5,4	37	50,0
NN-80	10	90,9	1	9,1	11	0,0
NM-80	5	100,0	0	0,0	5	-
NN-79	31	100,0	0	0,0	31	-
N yht.	98	58,3	70	41,7	168	
TM-58	80	98,8	1	1,2	81	0,0
TN-57	55	98,2	1	1,8	56	0,0
TN-55	60	90,9	6	9,1	66	66,7
TM-51	52	92,9	4	7,1	56	75,0
TM-50	41	100,0	0	0,0	41	-
T yht.	288	96,0	12	4,0	300	
Kaikki yht.	541	75,0	180	25,0	721	

Tulos on odotustenmukainen sikäli, että pikapuhemuotojen käyttö on vähäisintä työikäisten ryhmässä ja suurinta lasten ryhmässä. Työikäiset ovat ryhmänä yhtenäisin, sillä kaikilla pitempi *minä*-variantti saa yli 90 %:n edustuksen. Myös nuorille pikapuhemuodot ovat melko outoja lukuun ottamatta NN-81:tä, jolla vain viidennes tapauksista on *minä*. Lasten ryhmässä on enemmän hajontaa yksilöiden välillä. Ryhmän nuorin on jälleen murteellisin, ja vanhimmat suosivat eniten pikapuhemuotoja. Mielenkiintoinen huomio on, että LM-88 ja LN-89a, joilla on lähes yhtä paljon pikapuhemuotoja, poikkeavat toisistaan kuitenkin siten, että LM-88:lla lähes kaikki ovat lyhytvokaalisia *mä*-muotoja, mutta LN-89a suosii enemmän pitkää vokaalia.

no kyllä mä muu-, muutamaṅ kultamitaliṅki aina saij ja, kyllä aika hyvi, pärjäsim mutta em mä enää oos sitte enää, OikEE, hIRvEEstIk kILpAILLU.
(LN-89a)

SK: Minkälaisen koiran sinä oisit halunnu?

noo, em mä silleen niiṅ kur rotua mä vaa halusiṅ koiran (LN-89a)

kerram piti joku muu merkki mulla piti olla että se piti, suorittaam mutta ku, niim mulla oli kitarisaleikkaus oli, ku se piti hoitaan ni mä en, ku pelkäsi että mä vilustun siellä ni sen taki a mä en, sen taki a ni, suorittanus sitä merkkiä loppuu EttÄ. (LN-88)

mä en saanum mitään, kovil lämmintä,. parasta oli että mä sai, syyäj jäätelöo kyllä (LN-88)

Kuten esimerkeistä voi havaita, pikapuhemuodon vokaalin kesto vaikuttaa siihen, miltä puhe ”kuulostaa”. Pitkävokaalinen muoto ei tunnu yhtä epämurteelliselle kuin lyhyempi *mä*.

Muissa tutkimuksissa on havaittu, että itämurteissa persoonapronominien pikapuhevariantti ei ole yhtä ekspansiivinen kuin pohjalaismurteissa. Tämä selittyy murretaustasta. Itämurteissa ovat vanhastaan olleet käytössä pikapuhemuodoista vain ulkopaikallissijat, kun taas lännessä niitä tavataan kaikissa sijoissa, myös nominatiivissa. Helsinkiin muuttaneet savolaiset käyttävät vähemmän pikapuhemuotoja kuin sinne tulleet pohjalaiset. Lisäksi on todettu naisten käyttävän pikapuhemuotoja miehiä enemmän. (Mielikäinen 1980: 132, 1991: 14—16; Nuolijärvi 1986: 170—170; Vikberg 1997: 52.) Tämän tutkimuksen otos on sen verran pieni, ettei mitään kovin yleistäviä johtopäätöksiä sukupuolten välisistä eroista tehdä. Nuorten ja työikäisten ryhmässä eniten pikapuhemuotoja suosivat ovat tosin naisia, mutta nuorten ryhmästä löytyy myös sataprosenttisesti *minä*-variantin kannalla oleva tyttö.

Suurin osa haastateltavista käyttää *mu-*, *su*-taivutusmuodoista pelkästään murteenmukaisia ulkopaikallissijoja *mulla*, *multa*, *mulle*. Haastateltavista kolme yleiskielisintä, lasten ryhmän vanhimmat informantit ja nuorten ryhmän nuorin tyttö, käyttävät pikapuheisia *mu*-variantteja *minu*-muotoja enemmän, mutta muilla pitempi muoto on yleisempi. Tyypillisimpiä ulkopaikallissijat ovat omistusrakenteissa *mulla on*. Muutamassa tapauksessa käytetään sandhiloppuheittoa: *mull ~on*.

mulla on ensistään tällä hetkellä *mull ~on*, suhteellisem pitkä matka työpaikalle, tai yleensäkki, koska minä asun täällä syrjällä ja, - - (TM-51)

no mull ~oli silloh heti kum minä alotin, ekaluokalta nii se jäi mielee, Suhosem Päivi oli *minu* opettaja (NN-79)

mulla on kaks vanhempaa siskoo. Sari opiskellee, Helsingin yliopistossa ja, Sirpa on, Joensuu yliopistossa. (NM-81)

Pitemmässä *minu*-muodossa ulkopaikallissijat ovat harvinaisempia, varsinkin työikäisillä. Suurin osa *minu*-varianteista on genetiivissä, mutta myös muita sijoja esiintyy, kuten seuraavista esimerkeistä käy ilmi.

sittem minu kaks settää nii niillä on rakennusliike (NN-80)

vanhemmat on tullu, muuttanut kolokytuus [= v. 1936], niin kun, minu, vanhemmat tähän. (TM-50)

tota mun toinen paras kaveri om minul luokalla ja toinen sitte, mennee kasille (LN-89a)

et se oli tosi(aam minusta niin helpoo ja, helppo homma. (NM-81)

Taulukkoon 28 olen koonnut ne haastateltavat, jotka käyttävät pikapuhemuotoja muissakin kuin ulkopaikallissijoissa.

Taulukko 28. Persoonapronominien pikapuhemuotojen edustus obliikvisijoittain

Haastateltava	Ulkopaikallissijat (<i>mu</i>)-lla, -lta, -lle	Sisäpaikallissijat (<i>mu</i>)ssa, -sta, -hun	Genetiivi <i>mun</i>	Partitiivi <i>mua</i>	Yht.
	f	f	f	f	f
LN-89a	6	-	2	-	8
LN-88	18	2	4	2	26
LM-88	3	-	2	-	5
NN-81	12	1	8	1	22
TN-55	6	-	2	1	9

Ulkopaikallissijojen jälkeen eniten pikapuhemuotoja näyttäisi olevan genetiivissä ja sen jälkeen partitiivissa. Juuri näissä sijoissa pikapuhemuodot ovat käytössä läntisissä savolaismurteissa (Mielikäinen 1982: 290, 1991: 14). Vähiten edustusta saavat sisäpaikallissijat, joihin pikapuhemuotoisen variantin on muuallakin havaittu tarttuvan vähiten (ks. Mielikäinen 1980: 136; Kortelainen 1999: 55). Lasten ryhmässä on odotuksenmukaisesti eniten hajontaa eri sijojen kesken.

Lopuksi olen laskenut taulukkoon 29 yleiskielisen variantin ja pikapuhemuodon edustukset obliikvisijoissa.

Taulukko 29. Vaihtelu *minu- ~ mu-*

Haastateltava	<i>minu-</i>		<i>mu-</i>		Yht.
	f	%	f	%	f
LM-92	0	0,0	4	100,0	4
LN-89a	12	60,0	8	40,0	20
LN-89b	20	95,2	1	4,8	21
LN-88	15	36,6	26	63,4	41
LM-88	0	0,0	5	100,0	5
L yht.	47	51,6	44	48,4	91
NN-81	3	12,0	22	88,0	25
NM-81	13	61,9	8	38,1	21
NN-80	8	100,0	0	0,0	8
NM-80	3	100,0	0	0,0	3
NN-79	19	59,4	13	40,6	32
N yht.	46	51,7	43	48,3	89
TM-58	19	82,6	4	17,4	23
TN-57	11	91,7	1	8,3	12
TN-55	11	55,0	9	45,0	20
TM-51	7	70,0	3	30,0	10
TM-50	7	58,3	5	41,7	12
T yht.	55	71,4	22	28,6	77
Kaikki yht.	148	57,6	109	42,4	257

Pikapuhemuotojen käyttö obliikvisijoissa on yleisempää kuin nominatiivissa. Sama on havaittavissa myös muissa itämurteissa, keski- ja pohjoispohjalaisissa murteissa ja hämäläismurteissa (Vikberg 1997: 54—56). Lapsilla ja nuorilla pikapuhemuodot saavat lähes puolet kaikista edustuksista, kun työikäiset jäävät hieman alle 30 prosenttiin.

3.2. Vaihtelu *tuo, nuo ~ toi, noi*

Pronomiasua *toi* : *to-*, *noi* tavataan Kettusen (1940a: kartta 157) mukaan lounais- ja hämäläismurteissa sekä osissa Päijät-Hämettä ja Etelä-Savon lounaisnurkassa. Mielikäisen (1991: 30—31) mukaan *toi*-variantti on hieman levinnyt Kettusen merkitsemän alueen ulkopuolelle, joskin yksinomaisena sitä tavataan vain alueen eteläosissa ja Sydän-Hämeen pohjoislaidalla.

Taulukkoon 30 on laskettu yksilöittäin ja ryhmittäin lapinlahtelaisten vaihteluedustus *tuo ~ to-* frekvenssit ja prosentuaaliset osuudet. Mukana ovat täytesanat (*tuota ~ tota*), pronominit (*tuo ~ toi*) sekä pronominaalit ja partikkelit (*tuolleen*,

tuollanen, tuommonen). Pois sen sijaan on jätetty adverbit *tuolla* ja *tuolta*, koska ne esiintyvät aina vaihtelemattomina. Oikealla olevaan sarakkeeseen olen koonnut kunkin informantin edustuksen *nuo* ~ *noi* -pronominista. Sen murteellisuutta ja nykypuhekielisyttä on tarkasteltava hieman eri tavoin kuin *tuo* ~ *to* -edustuksen, sillä varsinainen nykypuhekielinen muoto voi olla vain nominatiivissa *noi*. Sen sijaan *nuo*-pronominilla on itämurteinen taivutusmuotonsa *nuijen, nuissa* jne. Koska tapauksia on kullakin vain muutama ja joillakuilla ei yhtään, en ole laskenut tapausten tarkkoja määriä tähän, vaan käsittelen ne esimerkinomaisesti.

Taulukko 30. Vaihteluedustus *tuo-* ~ *to-* ja idiolektissa esiintyvä *nuo*-pronominin muoto

Haastateltava	<i>tuo-</i>		<i>to-</i>		Yht. f	<i>nuo : noi</i>
	f	%	f	%		
LM-92	7	100,0	0	0,0	7	-
LN-89a	27	73,0	10	27,0	37	<i>nui-</i>
LN-89b	48	82,2	10	17,2	58	<i>nuo : nui- ~ noi-</i>
LN-88	15	39,5	23	60,5	38	<i>nuo : noi-</i>
LM-88	28	75,7	9	24,3	37	<i>noi-</i>
L yht.	125	70,6	52	29,4	177	
NN-81	10	18,5	44	81,5	54	<i>nuo</i>
NM-81	52	96,3	2	3,7	54	<i>nuo : nui- ~ noi-</i>
NN-80	39	95,1	2	4,9	41	<i>nuo : nui- ~ noi-</i>
NM-80	41	93,2	3	6,8	44	<i>nuo : nui-</i>
NN-79	25	96,2	1	3,8	26	-
N yht.	167	76,3	52	23,7	219	
TM-58	62	95,4	3	4,6	65	<i>nuo : nui- ~ noi-</i>
TN-57	26	100,0	0	0,0	26	<i>nuo : nui-</i>
TN-55	29	87,9	4	12,1	33	<i>nuo : noi-</i>
TM-51	46	97,9	1	2,1	47	<i>nui- ~ noi-</i>
TM-50	58	100,0	0	0,0	58	<i>nuo : noi-</i>
T yht.	221	96,5	8	3,5	229	
Kaikki yht.	513	82,1	112	17,9	625	

Odotuksenmukaisesti nykypuhekielisiä variantteja käyttävät enemmän lapset ja nuoret kuin työikäiset. Kaikissa ryhmissä ne ovat kuitenkin jääneet alle kolmannekseen. Nuorten ja lasten ryhmien yhteisprosentteja lisäävät LN-88 ja NN-81, joiden puheessa *tommoset, tota* jne. ovat enemmistönä.

hän on töissä oli vielä viime viikon ja, nytte, tota, öö, mitehkö mä, äh, kamala kum menee sanat sekasi, ja sitten (nii tota) nyt on tota, mummolleen on, aittaa tekemässä - - (NN-81)

nii opetti tää Pääkköser Reijo oli, ja tota, tuota tuota, mukava opettaja se oli hänkii että nii tuota, semmonev vähäv vanhemmampuleine, - - (NN-81)

saatetaaj jos meillä on niitä äitiempäivänäytelmiä ja tommosi(a) nii saatetaan tehän niihin niiv valmistua ni. siihehkis saatetaa ollaj jotain, maalaamisjuttuja ja tommosi(a). (LN-88)

minä saan syyä ni, sämpylää ja tuommosi(a), vähä pehmeempiä leipiä tommosi(a), - - (LN-88)

NN-81:llä lähes kaikki tapaukset ovat täytesana *tota*. Vain kerran esiintyy *tommosia* ja kahdesti *tonne*. Myös *tuota*-sanat ovat täytesanakäytössä lukuun ottamatta yhtä *tuohon*-sanaa. LN-88 taas käyttää runsaasti muotoa *tommosia*, välillä myös *tuommosia*. Muita muotoja ovat *tuonne*, *tuossa*, *tuo*, *toi* ja *tollee*.

Satu Kortelainen on tutkinut *tuo* ~ *to* -vaihtelua varkautelaisten paperityöläisten kielessä. Hän pitää pronominia luotettavampana puhekielisyyden mittarina kuin täytesanaa. Hänen informanteillaan nykypuhekieliset pronominit ovat yleisempiä kuin täytesanat, ja useat haastateltavat ovat nykypuhekielisiä selvemmin sijavariaation kuin täytesanan suhteen. (Kortelainen 1999: 59.) Lapinlahtelaisilla näyttäisi olevan juuri päinvastoin, täytesana *tota* on yleisempi kuin pronominiinien sijavariantit. Suurimmalla osalla niistä informanteista, joilla on vain muutama nykypuhekielinen muoto, se on juuri täytesana *tota*. Muut muodot ovat kolmesti esiintyvä sisäpaikallissija *tossa* ja seitsemän kertaa käytetty paikanmäärite *tonne*. Paikanmäärite *tonne* ja pronominit *ton*, *tossa* ja *tohon* ovat olleet yleisimpiä myös varkautelaisten puheessa. Kortelainen onkin tehnyt päätelmän, jonka mukaan nykypuhekielinen variantti omaksutaan sijoittain, kuten persoonapronominissa *minä* : *minu* ~ *mä* : *mu*-. Hänen mukaansa kuitenkin *tuota* ~ *tota* -edustus ei näytä sopivan muutoksen edistäjäksi kuten suuritaajuinen *minä* ~ *mä* -edustus. (Kortelainen 1999: 59.) Lapinlahden aineisto ei tue tätä väittämää, sillä siellä juuri täytesana *tota* näyttää olevan ensimmäinen nykypuhekielinen muoto, joka yksilön kielenkäyttöön juurtuu.

Haastateltavat käyttävät *nuo*-pronominia harvakseltaan. Tämä murteellisuus voi esiintyä myös partikkelissa *noin*, kuten TM-51:llä:

*tässä ol omaa peltoa kun **nui** kymmeneh hehtaari(a),*

Nominatiivia *noi* ei käytä kukaan informanteista. Muissa muodoissa murteellinen *nui*- ja yleiskielinen *noi*- vaihtelevat usealla kielenoppaalla. Mielenkiintoisinta vaihtelu on LN-89b:llä, jolla variantti valikoituu johdonmukaisesti täytesanaparin mukaan: *tuota nuin ~ tota noin*.

*no kōira on yks ja, mut sattet **tuota nii**, om meillä niij ku, - -*

*öö no on minulla niij ku että, **tuota nuin nii** o-, siinä kouluv vieressä assuu yks
Hanna Virtanen*

*joulupukki kirjotti sillet takasi että **tuota, tota noi** silleesä että, - -*

*ja sattet **tota nii**, niij ja sitte että,. mitäs se oli että,. mitä toivo **tota nii**,
joululahjaks, - -*

Murteellinen *tuota nuin* esiintyy LN-89b:n puheessa muutaman kerran ja nykypuhekielinen *tota noi* kerran. Yleensä puhuja valitsee neutraalimmin *tuota ni(i)* tai *tota ni(i)*. Sen sijaan *tuota noi* -varianttia puhuja ei käytä.

Sanastollisesti tarkasteltuna voidaan huomata, että joillakin informanteilla nykypuhekielinen muoto liittyy johonkin tiettyyn puheenaiheeseen. NN-79 ainoa *tota* on puheenvuorossa, jossa hän käyttää myös ainoan kerran pikapuhemuotoa *meet* (ks. tarkemmin lukua 2.4). Kyseessä on opiskeluun liittyvästä harjoittelusta kertominen.

*no koulu antaa yleesäs semmosel listan, mistä valitaan ja, tietysti yritettääj
jokkainen silleev valita että saahaan kaikki semmonem mieleinem päikka ettei
tarviiv vaikka, sattaa kilometriä matkustaas sen takia että, meet harjottelluun tai
muuta niij kup päivittäij ja, ja **tota**, se on ylleesät tämän, Kuopijol lähikunnat, on
siinä valin-, valittavana tAvALLAA EttÄ (NN-79)*

TM-58 taas käyttää nykypuhekielisyksiä teatteriharrastuksesta puhumisen yhteydessä.

*niin nii **tota**, ne oli hyviij kotopörsämmäkeläisiä kuj Jaskahan sijotti näitä
tarinoitaam Pörsämmäkkeej joka on, nimenä niij hauska että se on, se on,
heleposti korvaan tarttuva sanotaañko näin niin **tuota**, sehän oli ihal luotu
tuonnep Pörsämmäkee että, - -*

minä olir Römppäisev Veikko. siinä oli kaks-, kaks soololaulua ja, ja tota, monoloogi ja sitte oli sen niitä, - -

TN-55:llä *tota*-varianttia esiintyy koulutuksesta puhuttaessa.

tai se oli silloŋkis Sireeniŋ koulu kus se o Sireen ilimeisestis suunnitellus sem mutta nykyäähä se ol luki.o. ni siinä, kävin tota,. niin tämän, sillo-, silloha kansakoulu ja sitte ŋ kansaläjskoulu.

no sit minä haä Iŋmanniin, tonnet Toivalaan, kotiteollisuuskoulu oli sekkij ja, no sit minä syksyllä sinnel läksij ja, - -

oli pàjikka tännek käsity- nykysellek käsityökeskukselle entisellen neuvontasemalle tuli pàjikka auki ja, se ol jo haku piättynym mutta äiti oli nähny sottes sen, ilimotuksel lehessä, ja soitti mulle että tiällä ois tämmönem pàjikka että, tuuv viikoloppuna käymääj ja otat todistukset mukkaaj ja, ja tota no minä tein työtä käskettyä - -

se ol tota, kaŋkaaŋkudonnan eli kaŋŋaspuilla kuk kuotaaan nii sitten, ihmisten, opettamista ja neuvomista siihe ŋ kutomissej--

Koulutus ja teatteriharrastus ovat puheenaiheita, jotka kytkeytyvät välillisesti kyseisiin tilanteisiin, joissa taas kielellinen ilmaisu voi poiketa siitä, mitä yksilöt käyttävät kotioloissa.

3.3. *tten*-päätteinen monikon genetiivi

Genetiivityyppi *puitten* on Kettusen (1940: kartta 78) mukaan kuulunut vain lounais-, hämäläis- ja peräpohjalaisiin murteisiin. Nykypuhekielen tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että piirre on varsin ekspansiivinen ja vallannut alaa varsinaisilta astevaihtelutyypeiltä *puiren*, *puijen* sekä analogisilta *puihen* ~ *puihin* -tyypiltä, joka on ollut vanhastaan pohjoissavossa vallitseva. Mielikäisen mukaan *puitten*-tyyppiä käytetään rinnakkaisvarianttina Pohjanmaalla ja kaakkoishämäläisissä murteissa, ja tilapäinen se on savolaismurteiden länsilaidalla. Itäisimmät havainnot ovat Kiteeltä ja Haukivuorelta. (Mielikäinen 1981b: 77, 1991: 48—49.)

Haastateltavista kukin käyttää puheessaan yhdestä viiteen monikon genetiiviä, jossa *tten*-päätte on mahdollinen. Ainoastaan lasten ryhmän nuorimmalla pojalla ja

nuorten ryhmän vanhimmalla tytöllä ei ole yhtään tapausta. Yhteensä koko aineistossa on 32 esiintymää. Näistä yhtään ei ole vanhan murteen mukaista *puihen*-tyyppiä. Kettusen mukaan (1940a: kartta 78) Kainuussa, keski-, pohjois- ja peräpohjalaisissa sekä läntisissä ja eteläisissä savolaismurteissa tavattua astevaihtelutyyppiä *puijen* on neljä tapausta, ja ainoastaan lasten ryhmän vanhimmalla tytöllä kaikki tapaukset ovat tätä tyyppiä:

kaikki e 'oppilaidev vanhemmat melkee 'on siellä, kuuntelemassa.

*että jos pienimmät eivät uskalla vielä nukkuaan nii, **niijen** ei tarvinnut tullas sinne.*

*joo sinnet tulee **joiden** vanhempi(a). (LN-88)*

Neljäs astevaihtelutapaus on nuorten ryhmän nuoremmalla pojalla:

*ne [=opettajat] ei yläasteella pystyt tuomaa itteessä kovim paljo esillek kun **niijem** pittää sitä pentulaumaa, käskee että, ol^okkaa nyt hiljaa ja tämmöstä. (NM-81)*

Kaikki muut tapaukset ovat siis *tten*-päätteisiä. Ylivoimaisesti eniten esiintymiä (13) on sanassa *niitten*. Seuraavana tulevat *kavereitten* (3) sekä *muitten* (2), ja kerran käytetään sanoja *oppilaitten*, *perunoitten*, *aineitten*, *noitten tietokoneitten*, *pensaitten*, *kankaitten*, *olosuhteitten* ja *töitten*. Seuraavassa muutamia esimerkkejä *tten*-päätteisten genetiivimuotojen käytöstä:

*meijän serkku just jotka äskön oli ne vieraat niin **niitten** tyttö oli, - - (LN-89a)*

*kaverin kansa koiri- koiri(a) on niin **niitte** kansal lenkillä aina, silloin tällÖN. (NN-80)*

*siiheh hommaam minä läksi 'iham pystystä metästä että, se vuan, se vuan nämä, olin, oli^m **muittem** mukana siinä jotka oli toiminu 'aikasemmi, - - (TM-58)*

*jänismetällä nyt aina **kavereitten** kansat tai iteksee ollu 'että. (NM-80)*

*ihmisten, opettamista ja neuvomista siihe **η** kutomisseej ja malli(en suunnittelu(a) ja **kaⁿkaitter** rakentamista ja, - - (TN-55)*

tten-päätteisen monikon leviämisen yhtenä syynä voidaan pitää sitä, että sen avulla voidaan välttää valinta murteellisen ja yleiskielisen variantin välillä (*puijen – puiden*) (Mielikäinen 1981b: 81; 1991: 48). Jyväskyläläisten työikäisten, opiskelijoiden ja koululaisten genetiivin päätteistä 76—98 % on ollut *tten*-tyyppiä, mutta eläkeläisillä vastaava luku on jäänyt alle kolmannekseen (Mielikäinen 1981b: 77). *tten*-päätteen leviäminen on siis ollut melko nopeaa, koska variantista on tullut lapinlahtelaisillakin vallitseva. Olisikin mielenkiintoista tutkia genetiivin päätetyypit Heikkisen vuonna 1991 keräämästä aineistosta ja katsoa, joko tuolloin *-tten*-pääte on ollut enemmistönä. Eräs päätteen valintaan vaikuttava seikka saattaa olla haastattelijan käyttämä muoto. Kysymyksiä katsellessani huomaan käyttäneeni itse yksinomaan *tten*-päätetä.

*kävitkö sinä kavereittell luonakiis sittem mopolla?
osallistutko sinä näitte, elläinteh hoitamissee sitte?
sattuko siellä mittääk kommelluksia kesätöissä sitte, turistien tai muitten kansa?*

Mielenkiintoista on pohtia lasten ryhmän vanhimman tytön astevaihtelullisten genetiivimuotojen käyttöä. Hänellä tuskin kyseessä on tukeutuminen vanhaan murteeseen, sillä lähes kaikissa piirteissä hän on aineiston yleiskielisin. Yksi selitys voi kytkeytyä esimerkiksi *d:n* käyttöön. LN-88 ei arastele *d:n* käyttöä, joten hän voi huoletta valita *puiden*-tyypin. Toinen selitys näille muodoille voi olla kirjoitetun kielen vaikutus. Asiaproosassa *den*-variantin on havaittu olevan yleisempää, ja Terho Itkonen suosittaa sen käyttöä äänteellisen keveyden vuoksi (Mielikäinen 1981b: 80; J. Leskinen 1999: 187—188; Itkonen 2000: 54). Kyseisellä haastateltavalla on pyrkimys korrektiin kieleen, mikä on havaittavissa esimerkiksi *ts*-yhtymässä. LN-88 käyttää usein yleiskielen mukaista *ts*:ää eikä *tt*-varianttia (esim. *kutsua, etsiä*).

3.4. *a:n* ja *ä:n* loppuheitto

Morfologisella loppuheitolla suomen murteissa tarkoitetaan sijamuotojen päätteiden *a:n* tai *ä:n* katoa, esimerkiksi *täs kyläs*. Kysymykseen tulevat sijat ovat essiivi, partitiivi, inessiivi, elatiivi, adessiivi ja ablatiivi. Tämä piirre on tyypillinen eteläsuomalaisuus, joka ulottuu Porin pohjoispuolelta lounaismurteiden kautta Etelä-Hämeeseen ja edelleen kaakkoismurteisiin (Kettunen 1940: 104, 131). Loppuheitto on siis varsin kaukana savolaismurteista.

Jyväskyläläisten puhekielessä loppuheittoa tavataan lähinnä nuorilla, mutta heilläkin sen osuus jää alle viiteen prosenttiin (Lahtinen 1981: 37). Helsinkiin muuttaneilla savolaisilla loppuheiton prosentuaalinen osuus on 15,4 % (Nuolijärvi 1986: 155). Lapinlahtelaisista loppuheittoa esiintyy ainoastaan lasten ryhmän vanhimmalla tytöllä. Hänellä loppuheittojen osuus on Helsinkiin muuttaneiden savolaisten luokkaa, 14 %. Heittyneistä tapauksista suurin osa on pronomineissa *siitä* ja *niitä*.

SK: Onko teillä sit jotaki ruuan-, ruokateemaviikkoja tai semmosia?
*no on **niit** joskus olluj joo. em ma o meinaam muistaa oikeem mitä **niit** kaikkee o. kyllä **niit** tulee kaikkee tommosia.*

Muutkin tapaukset ovat lähes yksinomaan pronomineja tai partikkeleita, substantiivissa loppuheittoa esiintyy vain kerran.

*kyllä minä tietenkil luen **noit** kirjoja kun ne kertoo nii, **ystävistä** tosi paljo ne kirjat että.*

*kyllä kai **sielt** saa kaikellaisi@ lahnoja vai tuommosi@ em mä oikeen, tii@ **niist** kala@asioista.*

Tulos on samanlainen kuin Jyväskylässä ja Varkauden paperityöläisillä. Myös siellä havaittiin, että suurin osa loppuheittotapauksista on nimenomaan lyhyissä pronomini- ja partikkelivartaloissa (Lahtinen 1981: 49; Kortelainen 1999: 49; vrt. myös Mielikäinen 1994: 206). Useissa tutkimuksissa on havaittu loppuheiton olevan yleisempää naisten kuin miesten puheessa (Brikaite 1997: 145). Myös savolaismuuttajanaiset omaksuvat piirteen suuremmassa määrin kieleensä kuin miehet (Nuolijärvi 1986: 155). LN-88:n loppuheittoon lienee suurimpana vaikuttajana Etelä-Suomesta muuttanut ystävä, jonka puhetta tyttö isänsä kertoman mukaan pyrki jäljittelemään.

Muista loppuheittotapauksista sandhiloppuheittoa esiintyy lapinlahtelaisilla jonkin verran. TN-57:lla ja LN-89b:llä ei ole yhtään tapausta, mutta muilla on 1–6 esiintymää. Tässä en ole huomionnut leksikaalistuneita *muttei* ja *ettei* -muotoja. Mielikäisen (1991: 41) kartan mukaan sandhiloppuheittoa tavataan lähes kaikilla murrealueilla. Ilmiö on luultavasti kaikkein laajalevikkisin yleiskielestä poikkeava murrepiirre, joten sen tulee säilymään (Mielikäinen 1991: 40). Seuraavassa muutama esimerkki lapinlahtelaisten sandheista:

SK: Joo, onko teillä, elukoita sitte?

noo, meill ~on niij kul lehmiä ja, vasikoita ja, hiehoja noita sonni(a (ja), sitten, nämä, kotiellän-, no koira ja nämä, kissa ja, eipä oikes-, ei muuta. (LM-88)

että sieltä ottaa ägna, kärrillä tuota navetalle siell ~om mylly sittej jauhetaa siellä siilooj ja, sittel lehmille. (NM-80)

siin ~oli Jaskam musiikkiä kolometöista kappaletta Anu Sorjoneη kirjotti käsikirjotuksen tuossa ja,-- (TM-58)

Lopuksi tarkastelen vielä *mutta* ja *että* -konjunktioiden loppuheittoa. Pikapuhemuodoista *mut* on yleisempi, sitä esiintyy lähinnä savolaismurteissa aina Pohjois-Savoon saakka. *mut*-asun ohella Etelä-Savossa käytetään myös pikapuhemuotoa *et*, jonka käyttö on siis selvästi lähempänä varsinaista loppuheittoaluetta. (Mielikäinen 1991: 42—43.) Kuvioon 2 olen koonnut lapinlahtelaisten *et* ja *mut* -muotojen esiintymäprosentit.

Kuvio 2. Pikapuhemuotojen *et* ja *mut* prosentuaaliset osuudet.

	<i>et</i>	<i>mut</i>
LM-92	○	◐
LN-89a	●	●
LN-89b	○	◐
LN-88	◐	◐
LM-88	◐	◐
NN-81	●	●
NM-81	●	●
NN-80	◐	◐
NM-80	◐	-
NN-79	◐	●
TM-58	◐	◐
TN-57	◐	●
TN-55	◐	●
TM-51	◐	◐
TM-50	○	◐

- ei yhtään tapausta
- ◐ alle 10 %
- ◑ 10—30 %
- ◒ 31—50 %
- yli 50 %

Kuten kuviosta 2 näkyy, *mut* on lähes kaikilla yleisempi tai yhtä yleinen kuin *et*. Ainoastaan nuorten ryhmän nuorimmalla tytöllä on suhteellisesti enemmän *et* kuin *mut* -konjunktioita. Kaikilla haastateltavilla pikapuhemuotojen osuus jää alle 70 %:n, ja kolmella haastateltavalla ei ole yhtään *et*-varianttia. Nuorten ryhmän vanhemmalla pojalla ei ole koko haastattelussa yhtään *mutta*-sanaa. Mielenkiintoinen huomio on, että lasten ryhmän vanhin tyttö, jolla ainoana koko aineistossa oli varsinaisia loppuheittotapauksia, ei suosi puheessaan konjunktioiden pikapuhemuotoja. Myöskään lasten ryhmän vanhin poika, joka monissa piirteissä LN-88:n ohella ryhmänsä yleiskielisimpiä, ei juuri käytä *et* ja *mut* -variantteja. Sen sijaan nuorten ryhmän yleiskielisimmät, ryhmän nuorimmat, käyttävät runsaasti myös konjunktioissa pikapuhemuotoja. Työikäisten ryhmässä pikapuhemuodot näyttävät olevan eniten naisten suosiossa.

4. Onko puhekieli muuttunut?

4.1. Murrepiirteet yksilö- ja ryhmätasolla

Tässä luvussa tarkastelen, mitkä murrepiirteet ovat vahvimmat missäkin ikäryhmässä. Apuna tarkastelussa käytän implikaatioasteikkoja, jotka ilmaisevat parhaiten säilyneiden murrepiirteiden lisäksi murteellisimmat puhujat. Ensimmäisenä sociolinguistikassa tätä menetelmää on soveltanut DeCamp kreolikielitutkimuksessaan. Siinä hän järjesti 11 puhujaa yhteensä kymmenen kielen piirteiden osalta hierarkkisesti siten, että syntyi jatkumo puhujasta, jolla esiintyivät kaikki tutkittavat kielenpiirteet, puhujaan, jolla niitä ei esiintynyt lainkaan. (Paunonen 1982: 86—87.) Esittelen myös jokaisen kummallakin murteenseuruukierroksella mukana olleen informantin murteellisten varianttien osuudet käyrinä, joista käy ilmi, missä piirteissä on tapahtunut

muutosta ja mihin suuntaan. Pohdin lisäksi kunkin haastateltavan kohdalla, mistä murteellisuus tai murteettomuus voi johtua.

Implikaatioasteikkojen käytön ongelmana on, että ne soveltuvat huonosti kuvaamaan äänteellistä vaihtelua (esim. diftongireduktio) tai kovin rönsyileviä piirteitä. (Ks. Paunonen 1982: 83—87.) Tässä tarkastelussa huomiotta jää edellä tarkastelemistani piirteistä *ts*-yhtymä. Yleiskielen *d*:n vastineiden eri äänneympäristöjen frekvensseistä olen laskenut kokonaistuloksen. Mielestäni yksittäinen osa-alue ei anna oikeaa kuvaa piirteen esiintymisestä, sillä lyhyen vokaalin jälkeiset tapaukset ovat huomattavasti yleiskielisempiä kuin muissa asemissa. Murrepiirteiden osuudet olen kuvannut taulukoihin seuraavan asteikon mukaisesti:

- 0 piirre puuttuu kokonaan
- 1 osuus alle 26 %
- 2 osuus 26—50 %
- 3 osuus 51—75 %
- 4 osuus yli 75 %
- * haastateltavalla ei ole yhtään tapausta, jossa piirre olisi mahdollinen

Luvut ovat suuntaa antavia, mutta kertovat kuitenkin jotakin piirteiden suhteesta toisiinsa. Ne mahdollistavat myös vertailun Heikkisen (1992: 177—180) vastaaviin laskelmiin. Tosin Heikkinen on yleiskielen *d*:n vastineissa käyttänyt pelkästään lyhyen vokaalin jälkeisiä tapauksia. Taulukkoon 31 olen laskenut lasten ryhmän murrepiirteiden säilyneet osuudet.

Taulukko 31. Murrepiirteiden säilyminen lasten kielessä implikaatioasteikolla kuvattuna

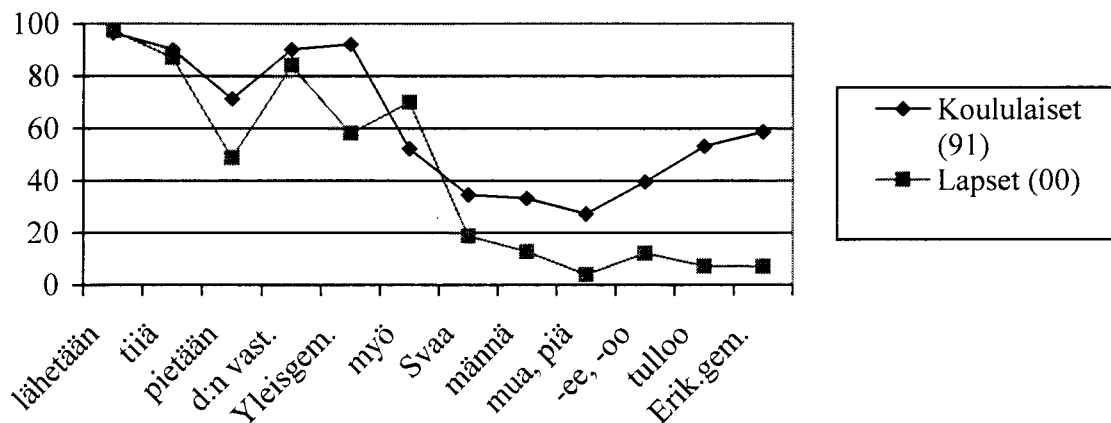
Murrepiirre	LM-92	LN-89b	LN-89a	LM-88	LN-88
<i>d</i> :n vastineet	4	4	4	4	4
Yl.geminaatio	4	4	4	2	1
<i>myö</i>	4	4	3	1	0
Švaavokaali	4	2	0	1	0
Erik. gemin.	3	1	1	1	0
<i>leipee, suoloo</i>	4	0	0	0	0
<i>männä</i>	4	0	0	0	0
<i>tulloo</i>	4	0	0	0	0
<i>mua, piä</i>	3	1	0	0	0

Murteellisin lasten ryhmässä on nuorin poika. Juuri ikä voikin olla yksi murteellisuutta selittävä tekijä. Haastatteluhetkellä 7-vuotias poika on käynyt koulua vasta yhden

vuoden, kun taas muilla ryhmäläisillä oli takanaan jo 4–5 luokkaa. Ryhmän nuorimmalla haastateltavalla on siis vielä tallella kodista saatu murteellinen malli, johon koulu ja kaveripiiri eivät ole vielä kovin paljon ehtineet vaikuttaa. Pojan äiti kertoi haastattelun yhteydessä, että hänelle murre ja sen säilyminen on tärkeää, ja tämä näkyykin pojan kielessä. Ryhmän vanhimmat taas ovat jo tietoisempia kielestä, ja he ovat omaksuneet vaikutteita muualta. Esimerkiksi vanhimmalla tytöllä on Etelä-Suomesta muuttanut ystävä, jonka puhetta tyttö isänsä kertoman mukaan pyrkii jäljittelemään.

Murrepiirteistä parhaiten säilyneitä ovat yleiskielen *d*:n vastineet ja yleisgemaatio. Yleisgemaatio on ollut parhaiten säilynyt koululaisten ryhmässä myös Heikkisellä. Seuraavaksi vahvin piirre on tuolloin ollut erikoisgemaatio, joka nyt jää švaavokaalin ja *myö*-pronominin taakse. (Ks. Heikkinen 1992: 177.) Erikoisgemaatio poikkeaa kuitenkin muista piirteistä siinä, että vaikka sitä on vähän, on sitä kuitenkin lähes kaikilla informanteilla. Diftongiutumisessa, *e*:n labialisaatiossa ja *mennä*-verbissä taas ero murteellisimman informantin ja muiden välillä on jyrkkä. Kuviossa¹ 3 näkyvät vielä murteellisten varianttien prosentuaaliset osuudet koululaisilla vuonna 1991 sekä lapsilla vuonna 2000 graafisessa muodossa.

Kuvio 3. Murrepiirteiden prosentuaaliset osuudet koululaisilla vuonna 1991 ja lapsilla vuonna 2000

¹ Kuvioissa 3–18 näkyvät piirteet: yleiskielen *d*:n vastineet *ht*-yhtymässä (*lähetään*), pitkän vokaalin jäljessä (*tiitä*), lyhyen vokaalin jäljessä (*pietään*), *d*:n vastineiden yhteistulos, yleisgemaatio, *me* ~ *myö* -vaihtelu, švaavokaali, *mennä* ~ *männä* -vaihtelu, pitkän *aa*:n ja *ää*:n diftongiutuminen pääpainollisessa tavussa (*mua*, *piä*) ja kauempana sanassa (*-oo*, *-ee*), labiaalistuminen (*tulloo*) ja erikoisgemaatio. Piirteet on järjestetty koko otoksen murteellisuusjärjestyksen mukaan.

myö-pronomini on ainoa piirre, jossa lapset vuonna 2000 ovat murteellisempia kuin koululaiset vuonna 1991. *d:n* vastineissa *ht*-yhtymässä murteellisuus on säilynyt ennallaan, ja muissa piirteissä se on vähentynyt selvästi.

Taulukosta 32 käyvät ilmi nuorten ryhmän murrepiirteiden säilymät.

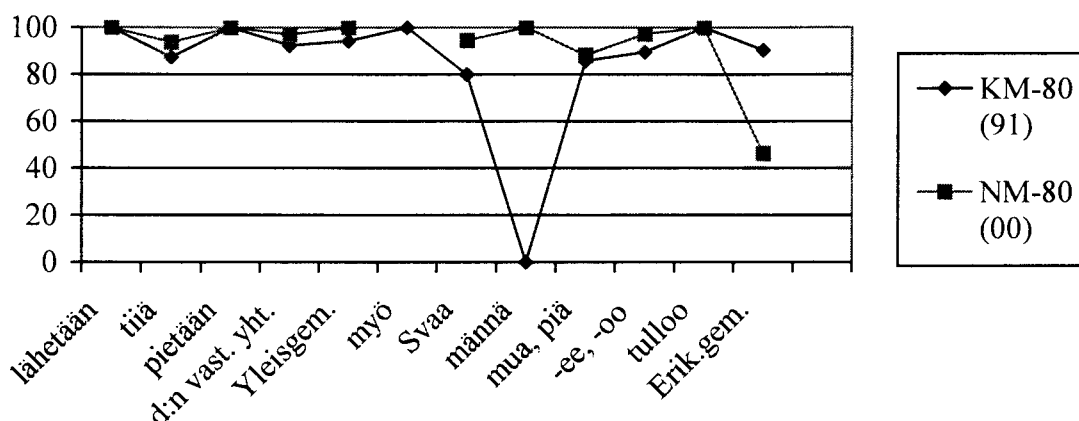
Taulukko 32. Murrepiirteiden säilyminen nuorten kielessä implikaatioasteikolla kuvattuna

Murrepiirre	NM-80	NN-79	NN-80	NM-81	NN-81
<i>d:n</i> vastineet	4	4	4	4	4
Yl.geminaatio	4	4	4	3	4
<i>myö</i>	*	4	4	4	2
Švaavokaali	4	3	1	1	0
<i>mua, piä</i>	4	1	1	1	0
<i>leipee, suoloo</i>	4	1	0	1	0
<i>männä</i>	4	0	1	1	0
<i>tulloo</i>	4	0	1	0	0
Erik. gemin.	2	1	1	1	0

Nuorilla parhaiten säilyneiden piirteiden neljä ensimmäistä ovat samat kuin lasten ryhmässä. Erikoisgeminaatio on pudonnut listan hännille, joskin siinä on sama ilmiö kuin lapsilla: piirrettä on vähän, mutta usealla. Nuorilla myös diftongiutuminen on säilynyt paremmin pääpainollisessa tavussa kuin kauempana sanassa, mikä on harvinaista (ks. esim. Makkonen 1997: 169). Nuoret puhuvat murteellisemmin kuin lapset. 1990-luvun alkuun verrattuna piirteiden suosiossa on tapahtunut muutoksia. Erikoisgeminaatio on ollut tuolloin toiseksi vahvin piirre ja *e:n* labialisaatio (*tulloo*) kolmannella sijalla, mutta nyt nämä piirteet ovat listan viimeisiä. *myö*-pronomini on sen sijaan noussut viidenneltä sijalta kolmanneksi. Monessa piirteessä haastateltavat ovat melko selvästi joko yleiskielisellä tai murteellisella kannalla. Arvoja 2 ja 3 on tässä taulukossa vain neljä, kun niitä vuonna 1991 oli 12 (ks. Heikkinen 1992: 177). Näyttäisi siltä, että vahvat piirteet vahvistuvat ja heikot heikkenevät entisestään. Piirteiden jakauma muistuttaa siis S-käyrää, jossa variantit sijoittuvat lähinnä ääripäihin (ks. esim. Nahkola 1987: 69—70).

Seuraavassa esittelen kuvioiden avulla kunkin nuoren murrepiirteiden osuudet sekä vuonna 1991 ja 2000. Joukon murteellisin on vanhempi poika, joka on pitänyt kärkipaikkaa jo vuonna 1991. Hänen murteellisten varianttiansa prosentuaalinen osuus käy ilmi kuviosta 4.

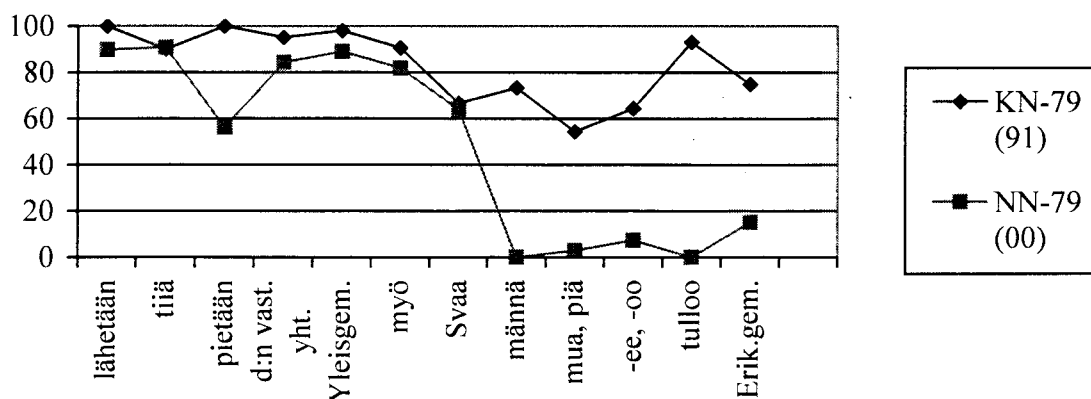
Kuvio 4. Murrepiirteiden prosentuaaliset osuudet KM-80/NM-80:n puhekielessä

Kuten kuviosta voidaan havaita, NM-80:n murteellisuus on vain vahvistunut lukuun ottamatta erikoisgemaatiota. Tosin *me ~ myö* vaihtelua ei tästä aineistosta voinut tutkia, koska haastateltava ei käyttänyt yhtään kertaa monikon ensimmäisen persoonan pronominia. Vuoden 1991 käyrässä yleiskielisen piikin aiheuttaa yksi yleiskielinen *mennä*-verbi, jonka mukaan haastateltavan murteellisuus tässä piirteessä on jäänyt nolnaan (Heikkinen 1992: 131).

Myös ryhmän vanhin tyttö on säilyttänyt asemansa joukon toiseksi murteellisimpana. Kuviosta 5 käy ilmi hänen murteellisuutensa kehitys.

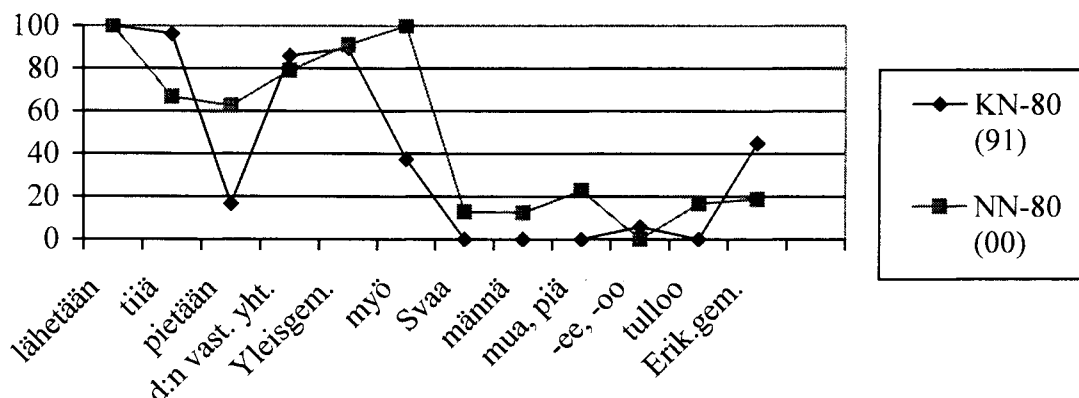
Kuvio 5. Murrepiirteiden prosentuaaliset osuudet KN-79/NN-79:n puhekielessä

Yleisimmissä piirteissä murteellisuus on säilynyt melko hyvin. Tosin pieni notkahdus käyrässä on *d:n* vastineissa lyhyen vokaalin jäljessä. Leimallisemmat piirteet sen sijaan ovat karisseet NN-79:n kielestä lähes kokonaan.

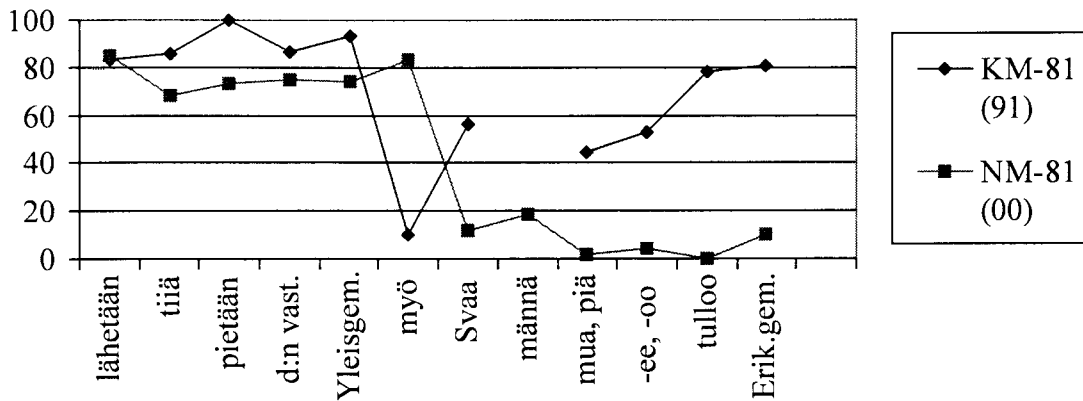
Merkittävin muutos nuorten ryhmässä on tapahtunut NN-80:llä, joka on tuolloin ollut joukon yleiskielisin, mutta on nyt keskimmäisenä. Kuviossa 6 on esitelty hänen murrekäyränsä.

Kuvio 6. Murrepiirteiden prosentuaaliset osuudet KN-80/NN-80:n puhekielessä

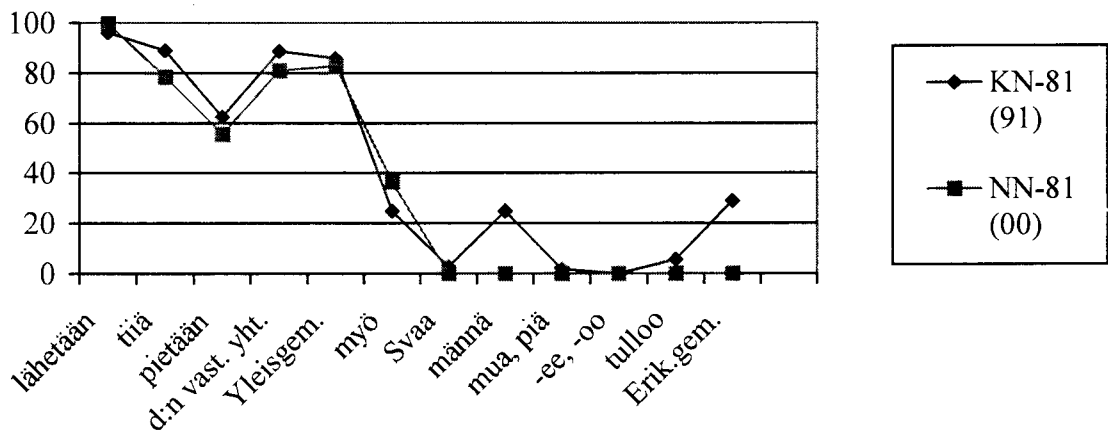

NN-80:n kielessä tapahtunut muutos on varsin mielenkiintoinen. Puheeseen on ilmestynyt leimallisia piirteitä, kuten pääpainollisen tavun diftongiutumia ja *männä*-variantteja, joita ei vuonna 1991 ollut ollenkaan. *d:n* käyttö on lyhyen vokaalin jäljessä vähentynyt, mutta pitkän vokaalin jäljessä lisääntynyt. Vaikka muutoksen suunta on NN-80:lla ollut useissa piirteissä päinvastainen kuin muilla, noudattaa käyrä silti perusmallia eli murteellisia variantteja on huomattavasti vähemmän leimallisemmissa piirteissä.

Ryhmän nuoremmalla pojalla yleiskielistyminen on selvää ja käyrä noudattaa tuttua muotoa, kuten kuviosta 7 ilmenee. Yleiskielistymiskehityksestä ainoan poikkeuksen tekee *myö*-pronomini, jonka käyttö on lisääntynyt alle 25 %:sta yli 80 %:iin. *mennä*-verbejä ei vuoden 1991 haastattelussa ollut lainkaan, joten siltä kohti käyrä katkeaa (ks. Heikkinen 1992: 131).

Kuvio 7. Murrepiirteiden prosentuaaliset osuudet KM-81/NM-81:n puhekielessä

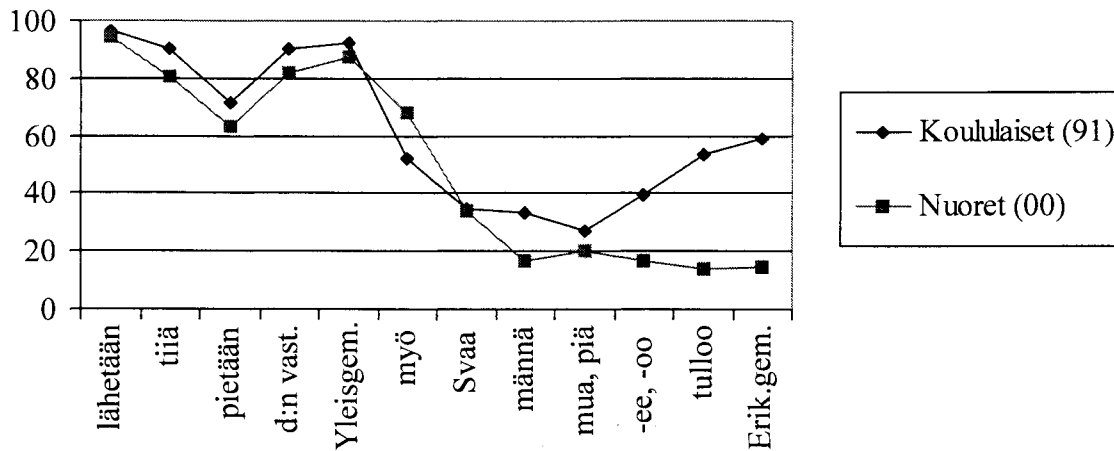
Nuorimmalla työllä muutokset murteellisuudessa ovat vähäisiä, kuten kuviosta 8 voidaan nähdä.

Kuvio 8. Murrepiirteiden prosentuaaliset osuudet KN-81/NN-81:n puhekielessä

Vahvimmat piirteet, yleisgemaatio ja yleiskielen *d:n* vastineet, ovat säilyttäneet asemansa, *myö*-pronominin käyttö on hieman lisääntynyt, ja erikoisgemaatio sekä tuolloin jo heikot listan muut piirteet ovat hävinneet kokonaan. Suurinta yleiskielistyminen on *männä*-variantissa ja erikoisgemaatiassa.

Lopuksi olen koontanut kuvioon 9 koko ryhmän tulokset.

Kuvio 9. Murrepiirteiden prosentuaaliset osuudet koululaisten/nuorten ryhmän puhekielessä

Kokonaisuutena tarkastellen nuorten murteellisuus noudattaa samoja linjoja kuin vuonna 1991. Vain *myö*-pronominissa murteellisuus on vuonna 2000 korkeampi kuin vuonna 1991, ja švaavokaalissa se on pysynyt samana. Leimallisimmissa piirteissä ero on odotuksenmukaisesti suurin.

Taulukkoon 33 on koottu työikäisten murrepiirteet.

Taulukko 33. Murrepiirteiden säilyminen työikäisten kielessä implikaatioasteikolla kuvattuna

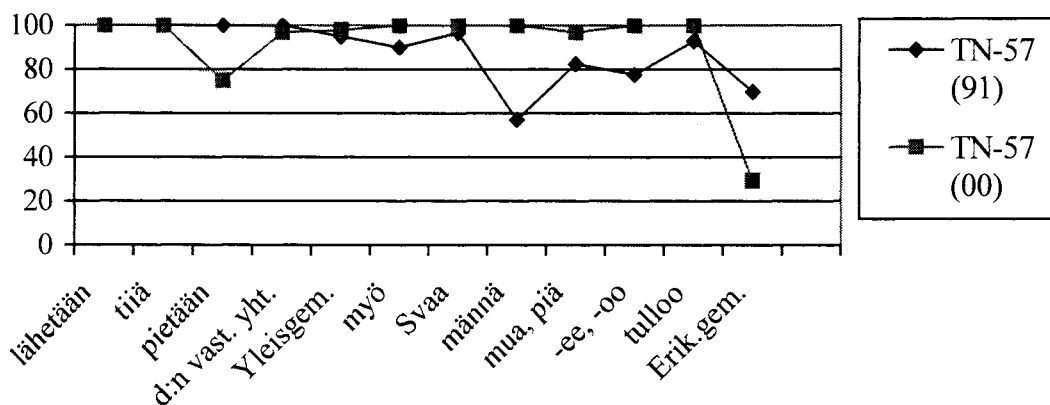
Murrepiirre	TN-57	TN-55	TM-50	TM-58	TM-51
<i>d:n</i> vastineet	4	4	4	4	4
Švaavokaali	4	4	4	4	4
Yl.geminaatio	4	4	4	2	2
<i>männä</i>	4	4	4	2	1
<i>myö</i>	4	4	4	1	1
<i>tulloo</i>	4	4	4	0	0
<i>leipee, suoloo</i>	4	4	3	1	0
<i>mua, piä</i>	4	3	2	1	1
Erik. gemin.	2	1	1	2	1

Työikäisten ryhmä on melko selvästi jakautunut kahtia. Ryhmän yleiskielisemmät miehet muistuttavat piirresäilymiltään nuorten ryhmää, jossa muutama vahvin piirre on säilynyt ja loput heikentyneet. Muilla ryhmäläisillä murteellisuus on tasaisen vahvaa lukuun ottamatta erikoisgeminaatiota, joka on kaikilla melko vähäinen. Työikäisten ryhmässä vahvimmat piirteet ovat samat kuin vuonna 1991. Nuorten ja lasten ryhmistä ne eroavat selvimmän švaavokaalin kohdalla, joka on nyt luettelon toisena ja on ollut

vuonna 1991 ensimmäisenä. Työkäisillä myös *männä*-verbi on ohittanut murteellisuudessaan *myö*-pronominin. *männä* on kahdella informantilla vahvistanut asemaansa, kun taas *myö*-variantin käyttö on vähentynyt yleiskielisimmillä miehillä.

Työkäisten ryhmässä yksilöiden välisessä murteellisuudessa on tapahtunut pieniä muutoksia. Ryhmän naiset ovat vaihtaneet paikkaa, samoin yleiskielisimmät miehet. Murteellisin on nyt siis TN-57, jonka murteellisuus on vahvistunut useissa piirteissä, kuten kuvio 10 osoittaa.

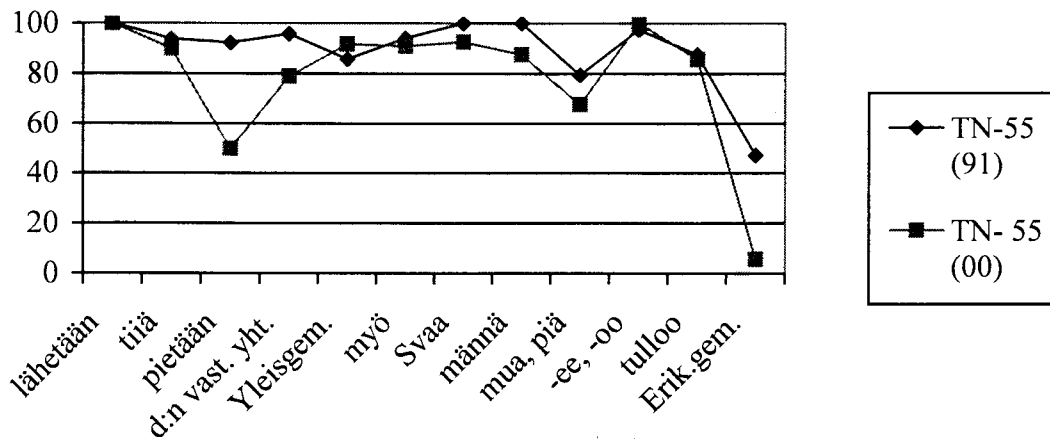
Kuvio 10. Murrepiirteiden prosentuaaliset osuudet TN-57:n puhekielessä

Ainoat piirteet, jossa murteellisuus on vähentynyt, ovat *d:n* vastineet lyhyen vokaalin jäljessä sekä erikoisgemaatio. Eniten murteellisuus on lisääntynyt leimallisissa piirteissä, kuten *männä* ja diftongiutumiset.

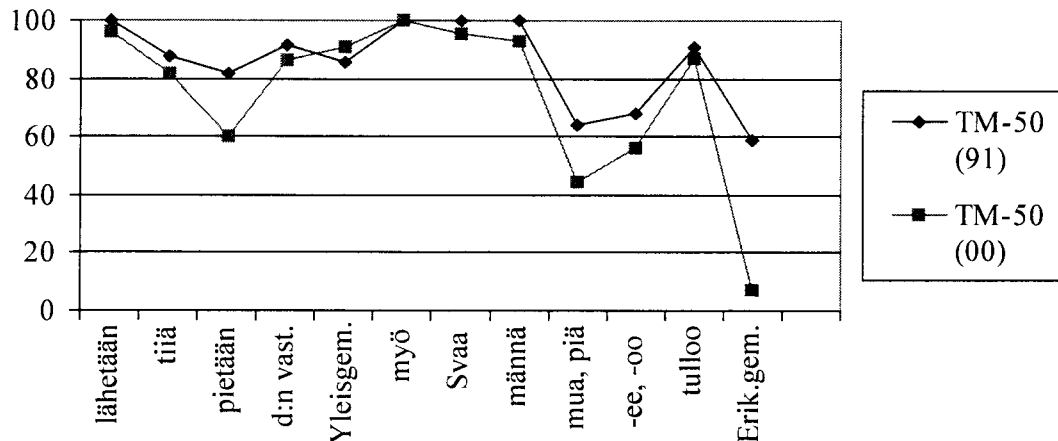
Ryhmän toinen nainen, TN-55, on säilyttänyt murteellisuutensa melko hyvin, kuten kuviosta 11 näkyy. Murteellisuus on useimmissa piirteissä hieman vähentynyt. Suurempi notkahdus on tapahtunut *d:n* vastineissa lyhyen vokaalin jäljessä sekä erikoisgemaatioissa. Sen sijaan yleisgemaatioissa ja jälkitavujen diftongiutumisessa murteellisten varianttien osuus on hiukan lisääntynyt.

Kuvio 11. Murrepiirteiden prosentuaaliset osuudet TN-55:n puhekielessä

Kuten kuvio 12 on nähtävissä, TM-50:n käyrä on melko samanlainen kuin vaimolla (TN-55).

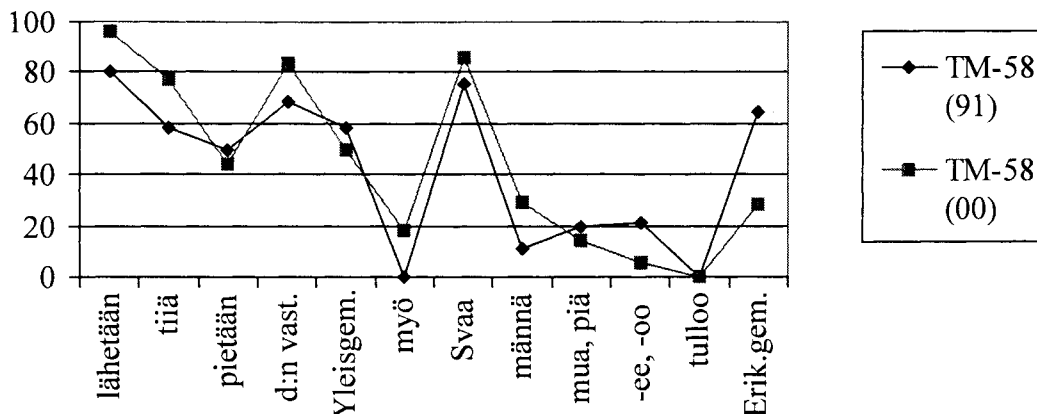
Kuvio 12. Murrepiirteiden prosentuaaliset osuudet TM-50:n puhekielessä

Yleisgemaatio on hieman vahvistunut ja *myö*-variantin käyttö pysynyt ennallaan, mutta muuten TM-50:n puhe on yleiskielistynyt. *d:n* lyhyen vokaalin jälkeisissä tapauksissa ja erikoisgemaatiossa on samanlainen notkahdus kuin vaimolla. Huomattavin ero pariskunnalla sen sijaan on diftongiutumisissa. Kun TN-55:llä diftongiutuminen kauempana sanassa on jopa lisääntynyt, TM-50:llä se on vähentynyt. Piirre-ero on tosin ollut sama jo vuonna 1991.

Ryhmän nuorimman miehen murteellisuuskäyrä, kuvio 13, on varsin mielenkiintoinen.

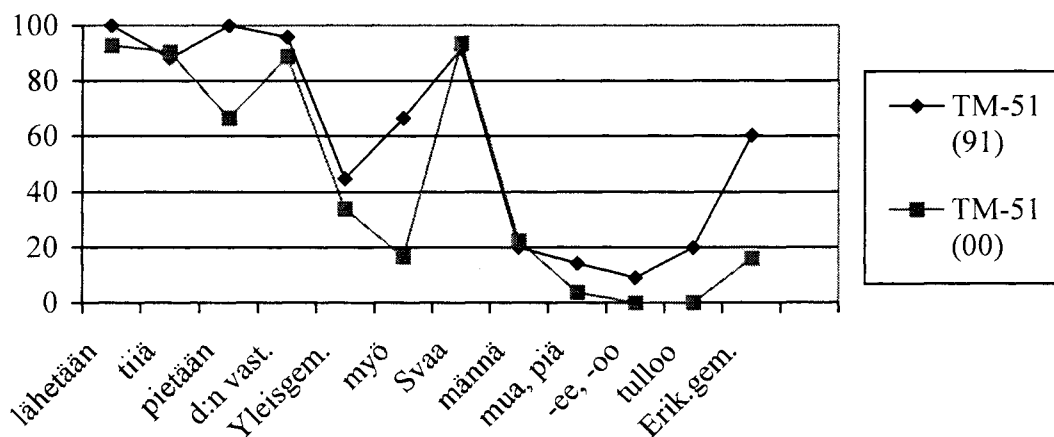
Kuvio 13. Murrepiirteiden prosentuaaliset osuudet TM-58:n puhekielessä

TM-58:n vahvoja piirteitä ovat yleiskielen *d*:n vastineet ja švaavokaali. Näissä piirteissä sekä *myö*- ja *männä*-varianteissa murteellisuus on lisääntynyt. Viimeksi mainittujen piirteiden osuus on TM-58:lla kuitenkin huomattavasti alhaisempi kuin muilla ryhmäläisillä. *myö*-pronominia lukuun ottamatta käyrä noudattaa nuorten ryhmästä tuttua, leimallisten piirteiden kohdalla laskevaa muotoa.

TM-51:n murteellisten varianttien osuutta ilmentävä kuvio 14 muistuttaa jonkin verran TM-58:n kuviota.

Kuvio 14. Murrepiirteiden prosentuaaliset osuudet TM-51:n puhekielessä

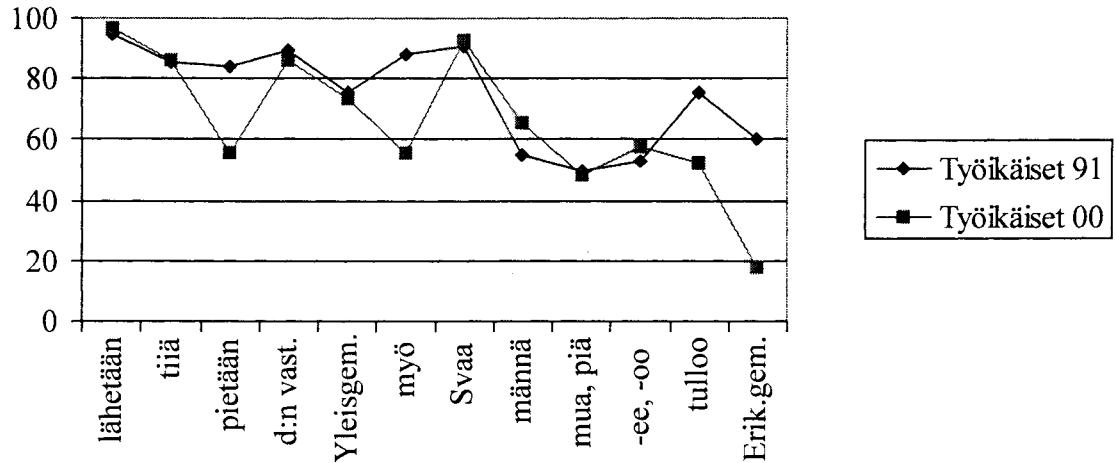

TM-51:llä murteellisten varianttien osuus ei ole lisääntynyt juuri missään piirteessä. Vahvoja piirteitä ovat švaavokaali ja *d*:n vastineet, joskin jälkimmäisissä on muillakin yleinen notkahdus lyhyen vokaalin jälkeisissä tapauksissa. *myö* ja *männä* ovat

yleiskielisiä, kuten TM-58:lla, mutta näiden lisäksi myös yleisgemaatio on vähäisempää kuin muilla ryhmäläisillä.

Kuvioon 15 olen koonnut koko työikäisten ryhmän tulokset.

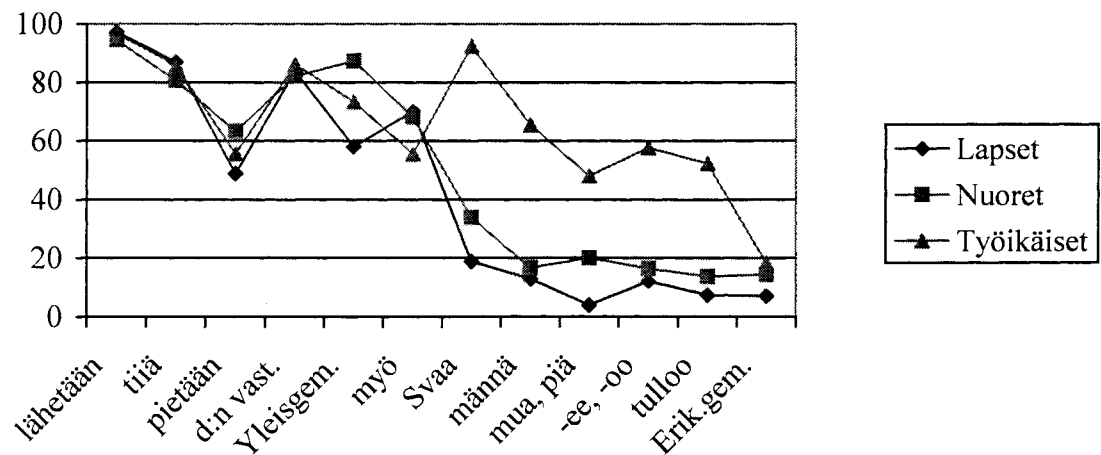
Kuvio 15. Murrepiirteiden prosentuaaliset osuudet työikäisten ryhmän puhekielessä

Työkäisillä yleiskielistyminen on ollut selvintä *d:n* vastineissa lyhyen vokaalin jäljessä, *myö*-pronominissa, labiaalistumissa ja erikoisgemaatiossa. Muissa piirteissä 1990-luvulla tapahtunut muutos on vähäinen.

Lopuksi olen koonnut kuvioon 16 kaikkien ryhmien murrevarianttien prosentuaaliset osuudet vuonna 2000.

Kuvio 16. Murrepiirteiden prosentuaaliset osuudet ikäryhmittäin

Kuten kuvioista 16 näkyy, useimmissa piirteissä työikäiset ovat selvästi murteellisempia kuin lapset ja nuoret. Yleisgeminatiiossa ja *d*:n vastineissa lyhyen vokaalin jäljessä ovat kuitenkin nuoret murteellisimpia ja *myö*-pronomiinissa myös lapset ohittavat työikäiset. Suurin ero vanhimman ja nuorempien ryhmien välillä on švaavokaalissa ja vähäisin *d*:n vastineissa. Työikäisillä suurimmassa osassa piirteistä on murteellisia variantteja yli puolet, mutta nuorilla ja lapsilla yli 50 %:n edustukseen yltävät vain *d*:n vastineet, yleisgeminatio ja *myö*-pronomini ja leimallisimmat piirteet jäävät jo alle 20 %:iin.

4.2. Murrepiirteiden hierarkia

Johdannossa esittelin Harri Mantilan (1997) käsityksiä kielenpiirteiden erilaisesta asemasta. Mantilan (1997: 11—22) jaon mukaan tässä tutkimuksessa käsittelemäni kielenpiirteet lukeutuvat laaja-alaisiin ja yleistyviin puhekielisyyskiin sekä leimautuneisiin aluepuhekielisyyskiin. Edellä olen useimmista murrepiirteistä todennut, että murteelliset variantit ovat vähentyneet haastateltavien kielessä. Seuraavaan taulukkoon olen koonnut murrepiirteiden koko aineiston murteellisten muotojen prosentuaalisia osuuksia sekä omista että Heikkisen (1992: 182) laskelmista. Taulukkoa 34 tarkasteltaessa on otettava huomioon se, että Heikkisen tutkimuksessa oli mukana eläkeläisten ryhmä, kun taas tässä tutkimuksessa vanhimpia ovat työikäiset. Luvut eivät ole verrattavissa suoraan, koska haastateltavien ikärakenne on tutkimuksissa erilainen. On siis luonnollista, että vuoden 2000 prosentuaaliset osuudet ovat alhaisemmat kuin vuoden 1991. Mielenkiintoista sen sijaan onkin katsoa, miten suuri muutos kussakin piirteessä on ollut.

Eniten murteellisten varianttien osuus on vähentynyt piirteissä, joissa jo vuonna 1991 on ollut alhaisimmat prosentuaaliset osuudet. Ainoan poikkeuksen tästä tekee monikon 1. persoonan pronomini, joka on ollut vuonna 1991 koko otosta tarkastellen neljänneksi yleiskielisin, mutta joka nyt onkin neljänneksi murteellisin piirre. Olisiko siis *myö*-variantti muuttumassa leimallisesta aluepuhekielen piirteestä eläväksi paikallisuudeksi, kuten Liperissä, missä sen käyttö on peräti 98,7 % (Pajarinen 1995: 49; Mantila 1997: 21; Vikberg 1997: 56)? Myös vieremäläisistä nuorista *myö*-pronominia käyttävät muita murteellisuuksia välttelevät tytötkin (Makkonen 1997a: 77). Syitä *myö*-variantin yleistymiseen voidaan hakea viimeaikaisesta yhteiskunnallisesta kehityksestä. Kansainvälistyminen, suurten keskusten hallitseva asema ja

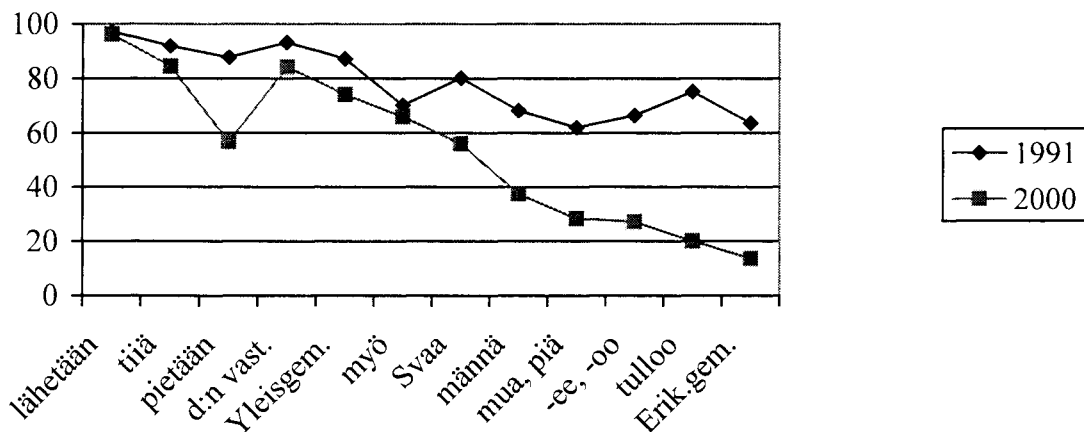
byrokratisoituminen koetaan uhiksi, joita halutaan torjua vahvistamalla alueellista identiteettiä ja luomalla paikallista me-henkeä. (Ks. Mielikäinen 2000: 16; vrt. myös Alasuutari 1999: 163—170.)

Taulukko 34. Murteellisten varianttien prosentuaalisia osuuksia lapinlahtelaisten puhekielessä vuonna 1991 ja 2000

	1991	2000	muutos
Erikoisgemaatio	63,6	13,6	-77,2
<i>e</i> -vartaloisten verbien labiaalistuminen	75,2	20,1	-55,1
Pitkän <i>a</i> :n ja <i>ä</i> :n diftongiutuminen kauempana sanassa	66,5	27,2	-39,3
Pääpainollisen tavun pitkän <i>a</i> :n ja <i>ä</i> :n diftongiutuminen	62,0	28,3	-33,7
Yleiskielen <i>d</i> :n vastineet lyhyen vokaalin jäljessä	87,8	57,1	-30,7
<i>mennä</i> -verbi	68,3	37,6	-30,7
Švaavokaali	80,2	56,7	-23,5
Yleisgemaatio	87,2	74,1	-13,1
Yleiskielen <i>d</i> :n vastineet, yhteistulos ¹	93,3	84,3	-9,0
Yleiskielen <i>d</i> :n vastineet pitkän vokaaliaineksen jäljessä	92,0	84,5	-7,5
Monikon 1. persoonan pronomini <i>myö</i> ~ <i>me</i>	70,1	65,9	-4,2
Yleiskielen <i>d</i> :n vastineet <i>ht</i> -yhtymässä	97,2	96,2	-1,0

Havainnollisuuden vuoksi esitän taulukon 34 luvut myös käyränä kuviossa 17.

Kuvio 17. Murrepiirteiden prosentuaaliset osuudet lapinlahtelaisten puhekielessä vuosina 1991 ja 2000

¹ Tässä olen laskenut prosentuaalisen osuuden kaikkien kolmen äänneympäristön yhteenlasketuista frekvensseistä. Myös vuoden 1991 luvun olen laskenut itse Heikkisen (1992: 82, 87,92) taulukoista.

Yksi parhaiten säilyneitä piirteitä on kummassakin tutkimuksessa yleiskielen *d:n* vastineet. Tosin *d:n* käyttö on lisääntynyt lyhyen vokaalin jälkeisissä tapauksissa huomattavasti enemmän kuin pitkän vokaaliaineksen jäljessä tai *ht*-yhtymässä. Yli 50 %:n murteellisuuteen vuonna 2000 yltävät yleiskielen *d:n* vastineiden ja monikon 1. persoonan pronominin lisäksi yleisgemmaatio ja švaavokaali. Viimeksi mainitut edustavat laaja-alaisia puhekielisyyskäsitteitä, jotka ovat olleet viime aikoihin asti ekspansiivisia, mutta joiden leviäminen nyt on pysähtynyt, joskin vanhoilla tukialueillaan ne ovat vielä vahvoja (ks. Mantila 1997: 14). Näiden piirteiden asemat lapinlahtelaisten kielessä ovat erilaiset. Švaavokaali on vielä työikäisillä voimissaan, mutta nuoremmissa ikäryhmissä sen suosio on vähentynyt. Yleisgemmaatiolla taas on vahva asema jokaisessa ikäryhmässä, mutta kunkin ryhmän yleiskielisimpien puheessa sen osuus on vähentynyt.

Diftongiutumisen lisäksi labialisaatio, yleiskielen *d:n* vastineet lyhyen vokaalin jäljessä ja *mennä*-verbi näyttäisivät leimautuneilta piirteiltä (ks. Mantila 1997: 19). Tosin erikoisgemmaatio on taulukon eniten vähentynyt piirre, mutta sen asema on hieman erilainen. Erikoisgemmaatio on foneettinen piirre, joka ei ole samalla tavoin tiedostettu kuin esimerkiksi diftongiutuminen. Pajarinen on tutkinut liperiläisten kielestä foneettisia piirteitä (vokaalin pidentymä pääpainollisen lyhyen tavun jäljessä, *jokù*; diftongireduktio, *aeka*; adessiivin *ll:n* lyheneminen, *samala laila* ja erikoisgemmaatio) ja havainnut, että ikä ei korreloi yhtä suoraviivaisen positiivisesti foneettisten piirteiden kanssa kuin muiden piirteiden. Vanhin ikäryhmä ei siis ollut murteellisempi kuin työikäiset tai nuoret. Kuitenkin verrattaessa foneettisten piirteiden prosentuaalisia osuuksia tutkittavien kokonaismurteellisuuteen havaittiin positiivinen korrelaatio erikoisgemmaation käytössä. Muissakin piirteissä murteellisimmat siis geminoivat eniten. (Pajarinen 1995: 106, 108.) Erikoisgemmaatio on myös piirre, jonka voimakkuuden eri henkilöt voivat kuulla eriasteisina (ks. esim. Pajarinen 1995: 89—91). Selvää kuitenkin on, että erikoisgemmaatio on lapinlahtelaisilla yleisen murteellisuuden mukana vähentynyt. Kuitenkin kuten taulukoista 31 ja 32 näkyy, piirre ei ole nuoremmistakaan ikäryhmistä täysin kadonnut.

Mielenkiinnon vuoksi laskin murrevarianttien osuuksia kummaltakin vuodelta myös niin, että mukana oli ainoastaan koululaisten/nuorten ja työikäisten ryhmät eli informantit, jotka ovat molemmilla kerroilla samat. Taulukon 35 lukuja voi siis verrata suoraan toisiinsa toisin kuin taulukossa 34. Vuoden 1991 luvut olen laskenut Heikkisen (1992: 82, 87, 92) taulukoiden absoluuttisista frekvensseistä.

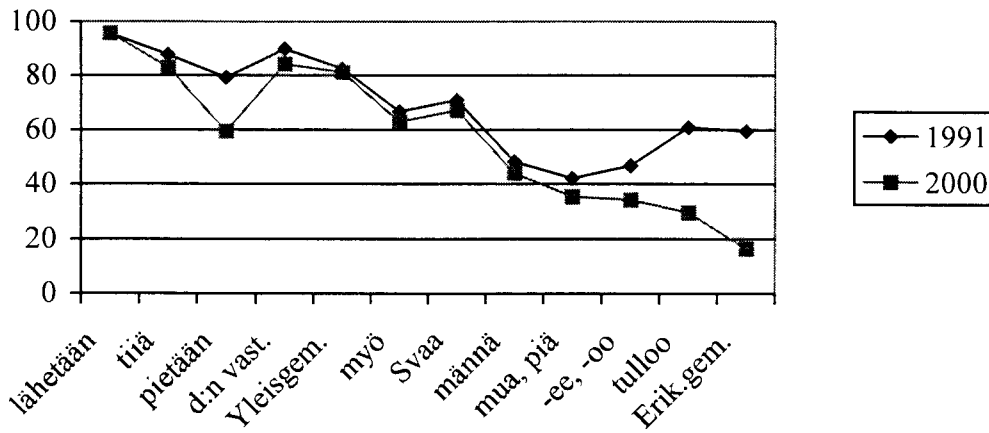
Taulukko 35. Murteellisten varianttien prosentuaalisia osuuksia koululaisten/nuorten ja työikäisten puhekielessä vuonna 1991 ja 2000

	1991	2000	muutos
Erikoisgemaatio	59,6	16,3	-43,3
<i>e</i> -vartaloisten verbien labiaalistuminen	60,8	29,5	-31,3
Yleiskielen <i>d</i> :n vastineet lyhyen vokaalin jäljessä	79,5	59,5	-20,0
Pitkän <i>a</i> :n ja <i>ä</i> :n diftongiutumisen kauempana sanassa	46,9	34,3	-12,6
Pääpainollisen tavun pitkän <i>a</i> :n ja <i>ä</i> :n diftongiutuminen	42,1	35,4	-6,7
Yleiskielen <i>d</i> :n vastineet, yhteistulos	89,9	84,4	-5,5
Yleiskielen <i>d</i> :n vastineet pitkän vokaaliaineksen jäljessä	87,8	83,1	-4,7
<i>mennä</i> -verbi	48,3	44,0	-4,3
Švaavokaali	71,0	67,2	-3,8
Monikon 1. persoonan pronomini <i>myö</i> ~ <i>me</i>	66,7	62,9	-3,8
Yleisgemaatio	82,7	81,3	-1,4
Yleiskielen <i>d</i> :n vastineet <i>ht</i> -yhtymässä	95,5	95,9	+0,4

Taulukossa 35 piirteiden järjestys on samansuuntainen kuin taulukossa 34. Erikoisgemaatioissa ja labialisaatioissa yleiskielistyminen on suurinta, ja vähäisemmäksi se jää *myö*-variantissa, yleisgemaatioissa, *mennä*-verbissä sekä *d*:n vastineissa *ht*-yhtymässä. Viimeksi mainittu on ainoa piirre, jossa murteellisuus on jopa hieman lisääntynyt. Yleisgemaatioissa yleiskielistyminen on toiseksi vähäisintä, kun se taulukossa 34 oli listan keskivaiheilla. Eniten poikkeava on yleiskielen *d*:n vastineiden asema *ht*-yhtymää lukuun ottamatta. Yleiskielen *d*:n vastineet lyhyen vokaalin jäljessä on nousut listalla kolmanneksi diftongiutumien ohi. Yhdeksässä vuodessa tapahtunut muutos on myös suuri, 20 prosenttiyksikköä, kun suurimmassa osassa piirteitä se jää alle kymmeneen prosenttiyksikköön. Myös *d*:n vastineiden yhteistulos ja pitkän vokaalin jälkeiset tapaukset ovat nousseet ohi *mennä*-verbin, švaavokaalin ja yleisgemaation. Kuitenkin niiden prosentuaalinen muutos jää tässä taulukossa vähäisemmäksi kuin koko aineiston vertailussa.

Kuviossa 18 esitän taulukon 35 luvut myös graafisessa muodossa.

Kuvio 18. Murrepiirteiden prosentuaaliset osuudet koululaisten/nuorten ja työikäisten puhekielessä vuonna 1991 ja 2000

Näyttää siis siltä, että tavallisimpien murrepiirteiden, kuten yleisgemiaation, švaavokaalin ja *myö*-pronominin, asema työikäisten ja nuorten kielessä on melko vakaa. Sen sijaan leimallisimpien piirteiden osuus on vähentynyt enemmän. Tosin huomiota herättää se, että pääpainollisen tavun diftongiutumisen yleiskielistyminen on lähes puolta vähäisempää kuin kauempana sanassa (vrt. esim. Makkonen 1997b: 168). Myös *d* lyhyen vokaalin jäljessä näyttää vahvistavan asemiaan lapinlahtelaisten puheessa.

4.3. Nykypuhekielen piirteiden asema

Tutkimistani nykypuhekielen piirteistä parhaiten lapinlahtelaisten kieleen on kotiutunut *tten*-genetiivin päätte. Vaikka tapausten frekvenssit ovat vähäisiä, voidaan kuitenkin sanoa, että kyseinen genetiivin päätte on syrjäyttämässä alueella vanhastaan tavatun *puihen*-tyypin (ks. Kettunen 1959: kartta 78). *puihen*-tyypin alueella monikon genetiivin päätte ei kuulu *t:n* astevaihtelun piiriin, joten leimallisesta murteellisuudesta siirrytään mieluummin neutraaliin *tten*-varianttiin kuin kielisysteemille vieraaseen astevaihtelutyypin (*puijen*) (Mielikäinen 1981b: 81; 1991: 48). Yleiskielen mukaista asua *puiden* taas vierastetaan sen sisältämän *d:n* vuoksi (ks. esim. taulukkoa 3 luvusta 2.1.1).

Taulukkoon 36 olen koonnut murrepiirteiden implikaatioasteikon tapaan informanttien prosentuaalisia osuuksia ilmentävät luvut suurifrekvenssisimmistä

nykypuhekielen piirteistä eli *minä*-pronominin pikapuhemuodoista sekä nominatiivissa (*mä*) että obliikvisijoissa (*mulla, mussa* jne.) ja *tuota*-pronominin nykypuhekielisestä variantista *tota, tolla* jne. Numeroiden selitykset ovat samat kuin murrepiirteissä, mutta nyt ne ilmentävät siis nykypuhekielisten varianttien osuutta.

Taulukko 36. Nykypuhekielen muotojen yleisyys yksikön 1. pronomiinissa ja *to*-alkuisissa demonstratiivipronomineissa implikaatioasteikolla kuvattuna

Haastateltava	<i>mu-</i>	<i>mä</i>	<i>to-</i>
NN-81	4	4	4
LM-88	4	4	1
LN-88	3	3	3
LN-89a	2	2	2
NM-81	2	1	1
TN-55	2	1	1
TM-51	2	1	1
LM-92	4	0	0
NN-79	2	0	1
LN-89b	1	1	1
TM-58	1	1	1
TM-50	2	0	0
TN-57	1	1	0
NN-80	0	1	1
NM-80	0	0	1

Odotuksenmukaisesti eniten pikapuhemuotoja on *minä*-pronominin obliikvisijoissa, koska niistä ulkopaikallissijat (*mulla, multa, mulle*) kuuluvat vanhastaan murteeseen (ks. Mielikäinen 1991: 15). Yksikön ensimmäisen pronominin nominatiivimuodot ovat lapsilla ja työikäisillä yleisempiä kuin *to*-alkuiset pronominit. Nuorten ryhmässä *to*-esiintyy useamman informantin kielessä kuin *mä*, mutta jos tarkastellaan esiintymien prosentuaalisia osuuksia koko ryhmän osalta, *mä*-pronominin osuus on 41,7 %, kun *to*-jää 23,7 %:iin (ks. taulukkoja 27 ja 30). Lasten ja nuorten ryhmässä eniten nykypuhekielisyyksiä suosivat ovat samoja, jotka murrepiirteitä tarkasteltaessa ovat yleiskielisimpiä. Työikäisten ryhmässä näin ei ole, mutta siellä nämä nykypuhekielisyydet ovat niin vähäisiä kaikilla, että sijoitus taulukossa on melko sattumanvarainen.

Myös *ts*-yhtymän nykypuhekielinen *tt*-variantti (*kattoo, ettiä*) on saanut sijaa muutenkin yleiskielisimpien puheessa. Murteellinen numeraali *seihtemen* on kadonnut kokonaan, ja tilalle on tullut *seittemän*.

4.4. Kielen muutoksen syiden pohdintaa

4.4.1. Ikä, sukupuoli ja muut sosiaaliset tekijät

Sosiolingvistiksi tutkimuksessa on havaittu, että ikä on kaikkein kiistattomin muuttaja, kun taas sukupuolen ja sosiaalisen ryhmän vaikutuksia on hankalampi määrittää. Sosiaaliryhmän rinnalle on otettu sosiaalisen verkon käsite, jonka avulla on pyritty selvittämään erilaisten kontaktien merkitystä yksilön kielenkäyttöön. Näiden löyhien verkkojen selvittäminen tutkimuksessa on kuitenkin usein hankalaa ja jää takalalle, vaikka niiden merkitys kielen muuttumisen kannalta voi olla olennaisempikin kuin tutkittavan lähipiiri, jonka vaikutus yleensä on säilyttävä. (Nuolijärvi 2000: 22—23; ks. myös Milroy 1987: 120—149.)

Tässä tutkimuksessa sosiaalisen kontaktin vaikutukseksi voisi tulkita esimerkiksi lasten ryhmän vanhimman tytön nykypuhekielisyys. LN-88:n isä kertoi tyttärensä pyrkivän jäljittelemään Etelä-Suomesta muuttaneen ystävänsä puhetapaa, mikä näkyy haastattelussakin mm. *a*:n ja *ä*:n loppuheittona, jota muilla ei tapaa. Samankaltainen tapaus on Pajarisen liperiläisille nuorille tekemässä murrekyselyssä. Siinä eräs Helsingistä Liperiin muuttanut tyttö kertoo: ”Tänne tullessani kaikki huomauttelivat käyttämistäni mä ja sä sanoista, mutta nyt tuntuu että se olisi ’tarttunut’ kavereihini ja he (jotkut) ovat alkaneet myös puhua niin.” (Pajarinen 1995: 146.)

Myös lasten ryhmän vanhimmalla pojalla murteellisuuksia on vähän, vaikka perhetaustan perusteella voisi olettaa toisin. Pojan vanhemmat ovat kumpikin syntyperäisiä lapinlahtelaisia, ja isä viljelee vuosisatoja vanhaa sukutilaa. Tosin äiti on kauppias ja edustaa näin hieman erilaista ammattikuntaa. Lapualaisia koululaisia ja opiskelijoita tutkittaessa havaittiin, että maanviljelijöiden lapset ovat muita murteellisempia (Mielikäinen 1981c: 111). Tässä tutkimuksessa vanhempien ammatin vaikutus näyttää jäävän vähäiseksi. Nuorten ryhmän murteellisin poika on maanviljelijäperheestä, mutta niin on myös ryhmän yleiskielisin tyttö. Myöskään lasten ryhmän murteellisimman pojan vanhemmat eivät ole maanviljelijöitä (ks. tarkemmin liitteestä 2). Toisaalta on otettava huomioon, että maanviljelijän ammatti on parin viime vuosikymmenen aika muuttunut melkoisesti mm. koneellistumisen ja EU:n mukanaan tuoman byrokratian myötä. Kaveripiirillä onkin luultavasti suurempi vaikutus kouluikäisten kieleen kuin vanhemmilla (ks. Thelander 1979b: 106—107; Chambers

1995: 167—169). Kahtakymmentä ikävuotta lähestyvillä nuorilla myös omat tulevaisuuden suunnitelmat, joista lisää tuonnempana, ovat vaikuttavina tekijöinä.

Selvin muuttuja tässäkin tutkimuksessa on ikä. Lapset ovat vähiten ja työikäiset eniten murteellinen ryhmä. Tosin ryhmän sisällä yksilöiden väliset erot voivat olla suuria. Lasten ryhmässä kuitenkin ikä saattaa selittää myös suurimman poikkeaman: ryhmän murteellisin on muutamia vuosia nuorempi kuin muut ryhmäläiset.

Sukupuolen merkitystä on vaikeampi arvioida otoksen pienuuden vuoksi. Kuitenkin voidaan havaita, että sekä lasten että nuorten ryhmän yleiskielisimmät informantit ovat tyttöjä ja murteellisimmat poikia. Eri tutkimuksia vertaillut Lappalainen toteaa, että tytöillä on enemmän kosketuksia erityyppisiin sosiaalisiin verkostoihin kuin pojilla ja että he sitoutuvat poikia vähemmän niihin. Tytöt myös omaksuvat poikia helpommin leviäviä prestiisivariantteja, olivatpa nämä sitten laaja-alaisia puhekielisyyksiä tai innovatiivisia murteellisuuksia. (Lappalainen 2001: 84, 87.) Perinteisesti Suomessa prestiisikielenä on pidetty kirjakieltä lähellä olevaa yleiskieltä, mutta sittemmin on huomattu, että eri tilanteissa voi rakentua erilaisia alueellisia ja sosiaalisia prestiisejä (Nuolijärvi 2000: 21—22). Näyttäisi siltä, että suurimmalle osalle näistä nuorista ja lapsista nyky- ja yleispuhekieliset variantit ovat tavoiteltava kielimuoto.

Yksilötasolla tarkastellen nuorten kieli on hypoteesini mukaisesti muuttunut enemmän kuin työikäisillä. Useimmilla murre on tasoittunut, mutta esimerkiksi NN-80:llä on joissakin piirteissä murrevarianttien osuus selvästi lisääntynyt. Yhtenä nuorten murteellisuutta selittävänä tekijänä on nähty tulevat kouluttautumissuunnitelmat sekä yleensäkin se, aikooko tulevaisuudessa asua kotipaikkakunnalla vai jossakin muualla (ks. esim. Labov 1963: 305). Lukioon pyrkivät ja siellä opiskelevat ovat yleensä yleiskielisempiä kuin ammattikoululaiset ja sinne tähtäävät. Muualla muuttavien kielessä muuttoaiheet saattavat aiheuttaa kielen muuttumista jo ennen lähtöä. (Mielikäinen 1981c: 113; Lappalainen 2001: 87, 89.)

Tämän tutkimusaineiston nuorissa on kolme tuoretta ylioppilasta, NN-80, NN-81 ja NM-81. Heistä kahdella viimeksi mainitulla tulevaisuuden haaveissa ovat yliopisto-opinnot, joihin ei kuitenkaan ensi yrittämällä ole päästy. Kummallakin suunnitelmissa on opiskella tavoiteltua ainetta avoimessa yliopistossa tai jossakin muualla, jotta ovet yliopistoon aukeaisivat seuraavana vuonna. Luonnollisesti edessä on myös muutto opiskelupaikkakunnalle. Nämä informantit ovat ryhmänsä vähiten murteellisia. He kuitenkin suosivat puheessaan laaja-alaisia piirteitä, jotka ovat leimattomia. NM-81:llä

on havaittavissa myös tasapainoilua murteellisten ja yleiskielisten varianttien välillä (esim. švaavokaali luvussa 2.8).

Kolmaskaan ylioppilas, NN-80, ei ole päässyt haluamaansa kouluun, mutta hänellä tähtäimessä ei ole yliopisto, vaan ammatti- tai ammattikorkeakoulu. Hän ei kuitenkaan suunnittele ”korvaavia” opintoja välivuodeksi, vaan aikoo mennä töihin. NN-80 on työskennellyt parina kesänä isänsä mukana rakennustyömailla, ja yksi varteen otettava opiskeluvaihtoehto onkin perinteisesti miehinen rakennusala. Kenties tämä poikkeava ammatinvalintasuunnitelma selittää NN-80:n murteellisuuden lisääntymisen joissakin piirteissä. Esimerkiksi miehisenä pidetty švaavokaali, joka haastateltavalta puuttui kokonaan vuonna 1991, esiintyy nyt 13 %:ssa tapauksista (ks. taulukkoa 25).

Nuorten ryhmän toiseksi murteellisin informantti, NN-79, on hänkin ylioppilas ja opiskelee terveydenhoitoalalla. Hän asuu Lapinlahdella poikaystävänsä kanssa, eikä ainakaan lähitulevaisuuteen kuulu muuttosuunnitelmia. Tämä ryhmän vanhin tyttö on siis sitoutuneempi jäämään kotipaikkakunnalleen tai ainakin maaseudulle kuin yliopistoon pyrkivät, kuten seuraavasta katkelmasta käy ilmi.

kyllä minä tykkää et ky- minä niiη ku arvostah hirveestit tuota että kum minä pääse aina sittek kottiiη käymääj ja, muuta että, niiη ku, tavallaan tuonnel luonnoη keskelle että, joteηkiit tuntuu että minusta ei ikinä tules semmosta, joka pystys tuolla kaup-, kaupunηjissa koko ikkääsä elämää että varmāmaa, aikanaa sittev vanahemmiteηkii nii, hakkeavuj jonnekkii, maaseuvulle asumaan

Tosin NN-79:nkin murre on ala-asteiästä tasoittunut melkoisesti ja puheessa on havaittavissa murteellisuuden vaihtelua puheenaiheen mukaan (ks. esim. švaavokaali luvusta 2.8). Kaikista kotipaikkasidonnaisin on ryhmän vanhempi poika, joka on käynyt maatalousoppilaitoksen ja aikoo jatkaa isännyyttä kotitilallaan. Hän on myös ylivoimaisesti joukon murteellisin. Edes perinteisestä maaseutuelämästä poikkeava jenkkiautoharrastus puheenaiheena ei horjuta vakaata murteellista puhetapaa.

Työikäisillä muutokset ovat oletukseni mukaan vähäisempiä. Heidän elämäntilanteensa ei ole kovin suuresti muuttunut, eikä kukaan mainitse suunnitelmissaan olevan muuttoa pois kotiseudulta. TN-55 ja TM-50 viljelevät edelleen maata, joskin EU on muuttanut täysin työn luonteen. Paperityöt vievät suuren osan ajasta, ja erilaiset määräykset sekä valvonta rajoittavat itsenäistä toimintaa. Murre on

kummallakin säilynyt lähes ennallaan. Tosin TM-50 puhuu paljon maatalouspolitiikasta, joka sisältää alan termejä, jotka eivät taivu murteelle.

TM-58 on siirtynyt lypsykoneasentajasta konepuusepäksi eli tiloilla kiertely on vaihtunut tehdastyöhön. TM-58:sta on myös tullut innokas harrastajateatterilainen. Pyrkimys huoliteltuun kielenkäyttöön, mikä on ollut havaittavissa jo vuonna 1991, on säilynyt ennallaan.

TM-51 on perustanut veljiensä kanssa rakennusliikkeen, jossa nyt työskentelee hyvin monenlaisissa tehtävissä. Entisen kaivinkoneurakoitsijan työnkuva on siis laajentunut. Työ tuntuukin olevan TM-51:n tärkein elämänsisältö, joskin ulkomailla matkailu on mieluisa harrastus. Puheenparsi on säilyttänyt yleiskielisen sävynsä. TM-51:n entinen vaimo, TN-57, on muuttanut Martikkalasta Lapinlahden keskusta, jossa asuu tyttäriensä kanssa. Vakituista työpaikkaa ei ole, mutta haastatteluhetkellä TN-57 työskentelee läheisessä päiväkodissa. Marjastus, luonnossa liikkuminen, tanssiminen ja kotimaan matkailu kuuluvat hänen harrastuksiinsa, ja murre on säilynyt voimakkaana, jopa hieman voimistunut.

Ensimmäiset reaaliaikaiset murreseuraukset antavat viitteitä siitä, että yksilön kieli muuttuu iän myötä vain vähän ja että suuntana on standardin käytön lisääntyminen. Tätä selitetään työelämän vaikutuksella (Lappalainen 2001: 90, 92.) Tämän aineiston perusteella voidaan todeta, että työelämässä jo pitkään olleilla kieli on pysynyt suurin piirtein ennallaan. Nuorilla sen sijaan on nähtävissä selvää tasoittumista. Jyrkimmät murrepiirteet on karsittu kielestä varsinkin, jos suunnitelmissa on muutto kotipaikkakunnalta.

Useasti on todettu, että mitä laaja-alaisempi murrepiirre on maantieteellisesti, sitä varmemmin se säilyy (esim. Thelander 1979a: 112—116; Mielikäinen 1982: 281, 1991; Mantila 1997: 14;). Kuten jo aiemmin olen useasti maininnut, tässäkin tutkimuksessa on selvästi havaittavissa, että laaja-alaiset piirteet, kuten yleisgemiaatio ja yleiskielen *d*:n vastineet, ovat pitäneet parhaiten pintansa. Toisaalta lasten ja nuorten ryhmässä *myö*-pronomini, jota pidetään leimallisena murteellisuutena, on säilynyt hyvin. Mielenkiintoista on myös parin lapsen produktiivinen *pi*-tunnuksen käyttö painottomassa asemassa (*tiskaapi*, *tulloopi*) (ks. Pulkkinen 1985: 6, 1993: 9) sekä leimallisten murrepiirteiden ilmestyminen yhden nuorten ryhmän tytön kieleen. Yleistendessi, vahvat piirteet säilyvät ja heikot vähenevät, ei siis ole systemaattinen ja aukoton.

4.4.2. Puheenaiheen vaikutus ja kielelliset tekijät

Puheenaiheen vaikutus kieleen on tullut esiin eri piirteiden kohdalla aiemmissa luvuissa. Tässä luvussa kokoan yksittäiset huomiot jonkinlaiseksi tiivistelmäksi. Puheenaiheen vaikutus haastateltavien kieleen on melko vähäistä ja hajanaista. Aina ei myöskään voida varmasti sanoa, onko piirteen vaihtelu idiolektissa puheenaiheen vai jonkin muun seikan, esimerkiksi epäröinnin tai alkujännityksen, aiheuttamaa (ks. esim. Silvennoinen 1980b: 47; Laalo 1998: 114). Selvimmin puheenaiheen vaikutus tulee esiin silloin, kun haastateltava käyttää yleisestä linjastaan poikkeavasti joko yleiskielistä tai murteellista varianttia vain muutaman kerran. Lähinnä tätä esiintyy työikäisillä, mikä onkin luonnollista, sillä heillä työelämän myötä kielellinen kontrolli on kehittynyt pisimmälle.

Kuten johdannossa esittämässäni hypoteesissa arvelin, työasioista puhuminen vähentää joillakin haastateltavilla hieman joidenkin murteellisten varianttien käyttöä. Esimerkiksi TM-58:llä työasioista puhuttaessa *d:n* käyttö lisääntyy ja yleisgemiinaatio vähenee työtermistössä (lähinnä *kone*-sanat). TM-51 taas käyttää työasioista puhuessaan aina pronominia *me*, mutta lomamatkasta kerrottaessa sekaan mahtuu muutama *myö*.

TN-55:llä koulutus on puheenaiheena sellainen, johon helposti ujuttautuu yleis- ja nykypuhekielisiä variantteja. Esimerkiksi hänen ainoat nykypuhekieliset *tota*-varianttinsa ja *me*-pronominsa kytkeytyvät koulutuksesta puhumiseen. Myös entiseen työhön, kudonnan opetukseen, liittyvä *kudonta*-termi on säilyttänyt *d:n* systemaattisesti.

Nuorten ryhmässä lähimpänä työelämää on ryhmän vanhin tyttö, joka on opiskellut pari vuotta terveydenhoitoalaa. Hänen puheessaan ainoa *tota* liittyy koulutukseen kuuluvaan harjoitteluun. Lisäksi työharjoitteluun mennään *Iisalme aluessa*iraalaan, mutta muuten mennään esimerkiksi tansseihin *Iisalameen*. Muilla nuorilla ei ole havaittavissa samanlaisia selviä merkkejä puheenaiheen vaikutuksesta kieleen. Ryhmän nuoremmalla pojalla tosin on monia tapauksia, joissa pääasiassa yleiskielisten varianttien seassa on muutamia murteellisuuksia. Nämä eivät kuitenkaan näytä kytkeytyvän varsinaisesti puheenaiheeseen, vaan niistä kuvastuu puhujan epätietoisuus variantin valitsemisesta. Usein vaikuttaa siltä, että puhuja säikähtää valitsemansa variantin murteellisuutta ja pyrkii kompensoimaan sitä seuraavia sanoja yleiskielistämällä tai päinvastoin. Esimerkiksi kyseinen poika menee *radalle Iisalameen* tai *raalle Iisalmeen*.

Kahdella informantilla on tapaus, jossa sama sana toistuu yhdessä ilmauksessa ja ensin siitä käytetään murteellista muotoa, mutta lopuksi yleiskielistä varianttia. Tällainen on LN-89b:llä, joka kertoo koulun diskosta sekä TM-50:llä, joka puhuu laivareitistä.

*meillä koulussa järjestettää iham päivädisko, semmonem päivällä **pietään** semmonen niij ku naamiaisten kanssa **pidetääm** mutta em mää niij kum muute ook käynyk ku - - (LN-89b)*

*läivareittihäm **männöö** tiältä Nerkoon kanavalta, ja sit, **männöö** niij kun tämän saaren, tuolta itäpuolite, **mennee** ja, se sitteh halakoo näjätä, näjätä missä on näjätä, tämän tilan, mäjita nii, niitä rantaviivoja (TM-50).*

Näissä tilanteissa puhuja haluaa luultavasti varmistua asiansa ymmärrettävyydestä yleiskielistämällä ensin murteellisena käyttämänsä sanan. Tutkimuksessaan Tuuloksen murteen *d*:n käytöstä Ilmari Vesterinen teki havaintoja painotetusta ääntämisestä. Kun haastateltava sanoi jonkin *d*:n sisältävän sanan (esim. *Sydänmaan kylä*), haastattelija kysyi heti: ”Ai mikä?” Tällöin puhuja toisti sanomansa ensimmäistä kertaa painokkaammin ja usein yleiskielisemmin. (Vesterinen 1980: 23, 50—51.) Näissä esimerkeissä haastateltavat yleiskielistävät ensin murteellisena sanomansa sanan ilman haastattelijan lisäkysymystä, mutta kyse voisi olla periaatteessa samasta ilmiöstä. Ymmärrettävyyden varmistumiseen pyrkivät myös TM-58 ja LN-88 puhutellessaan haastattelijaa.

*mä osaa oikee sitä ees selittää, pitäs ihan **sinu itsek** kokeilla sitä jos et ook kokeillu. (LN-88)*

tässä, mistäs päin sinä tulit?

SK: Minä—

***Lapillahdelta** vai? (TM-58)*

Lasten ryhmän vanhimmalla tytöllä *itse*-sana esiintyy yleiskielisenä, ja työikäisellä miehellä *d* on jäänyt *ht*-yhtymään, jossa sitä muutoin ei käytetä.

Kielellisten muutosten leviäminen sanoittain ei Mielikäisen (1982: 289) mukaan ole yhtä merkittävää suomen kielessä kuin niissä kielissä, joiden sanastossa on runsaasti ääntämyseroja. Tämä johtuu siitä, että suomessa kielelliset muutokset ovat kytköksissä myös painotukseen, foneemi- ja tavurakenteeseen tai morfologiaan. Useissa tutkimuksissa on todettu, että uudemmat lainasanat ja virallissävyiset sanat säilyttävät

yleiskielisen asunsa arkisia sanoja paremmin (ks. esim. Silvennoinen 1980a: 96, Mielikäinen 1982: 288; Laalo 1998: 109—110). Missä määrin sitten esimerkiksi *d*:n käyttö leviää näiden sanojen vaikutuksesta ja mikä on arvostusten sekä puhetilanteen ja -aiheen osuus, on vaikea arvioida. Helsinkiläisten nuorten aikuisten kieltä tutkiva Hanna Lappalainen (2001: 91) esittää hypoteesin, että tulevaisuudessa sanaston merkitys tilannekohtaisessa vaihtelussa kasvaa, kun fonologiset ja morfologiset erot tasoittuvat.

5. Päätäntö

Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut lapinlahtelaisten murteen muuttumista. Erityisen mielenkiintoiseksi työn on tehnyt se, että minulla on ollut mahdollisuus tarkastella kymmenen kielenoppaan kielen reaaliaikaista muutosta. Työikäisten ryhmässä kymmenessä vuodessa ei ole tapahtunut kovin suuria muutoksia. Sen sijaan nyt noin 20-vuotiaiden nuorten kieli on ala-asteiästä muuttunut hieman enemmän. Lisäksi muutos on työikäisillä tapahtunut osittain eri piirteissä ja eri suuntaan kuin nuorilla. Vaikka yleisesti ottaen puheen voidaan sanoa yleiskielistyneen, joukkoon mahtuu myös informantteja, joiden murteellisuus jopa leimallisissa piirteissä on lisääntynyt. Näin ollen ryhmätulokset eivät kerro koko totuutta yksilöiden kielen muuttumisesta.

Parhaiten säilyneitä piirteitä ovat kaikissa ryhmissä yleiskielen *d*:n vastineet ja yleisgeminaatio. Tosin *d*:n käyttö lyhyen vokaalin jäljessä on huomattavasti yleisempää kuin pitkän vokaalin jäljessä tai *ht*-yhtymässä. Lapsilla ja nuorilla myös *myö*-pronominin käyttö on lisääntynyt, mutta työikäisillä se on vähentynyt. Työikäisillä sen sijaan švaavokaali on säilynyt vahvana. Leimalliset murrepiirteet, kuten diftongiutuminen (*mua, piä; suoloo, leipee*), labiaalistuminen (*tulloo*) ja *männä*-variantti, ovat väistymässä varsinkin nuorten ja lasten kielestä. Lisäksi erikoisgeminaatio on heikentynyt huomattavasti kaikissa ryhmissä.

Tässä tutkimuksessa tarkastelluista nykypuhekielen piirteistä pikapuhemuodot *mä* : *mu*- ja pronominit *toi, noi* ovat jonkin verran saaneet sijaa lapinlahtelaisten nuorten ja lasten kielessä. Tosin yksikön ensimmäisen persoonan pikapuhemuotoja on jo vanhastaan tavattu murteessa. Työikäisten puheessa *mä*-nominatiivia ja *toi*-varianttia ei juuri esiinny. *a*:n ja *ä*:n loppuheitto (*täs kyläs*) on lapinlahtelaisille tuntematonta, mutta *tten*-päätteinen genetiivi sen sijaan on lähes yksinomainen.

Useimpien työikäisten lapinlahtelaisten puheesta kuuluu vielä selvästi savolainen ”viäntäminen”, mutta monelta nuorelta ja lapselta se on hävinnyt, niin että puheesta voi päätellä korkeintaan kuulumisen itämurteisiin. Tosin yksilölliset erot voivat ryhmän sisällä olla suuret. Varsinkin nuorilla murteellisuuteen vaikuttavat tulevaisuuden suunnitelmat, kuten koulutus ja se, aikooko tulevaisuudessa asua kotiseudulla. Poismuuttoaikeiden myötä puheesta karisevat murteellisuudet. Työikäisillä koulutus ja työ ovat sellaisia puheenaiheita, jotka joillakin informanteilla vähentävät tiettyjen murrepiirteiden käyttöä.

On mielenkiintoista jäädä odottamaan murteenseuruun seuraavia kierroksia. Jatkuuko lasten ja nuorten yleiskielistymiskehitys? Pysykö työikäisten murteellisuus entisellään? Millaisia muutoksia tapahtuu piirteiden hierarkiassa? Jos kaikki tämän tutkimuksen informantit tavoitetaan vielä kymmenen tai kahdenkymmenen vuoden kuluttua, päästään soveltamaan todellisen ajan metodia entistä laajemmin ja tekemään entistä tarkempia yksilötason havaintoja kielen muuttumisesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä.

LÄHTEET

KIRJALLISUUS

- Alasuutari, Pertti 1999: Kohti uutta kielikamppailua? –Pertti Alasuutari ja Petri Ruuska, Post patria? Globalisaation kulttuuri Suomessa s.163—176. Vastapaino. Tampere.
- Brikaite, Sandra 1997: *a:n* ja *ä:n* loppuheitto. –PPSV s.138—146.
- Chambers, J. K. 1995: Sociolinguistic theory. Oxford: Blackwell.
- FFL = Folia fennistica & linguistica. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja. Tampere.
- Hamari Mika 1997: Itämurteiden erikoisgemmaatio ja Oulun seudun murteen *tekkiin, näkkiin* -tyyppiset imperfektimuodot yleistyvinä puhekielisyyksinä. –PPSV s.171—186.
- Heikkinen, Annika 1992: Lapinlahden murteen säilymisestä eri ikäpolvilla. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- Hurta, Heikki 1999: Variaatiotutkimuksen myytit ja stereotypiat. –Urho Määttä, Pekka Pälli & Matti K. Suojanen (toim.) Kirjoituksia sosiolingvistiikasta s. 53—102. FFL 22.
- Huttunen, Anna-Liisa 1981: Havaintoja murteen säilymisestä Keiteleen koululaisten puhekielessä. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- Itkonen Terho 2000: Uusi kieliopas. Tammi. Helsinki.
- Jokinen, Terhi — Jäppinen, Tuula 1987: Työikäisten puhekieli sosiolingvistisestä näkökulmasta. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- Jonninen-Niilekselä, Kaija 1982: Eräitä äänne- ja muoto-opillisia piirteitä. –Kaija Jonninen-Niilekselä (toim.), Tampereen puhekieli tutkimuskohteena s.121—160. FFL 6. Tampere.
- Järvi, Mauno 1981: Murrepiirteet eteläpohjalaisten opiskelijoiden ja koululaisten puhekielessä: vokaalit. NPM 2 s. 57—90.
- Kettunen, Lauri 1930: Suomen murteet I. Murrenäytteitä. SKST 188.
- 1940a: Suomen murteet III A: Murrekartasto. SKST 188.
- 1940b: Suomen murteet III B: Selityksiä murrekartastoon. SKST 188.
- 1959: Suomen murteet III: murrekartasto. Toinen, supistettu painos. SKST 188. Helsinki.

- Kortelainen, Satu 1999: Savolaismurteesta nykypuhesavoksi: Varkautelaisten paperityöläisten murteen muuttuminen. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- Laakko, Anu 1997: Yleisgemmaatio. –PPSV s. 67—73.
- Laalo, Klaus 1998: Yleiskielen ts-yhtymän vastineet itäsuomalaisessa nykypuheessa. –Klaus Laalo ja Urho Määttä (toim.), Kirjoituksia muoto- ja merkitysovista s. 103—116. FFL 21. Tampere.
- Labov, William 1963: The Social Motivation of Sound Change. –Word 19 s. 273—309. New York.
- Lahtinen, Leena 1981: *a:n* ja *ä:n* loppuheitto Jyväskylän puhekielessä. –NPM 3 s. 35—50.
- Lappalainen Hanna 2001: Sosiolingvistinen katsaus suomalaisnuorten nykypuhekieleen ja sen tutkimukseen. –Vir. 105 s. 74—101. Helsinki.
- Lapinlahti 2001 = Lapinlahden kunnan kotisivut. <http://www.lapinlahti.fi/yleis.html>. 17.10.2001.
- Leskinen, Heikki 1974: Karjalaisen siirtoväen murteen sulautumisesta ja sen tutkimisesta. –Vir. 78 s. 361—378. Helsinki.
- Leskinen, Juha 1999: Monikon genetiivityypin variaatio nykyisessä kirjasuomessa. –Urho Määttä, Pekka Pälli & Matti K. Suojanen (toim.) Kirjoituksia sosiolingvistiikasta s. 185—199. FFL 22.
- Lyytikäinen, Taina 1991: Konsonanttien geminaatio Kuopion ja Vehmersalmen koululaisten puhekielessä. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- Makkonen, Seija 1997a: ”Ee tiällä nyt pelekkee savvoo puhuta” Vieremäläisnuorten murteen käyttö ja tiedostaminen. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.
- 1997b: Pitkän *a:n* ja *ä:n* diftongiutumisen nykysavossa. –PPSV s.162—170.
- Mantila Harri 1997: Johdanto. –PPSV s.1—23.
- Mielikäinen, Aila 1976: Jyväskylän esitutkimus. –Heikki Paunonen, Aila Mielikäinen & Matti Suojanen (toim.) Nykysuomalaisen puhekielen murroksen tutkimus. Esitutkimusraportti s. 98—211. Helsinki.
- 1980: Pikapuhemuodot Jyväskylän puhekielessä. —NPM 1 s. 123—148.
- 1981a: Etelä-Savon murteiden äännehistoria. I. Konsonantit. SKST 375.